

AYDIN İNSAN ve TOPLUM DERGİSİ

Atatürk Haftası Özel Sayı - 10 Kasım 2017

ATATÜRK İLKE ve İNKLÂPLARI TARİHİ
UYGULAMA ve ARAŞTIRMA MERKEZİ

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
AYDIN İNSAN ve TOPLUM DERGİSİ

Atatürk Haftası Özel Sayısı
10 Kasım 2017

İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Aydın İnsan ve Toplum Dergisi

ISSN: 2149-7206

Sahibi

Dr. Mustafa AYDIN

Yazı İşleri Müdürü

Nigar ÇELİK

Editör

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Hakan ÖZÇELİK
Arş. Gör. Burak AKDENİZ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mahmut ARSLAN
Yrd. Doç. Dr. Şahide Gülliz KOLBURAN
Yrd. Doç. Dr. Burcu GÜDÜCÜ
Öğr. Gör. Elif Özge ERBAY

Dil

Türkçe

Yayın Periyodu

Yılda iki sayı: Aralık & Haziran

Akademik Çalışmalar Koordinasyon Ofisi

Türkçe Redaksiyon:

N. Dilşat KANAT

Tasarım:

Görsel Tasarım Koordinatörlüğü

Yazışma Adresi

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38
Sefaköy, 34295 Küçükçekmece/İstanbul
Tel: 0212 4441428 - 20402
Fax: 0212 425 57 97
Web: www.aydin.edu.tr
E-mail: aitdergi@aydin.edu.tr

Baskı

Elma Basım Yayın ve İletişim
Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti
Tevfikbey Mah. Halkalı Cd. No: 162/7
34295 Sefaköy/Küçükçekmece
Tel: 0212 697 30 30
Faks: 0212 697 70 70

Bilimsel Danışma Kurulu

Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Hakkı AYDIN, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Esin CANTEZ, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Korkut TUNA, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülhaluk ÇAY, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Ertan EĞRİBEL, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan GÜRSOY, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Nihal MAMATOĞLU, Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer ÖZYILMAZ, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur TEKİN, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. F. Zerrin GÜNAL, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Salih GÜNEY, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail TOK, İstanbul Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet AKIN, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Neylan ZİYALAR, İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hakan İŞÖZEN, İstanbul Aydın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Meltem NARTER, Üsküdar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gökçen ÇATLI ÖZEN, İstanbul Aydın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mesut YAVUZ, İstanbul Aydın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Vildan GÜLPINAR DEMİRCİ, Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Serpil SÖNMEZ, İstanbul Aydın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. N. Selcen KORKMAZCAN, İstanbul Aydın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. M. Hakan ÖZÇELİK, İstanbul Aydın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. E. Tutku VARDAĞLI, İstanbul Aydın Üniversitesi
Öğr. Gör. Özge Yücesoy ATBAKAN, İstanbul Aydın Üniversitesi

İstanbul Aydın Üniversitesi Aydın İnsan ve Toplum Dergisi, özgün bilimsel araştırmalar ile uygulama çalışmalarına yer veren ve bu niteliği ile hem araştırmacılara hem de uygulamadaki akademisyenlere seslenmeyi amaçlayan hakem sistemini kullanan bir dergidir.

İçindekiler - Contents

Önsöz	5
Kireçtepe Muharebelerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Rolü: "Geçeceksiniz"	9
F. Zerrin GÜNAL	
Atatürk ve Matematik	43
Adnan MAZMANOĞLU	
Yorgun Savaşçı Romanında Mustafa Kemal	65
Kâzım YETİŞ	
Atatürk'ün Lider Kişiliği: Bilişsel Faktörler Çerçevesinde Bir Değerlendirme	79
Ş. Güeliz KOLBURAN, Hande TASA	
Atatürk'ün Dış Politika Anlayışının TBMM'nin İlk Dış Politika Kararı Üzerinden Değerlendirilmesi	99
N. Selcen KORKMAZCAN	
Atatürk'ün Teşkilatçılık Anlayışı	125
M. Hakan ÖZÇELİK	
Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Emriyle Yarbay Şefik ÖZDEMİR Bey'in Revandiz, Musul-Kerkük-Süleymaniye Harekâtı.....	161
Zekeriya TÜRKMEN	
Çanakkale'den Dolmabahçe'ye: Mustafa Kemal Atatürk'ün Lider İmajının Batı Kamuoyunda Dönüşümü	191
E. Tutku VARDAĞLI	
Kültürel Diplomasi ve Uluslararası Halkla İlişkiler Çerçevesinde Cumhuriyetin İlk Yıllarında (1923-1938) Türk Kültürü ve Sanatının Uluslararası Alanda Tanıtımı	221
Gonca YILDIRIM	

Editörden

Atatürk'e Borcumuz

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu olarak, 2016-2017 Eğitim ve Öğretim yılı sonunda yapmış olduğumuz değerlendirme toplantısında “Atamız için ne yapsak azdır.” diye bir sonuca vardık. Merkez olarak düzenlemiş olduğumuz seminerlerde, panellerde Mustafa Kemal Atatürk’ü, silah arkadaşlarını, Milli Mücadele’yi anlatmış, sürece ilgi gösteren ve katkı sağlayan birçok öğretim elemanımız olmuştur. Etkinliklerimize gösterilen ilgi ve alaka, bizi daha kalıcı bir adımlar atmaya yöneltti ve akademik personelin engin bilgilerinin kâğıda dökülmesine karar verdik. 10 Kasım 2017 tarihinde yayımlanmak üzere “Atatürk Haftası Özel Sayısı” başlığında bir dergi çıkarmak üzere yola çıktık.

Fen-Edebiyat Fakültesi bünyesindeki Sosyoloji ve Psikoloji bölümleri tarafından çıkarılan “Aydın İnsan ve Toplum” dergisinin var olması bizim için en pratik yol idi. Sosyoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Mahmut Arslan’ın ve Psikoloji Bölüm Başkanı Yrd. Doç. Dr. Güliz Kolburan’ın yaptığımız iş birliği teklifine memnuniyetle yaklaşımları, işimizi daha da kolaylaştırdı ve şu an elinizde olan “Atatürk Haftası Özel Sayısı”nı yayımlamaya muvaffak olduk.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurucusu, Türk Milletinin değişmez önderi Mustafa Kemal Atatürk, yaşamı boyunca milleti için çalışmış ve elli yedi yıllık kısa ömrünü bu uğurda yitirmiştir. İçinden çıktığı milletin, her şeyin en iyisine sahip olması için çalışan Atatürk’ün yaptıklarının değerini, komşu devletlerin yaşadıklarına bakarken daha iyi anlıyoruz. Bu durumsa kendisine olan sevgimizi, inancımızı katbekat artırıyor.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 21. yüzyılda kendi çağdaşları arasında adından bahsettiren tek lider olması, devrimlerinin ne kadar doğru, evrensel ve kabul edilebilir olduğunun göstergesidir. Son dönemde yapılan "Dağın Kralı" isimli çalışma bu gerçeği en iyi şekilde sergilemektedir. On sekiz yıl süren çalışmada, 1 Ocak 1900'den 31 Aralık 2000'e kadar olan süre içinde dünyadaki tüm bağımsız ülkelerin yöneticileri altı farklı lider profili tipi altında, toplumuna katkılarının (iyi veya kötü), siyasi başarılarının veya başarısızlıklarının temel öngörücülerini belirlemek üzere çocuklukları, ruhsal yapıları ve şahsi özellikleri bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmuştur. 199 ülkeden 1.941 yönetici içinde Encyclopaedia Britannica ve Encyclopedia Americana gibi iki önemli kaynaktan biyografileri olan 337 yönetici değerlendirilmiştir. Bu araştırma devlet yöneticileri ile ilgili yapılmış olan çalışmaların en kapsamlısıdır.

Çalışmada, bu yöneticiler hakkında 1200 biyografi, bilimsel inceleme, tez ve siyasi düşünceler, çeşitli ülkeler ve bölgelerin tarihi sözlükleri, Greenwood Press tarafından yayımlanan kitaplar serisinde yer alan ilgili biyografiler, gazete makaleleri ve dergiler, liderler hakkında enteresan dedikodular için İnternet, Kongre Kütüphanesi Bölge El Kitapları, Merkezi Haberalma Teşkilatı yayınları, World Ruler web sitesi, Lexus-Nexus® Academic Universe ve diğer çeşitli bilgi kaynakları tarafından yöneticiler hakkında sağlanan çevrimiçi veri tabanları, Harris Lentz'in iki ciltlik çalışması Heads of States and Governments: A Worldwide Encyclopedia (Devlet ve Hükümetlerin başkanları; Dünya Çağında bir Ansiklopedi), çeşitli Avrupa ciltleri ve Political Handbook of the World (Dünyanın Siyasi El Kitabı) gibi kaynaklar incelenmiştir. Belirlenen kriterler ölçeğinde "Vizyoner" olarak derecelendirilen Mustafa Kemal Atatürk dünya liderleri arasında ilk sırayı almıştır. "Dağın Kralı" isimli çalışmada ilk on sırayı alan liderleri gösteren tablo şu şekildedir:

	Lider	Ülke	Yıl	
1	Atatürk	Türkiye	1923	31
2	Mao Zedong	Çin	1949	30
3	Roosevelt, Franklin D,	Amerika Birleşik Devletleri	1933	30
4	Stalin, Josef	Rusya/Sovyetler Birliği	1929	29
5	Lenin, Vladimir	Rusya/Sovyetler Birliği	1917	28
6	de Gaulle, Charles	Fransa	1944	27
7	Deng Xiaoping	Çin	1979	27
8	HoChiMinh	Vietnam, Kuzey	1945	27
9	Mussolini, Benito	İtalya	1922	26

Atamızın tarafsız bir çalışmada gönlümüzdeki yere konumlandırılması bizleri oldukça memnun ederken, ülkemizde dahi zaman zaman acımasızca eleştirilere konu edilmesindeki haksızlığı bir kez daha gözler önüne sermiştir. Ona olan borcumuzu ödemenin tek yolu onu anlamak ve gelecek nesillere aktarmak için çok çalışmaktır.

Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ü bir kez şükranla anarken, "Aydın İnsan ve Toplum / Atatürk Haftası Özel Sayısı"nın çıkarılmasına destek olan üniversite yönetimine, yazılarıyla katkı sağlayan akademisyenlere teşekkürlerimizi sunuyor, siz değerli okuyucuların makalelerden istifade edeceğinizi umuyoruz.

Yrd.Doç.Dr.M.Hakan Özçelik
Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi
Uygulama ve Araştırma Merkez Müdürü

Kireçtepe Muharebelerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Rolü: “Geçeceksiniz”

F. Zerrin GÜNAL*

Özet

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girerek kısa sürede çok cepheli bir savaşın içine çekilmişti. Şüphesiz bu cepheler arasında Çanakkale cephesi hem o günler hem de tarihi açıdan ayrı bir öneme sahiptir. Zira gerek cephenin kaderini elinde tutan gerekse Türk milletinin ve memleketin yazgısını çizecek olan bir lider, Mustafa Kemal ATATÜRK, bu cephede ortaya çıkmıştır. Anafartalar Grubu komutanı Albay Mustafa Kemal, insanüstü gayreti ve isabetli öngörülleri ile canı pahasına göze aldığı kritik anların cesur karar vericisiydi. Anafartaların kuzey ucu olan Kireçtepe sırtları, 10 Ağustos'taki Conkbayırı zaferinin ardından onun 16 Ağustos'taki “Geçeceksiniz” emri ile bütün cephede Nisan ayından Ağustos ayına kadar verilen emsalsiz direniş serüveninin son noktası olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Mustafa Kemal, Kireçtepe, Çanakkale Cephesi

* (Prof. Dr.) İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Florya Yerleşkesi, zerringunal@aydin.edu.tr

The Role of Mustafa Kemal Atatürk in the Kireçtepe Battles: “You shall go through”

F. Zerrin GÜNAL*

Abstract

The Ottoman Empire entered the First World War with the side of Germany to be pulled into a war with many fronts. Undoubtedly, among these fronts, the Dardanelles Front has had a distinctive significance in terms of the times then and its history; since Mustafa Kemal ATATÜRK, a leader who had held both the fate of the front and the nation in his hands, has had emerged. Colonel Mustafa Kemal, commander of the Anafartalar Group, with his incredible efforts and sharp intuition, was a brave decision maker in critical times even at the cost of his life. After the victory on 10th August in Conkbayırı, on the hills of Kireçtepe, the northernmost part of Anafartalar, the incomparable battle of resistance and struggle that started in April has had come to an end on 16th August with his command “You shall go through”.

Key words: Atatürk, Mustafa Kemal, Kireçtepe, Çanakkale Cephesi

* (Prof. Dr.) Istanbul Aydın University, Faculty of Arts and Sciences, History Department, Florya Campus, zerringunal@aydin.edu.tr

Giriş

I. Dünya Savaşı'nda açılan cephelerden biri olan Çanakkale Boğazı Cephesi'nde meydana gelen Kara Muharebeleri, Anadolu yakasında Kumkale Muharebeleri ve Avrupa yakasında Gelibolu Muharebeleri ile benzersiz bir savunma direncinin ancak o ölçüde de sonu başından belli adeta bir kör dövüşünün yaşandığı, sırf bu nedenle her iki tarafın ağır kayıplar vermeye zorlandığı muharebeler oldu. İki gün aralıksız devam eden kanlı Kumkale Muharebeleri subay kadrosunu tamamen yok ederken eski bir Osmanlı nahiyesi olan Kumkale'yi de haritadan silmişti. Öte yandan Gelibolu muharebelerinin dolayısıyla Çanakkale cephesinin salt bir yönde olumlu sonucu vardır. O da Türk tarihine yön veren bir askeri liderin doğuşudur; Mustafa Kemal Atatürk.

1. *Kireçtepe'de Seyyar Jandarma Kuvvetleri*

Gelibolu Yarımadası'nda açılan muharebe alanlarından sonuncusu Kireçtepe oldu. İtilaf kuvvetlerinin 25 Nisan'da başlattığı Seddülbahir - Anzak hattındaki çıkış harekâtı bir noktadan sonra tıkanmıştı. Bu nedenle bölgenin kuzeyinde Büyük Kemikli Burnu'ndan Ece Limanına bağlanan araziye hâkim olan Kireçtepe sırtlarını aşarak eski İstanbul yoluna (Examil) ulaşmak Arıburnu ile zirve yapan geçit vermez ve sarp kayalıklarına oranla daha mümkün görünmüş ya da son çare olarak düşünülmüş olmalı. Muharebelerin gidişatı, Kireçtepe'nin de bir bakıma her iki taraf için son koz olacağını açıkça göstermekteydi ama nedense son dakikalara kadar Mayıs ayından beri jandarma birlikleriyle gözlem altında tutulan bu bölgeyi savunmak ve en fazla zaiyat vermek yine bu jandarma birliklerine dolayısıyla cephenin kaderini bir jandarma taburunun ellerine teslim etmek gibi bir sonuca sürüklenmişti.

Gelibolu Seyyar Jandarma tabur komutanı Yüzbaşı Kadri'nin kayıtlarından Kireçtepe-Ece Limanı arasında Mayıs-Ağustos 1915 tarihlerinde yaşananları ve Yüzbaşı Kadri'nin sonuçta tek başına verdiği ölümüne mücadelesini açıkça takip etmek mümkündür (Türkeli, 2002).

Kireçtepe savunması başlamadan önceki durum şöyleydi:

Yüzbaşı Kadri, 1 Mayıs / 14 Mayıs 1915'de Ece Limanı'nda görevli 4. Bölük Komutanlığına verdiği emirle; Gelibolu Seyyar Jandarma'nın bir takımını Ece ve İncirli postalarına ayırmış, diğer takımlarda Kireçtepe, Masırlık postalarını kurmuş, Kireçtepe'de kuvvetli Yarım Takım'ın bulundurulmasını, üçüncü Takım'ın Ece ihtiyatı olarak münasip bir yerde bulundurulmasını uygun görmüştü. Kireçtepe'de bulunacak yarım takım, Büyük Kemikli'de bulunan 1'inci Bölüğün takımıyla aynı zamanda irtibat kuracak ve gerektiğinde Kemikli'yi takviye edecekti.

14 Mayıs 1331 / 27 Mayıs 1915 tarihli kayıtlardan; Taburun, kıyıyı gözetlemekte olduğunu, düşman kuvvetlerinin karaya asker çıkarmasını ve köylülerin düşmanla iş birliği veya casusluk yapmasını önlemeye çalışmakta olduğunu, gündüz gözetleme postaları, devriyeler çıkarmakta, gece pusu kurmakta, dinleme postaları çıkarılmakta olduğunu, çıkarma bölgesi yakınındaki Rum köylerinin tahliye edildiğini, bölgede saklanan asker kaçaklarıyla yapılan müsademelerde (çatışmalarda) üç kişinin öldürüldüğünü, başka bir kez rastlanan beş kişinin eşyalarını bırakarak kaçtıklarını, dolayısıyla toplam sekiz kaçak askerle de mücadele edildiğini anlıyoruz.

Aynı gün yani 27 Mayıs 1915 tarihine kadar Sazlıdere'den Despot Limanı'na kadar kıyının Sazlıdere (dâhil), Anafartalar'dan geçen Azmakdere'ye kadar olan kıyı kısmı 4'üncü Süvari Alayı ve Azmak'tan Despot Limanı'na kadar olan bölümü de Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu tarafından korunmakta idi. Anafartalar bölgesi Grup Komutanı Yarbay İrfan'dan alınan 16 Mayıs / 29 Mayıs 1915 tarihli bir emirle bu

durum değiştirilerek, Despot (dâhil) Koyun Limanı (dâhil) kıyı kısmını, süvarinin göndereceği iki bölükle korunacak, buradaki Gelibolu Seyyar Jandarma Bölüğü, Turşun (Bugünkü Beşyol)'da toplanarak yeniden tertiplenecek ve eksiklerini tamamlayacaktı. Böylece, 21 Mayıs 1331 /3 Haziran 1915 tarihinde Birgos, Fındıklı, Tayfur Kıyı bölgesine gelen 4. Süvari Alayı'nın 1 ve 5'inci Bölüklerine görev devir ve teslim edilerek, Gelibolu Seyyar Jandarma Taburunun 2'nci Bölüğü Kireçtepe mevkiinden ayrılarak Turşun'a gelmiştir.

5 Haziran 1331 /18 Haziran 1915 tarihinde Anafartalar Grubu Komutanlığına Yarbay Wilmer Bey atanmıştı, bu görevi yapan İrfan Bey de 33'üncü Piyade Alay Komutanlığına verildi.

Bu sırada Gelibolu Seyyar Jandarma 3'üncü Bölük komutanı Yüzbaşı Mustafa, Takım komutanı da Teğmen Şevki'dir.

Böylece, Gelibolu Jandarma Tabur Komutanı Kadri'nin kayıtlarından anlaşıldığına göre; 11 Haziran 1331 / 24 Haziran 1915 tarihinde, Mestantepe, Pınartepe, Laletepe Bölgesi Bursa Seyyar Jandarma Taburunun 4'üncü Bölüğüne ve Büyük Kemikli Bölgesi de 1'inci Bölüğe devredilerek Gelibolu Seyyar Jandarma Taburunun bölgeye ait tahkim edevatı (gereçleri) ve telefon makineleri aynen devredilmiştir. Buna göre; "1'inci Bölük, Turşun'a alınarak Kireçtepe ihtiyatı olmak üzere köyün gerisinde, Kireçtepe yolu üzerindeki çeşmenin yanına konulmuştur. İleri karakol Bölükleri, 2 ve 3'üncü Bölüklerdir. 2'nci Bölük, Kayak Limanı (hariç) 133 R. Tepenin yanındaki Dere'ye kadar Büyük Masırlık (hariç) olmak üzere Ece Limanı Sahil Kısmından ibaret bulunan bölgeyi örtmekte ve savunmaktadır. 3. Bölük Büyük Masırlık (dâhil), 165 Rakımlı Karakoldağı ile Kireçtepe arasındaki boyun noktasından geçen yolun bittiği çokça kayanın güneyindeki dereye kadar olan kıyı kısmını örtmekte ve savunmaktadır ki Kireçtepe savunmasının ölümüne direnişi bu bölük ile ve adı geçen mevziilerde gerçekleşecektir. 4. Bölük Tabur ihtiyatı

olarak Turşun mahreçinde (çıkış kısmında) bulunmaktadır. İleri karakol Bölüklerinin postaları arasında devriyeler ile irtibat ve temas daimi suretle bulunmakta olup, sağdan Kayık Limanı'ndaki Süvari Müfrezesiyle, soldan Bursa Seyyar Jandarma Taburunun Kemikli'de bulunan bölümü ile irtibat sağlanmıştır.”

5 Temmuz 1331 / 18 Temmuz 1915 günü Bursa Seyyar Jandarma Taburu bölgenin ihtiyatını oluşturmak üzere Anafarta'nın üzerindeki derede Karargâhını oluşturmuştur.

Anafartalar Bölge Komutanı Yarbay Wilmer, 11 Temmuz 1331 / 24 Temmuz 1915 tarihinde Gelibolu Seyyar Jandarma Tabur Komutanlığına gönderdiği emirle ileri karakol bölüklerinin teyakkuzda olmalarını; Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu 1 No.lu ileri karakol Bölüğü ile Ece Limanı siperlerini, 2 No.lu Karakol Bölüğü ile Küçük ve Büyük Masırlık siperlerini işgal etmesini; Bursa Seyyar Jandarma Taburu 1 No.lu ileri karakol bölümü ile Büyük Kemikli ve Softatepe'deki siperleri işgal etmesini ve 2 No.lu ileri Karakol Bölüğü ile Pınartepe ve Mestantepe siperlerini işgal etmesini, şafakla beraber bunların tekrar Bölüklerine dönmelerini istemiştir. Bu emir mucibince Büyük ve Küçük Masırlık'taki bir manga kuvvet iki mangaya çıkarılmış, Büyük Masırlık'ta dört siper ve küçük Masırlık'ta üç siper işgal edilmiş. Kireçtepe'nin denize bakan sırtındaki siper, iki manga ile işgal edilmiş ve bir manga da kuzeydoğudaki karakol ve devriyelerle irtibat kurmuş ve alacakaranlıkta tekrar karakollara geri çekilmişlerdir (25 Temmuz 1915). Çok geçmeden 22 Temmuz 1331 / 4 Ağustos 1915 tarihinde bölük komutanlıklarına Turşun'dan gelen emirle bölüklerin yerlerinin değiştirilmesi emredilmiştir (Türkeli, 2002).

2. *Gelibolu Seyyar Jandarma Tabur Komutanı Yüzbaşı Kadri ve Kireçtepe Savunması*

24/25 Temmuz 1331 / 6 Ağustos 1915’de İngiliz birlikleri Büyük ve Küçük Kemikli Burunları arasındaki karaya asker çıkarttı. Miralay Mehmet Selahattin Bey’e göre, bu çıkarmanın amacı Kocaçimen dağını elde etmektir ve bu sırada Anafartalar mıntikasında mevcut kuvvetler, 32’inci Piyade Alayından 1 tabur, Gelibolu Seyyar Jandarma taburu, Bursa Seyyar Jandarma taburu, Sahra topçu 9’uncu Alay’dan 3 bataryadan oluşmaktaydı. Tuzla kuzeyine çıkan İngilizler peyderpey güneye doğru indi. Mestan Tepe’de toplandı. Tuzla gölü denilen mahal mevsim icabı kuru ve çorak olduğundan her taraf harekete uygundu. İngiliz birlikleri Küçük Kemikli’den güneye, Kocaçimen’e doğru kısım kısım ve sürekli asker sevk ediyordu. Bir kısım kuvvetleri de Kireçtepe sırtlarındaki Karakol Tepe’yi işgal etti ve oradan Kireç Tepe’ye doğru ilerlemeye başladı.

Bu sırada Wilmer Bey’in kumandasında şu kuvvetler bulunuyordu:

Sağ cenahını teşkil eden Kireç Tepe’de: Gelibolu Seyyar Jandarma Taburundan Yüzbaşı Kadri Efendi kumandasında 2 bölük bulunuyordu. Ancak bu bölükler zaiyat verdiklerinden bir buçuk bölük kadar kuvvete malikti.

Küçük Anafartalar tarafında: 32’nci Alayın 2 taburu, Bursa Seyyar Jandarma Taburu (İbrikçe’de) ile 4 tüfekli bir Alman bölüğünden 40 atlı bulunuyordu. Küçük Anafartalar doğusundaki tepelerde de 9’uncu Topçu Alaydan 3 batarya vardı (Miralay Mehmet Selahaddin Bey Efendi, 1336).

25 Temmuz 1331 / 7 Ağustos 1915 tarihinde telefonla gelen emirle, Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu’nun Masırlıklar’da ihtiyatta bulunan bir bölüğü, Bursa Seyyar Jandarma Tabur komutanının emri altında bulunmak üzere Kemikli’ye ihtiyati cephaneye de verilerek gönderilecekti. Durumu incelemek ve savaşı yönetmek için 241 rakımlı tepeye giden

Yüzbaşı Kadri, aynı gün Anafartalar bölgesi komutanlığına gönderdiği mesajda Büyük Kemikli'nin gece baskınında sükût ettiğini, elde mevcut bir bölükle Kireçtepe'de bulunduğunu, ihtiyat kuvveti olmadığını, düşman kuvvetinin üstün olduğunu ve takviye gerektiğini bildirmiştir.

Yine aynı gün Kemikli'deki Bursa Tabur bölüğü perişan bir halde Kireçtepe'ye çekilmiş ve bir manga kadar nefer, Kireçtepe'ye iltica etmiştir. Masırlık'tan bir takım kuvvet ile Kireçtepe'nin takviye edildiği ve elde mevcut ihtiyat kuvveti bulunmadığı, düşman gambotlarından Büyük Kemikli ve Mestantepe'nin bombardıman edildiği haberi verilmiştir.

İtilaf kuvvetlerinin 7 Ağustos sabahının erken saatlerinde başlattığı taarruz karşısında Yüzbaşı Kadri'nin yaşanan gelişmeleri Bölge Komutanlığına ulaştırmaya çalışırken bir taraftan gereken önlemleri almaya çalıştığı görülmektedir. Nitekim saat 08.20'de Kireçtepe'den bölge komutanlığına gönderdiği raporda, "Kireçtepe'nin boyun noktasının yarım bölükle takviye edildiğini, firara teşebbüs eden nizamiye ve Bursa Seyyar Jandarma Taburu efradının geriye döndürüldüğünü, burada mevzii için bataryanın henüz gelmediğini bildirmiştir.

Hemen ardından düşman birlikleri Kireçtepe'ye doğru ileri harekât teşebbüsünde bulunmuş ve çatışma başlamıştı. Saat 09.00'da muharebenin devam ettiği, ancak düşmanın ilerleyişinin önüne geçildiği yine Yüzbaşı Kadri'nin mesajından anlaşılmaktadır. Mevcut imkânlar dâhilinde Kireçtepe savunmasının akşama kadar sürdüğü anlaşılıyor. Onun saat 17.40'daki kayıtlarında belirttiği gibi Kireçtepe'nin Kemikli cephesi bir bölük ve iki takımlık bir kuvvet ile düşmana karşı şiddetle müdafaa edildi. Fakat Yüzbaşı Kadri oldukça endişeliydi. Zira kolluk ve posta hizmetiyle görevli jandarma efradıyla bir çıkarma harekâtının durdurulamayacağı açıktır. Bu nedenle düşmanın üstün ve bir taburdan fazla olduğunu tahmin ettiği bu kuvvetler karşısında gece boyunca vaziyetin korunamayacağını, acele takviye gerektiğini bildirdi. Bununla beraber, sabaha kadar direndiler;

8 Ağustos 1915 saat 06.00'da Yüzbaşı Kadri, bölge komutanlığına gönderdiği bilgi bu yöneydi. Düşman kuvvetleri, Kireçtepe'deki etkin direniş karşısında, ovaya doğru yönelip bu direniş soldan çevirmek için bir keşif kolu göndermiş, büyük bir kısım kuvvetleriyle de Aşağı Kapanca'ya yüklenmişlerdi. Bir taraftan da Kireçtepe'yi kıyı kesiminden kesif gemi-mitralyöz ateşi altına almışlardı. Yüzbaşı Kadri “elden geldiğince namuslu mukavemete devam edeceğiz “ diyordu. Akşam 23.30 sıralarında hala düşmanla temas devam etmekte, acilen takviye gerekmekteydi, sahilden ateş durmuştu ama 20 ağır yaralı, 15 hafif yaralı ve 25 şehit verilmiş, 80 sandık cephane sarfedilmiş, birliğin cephanesi azalmıştı. 7-8 Ağustos'ta iki gün boyunca Kireçtepe, insanüstü bir gayretle savunulmuştu. Bu süreçte Kireçtepe savunmasını yöneten komutan olarak Yüzbaşı Kadri'nin yardım – takviye istekleri her ne kadar o anda nedense, gereksiz panik ve feryad olarak anlaşılsaydı da onun bu çabası öncelikle Albay Mustafa Kemal'in dikkatini çekmiş görünüyor. 9 Ağustos sabahı durum şöyleydi: Düşman gemileri Ece limanı ile Küçük Masırlık önünde gecelemiştir. Kireçtepe'de üç cephede iki bölük ile hafif bir savunma hattı oluşturulmuştu. Elbette bu kadar az teçhizat ve asker sayısı ile iki günlük direniş, şartlara bakılırsa olağanüstü bir sonuçtu. Arazi taşlık-kayalık olduğundan tahkimat layıkıyla yapılamamıştı. Zaten üstün olan İngiliz kuvvetlerinin sayısı, gece yaptıkları çıkarma ile daha da artmıştı. Büyük Kemikli cephesinde üç mitralyöz (ağır makineli tüfeği) vardı. Yüzbaşı Kadri'ye göre takviye gelmezse Kireçtepe düşebilirdi. Ancak saat 15.00'te 12'inci Fırka komutanı Yüzbaşı Selahattin Adil, Gelibolu Seyyar Jandarma Komutanlığına gönderdiği emirde Yüzbaşı Kadri'nin endişelerinin yersiz olduğunda ısrarlı olduğunu öğreniyoruz ki o “ İki gündür yalnız Jandarma birlikleri ile mukavemetiniz düşmanın kuvvetli olmadığını delilidir.” diyerek “Bugün 35'inci Alaydan bir bölüğün emirlere aykırı olarak jandarma birliklerini takviye etmiş olduğunu, Masırlıklar mevkiinde de jandarma bölükleri olduğu halde telaşına anlam veremediğini, 12'inci Fırka kıtaatının yalnız Kireçtepe'nin müdafaasına memur edildiğini, kuvvet ve vaziyeti hüsnü idare ederek sebat etmesini, cephane ikmalini de Turşun'dan yapmasını...” emrediyordu (Türkeli, 2002).

Kireçtepe’de bu gelişmeler olurken ve İngilizlerin artık bu bölgeden de yani Kemikli’den Kireçtepe sırtlarına uzanan bir taarruza hazırlıklarının açık göstergeleri olduğu sırada 8 Ağustos 1915’te Albay Mustafa Kemal 5’inci ordu komutanı General Liman von Sanders’in emri ile Anafartalar Grubu Komutanlığına getirilmiştir. Mustafa Kemal, 25 Nisan’da sabaha kadar uyumayıp, nihayet kendi inisiyatifi ile birliğini Conkbayır’a çıkartmış, İngiliz kuvvetlerinin Anzak koyundan yaptıkları çıkartmanın kilitlenmesine ve Conkbayırı eşiklerine mihlanmalarını sağlamıştı. Onun 25 Nisan müdahalesi ve öngörüsü aslında cephenin kaderini daha baştan değiştirmişti. Albay Mustafa Kemal’in Anafartalar Grup Komutanlığı’na gelişi cephenin kaderini kesin olarak belirleyecekti. Mustafa Kemal 8/9 Ağustos 1915 gece yarısından bir iki saat evvel aldığı emir gereği Anafartalar Grubu kumandasını üzerine almak için derhal Çamlıtekke’ye hareket edecek ve derhal geri dönüp sabah tan vaktinde taarruz emri verecekti. Ona göre “ böyle karanlık ve belirsizlik içinde, tanımadığımız kuvvetlerle yeni bir görevin, bir savaş meydanının sorumluluğunu üstlenmek o kadar basit bir keyfiyet değildi”. Kendi ifadesiyle üç günden beri göreve gelen her kumandan ve kıtanın mağlubiyet ve perişanlığıyla sonuçlanan, başkaları tarafından başlanmış kanlı ve kaybedilmiş ve vatanın ya hayat veya ölümüne sebep olunabilecek bu önemli ve kritik görevi ve sorumluluğu büyük bir iftiharla kabul etmişti. Hâlbuki 6 Ağustos’tan beri devam eden muharebeler onu üç gün üç gece uykusuz ve durmadan çalışmaya mecbur etmişti. Yorgundu ve adeta hasta bir haldeydi (Atatürk’ün Bütün Eserleri, 1999, s.429).

İki ay önce Haziran ayında Kolordu kumandanı, düşman nereden gelecek? diye sorduğunda eliyle Arıburnu tarafından Suvla’ya kadar bütün sahili ve kumandanın nereden hareket edecek? diye sorduğunda da Arıburnu tarafından başlayarak Kocaçimen tepeye doğru işaret etmiş, Kolordu komutanı gülererek omzunu okşayıp, merak etme beyefendi, gelemez demişti. Aksine çok geçmeden onun söylediği gibi olmuştu. 6 Ağustos’ta düşman kuvvetleri onun işaret ettiği yerlerden gelmeye

başlamıştı. Daha sonra Mustafa Kemal bu anısıyla ilgili olarak, “Fikren hazırlanmamış oldukları düşman harekâtı karşısında pek eksik tedbirlerle umumi vaziyeti ve vatani pek büyük tehlikeye maruz bıraktıklarına olaylar şahit oldu.” demektedir (Atatürk’ün Bütün Eserleri, 1999, s.420-421).

8 Ağustos günü Conkbayırında iki taraf birbirine 25-30 metre kadar yaklaşmıştı. Ordu Kurmay Başkanı Kazım Paşa’ya telefonla Conkbayırı vaziyetindeki nezaketi anlatıp, “vaziyetin düzeltilmesi için daha bir an kaldığını ve bu anın kaybı halinde felaketin pek muhtemel olduğunu”, Çare kalmadı mı? sorusuna da bütün mevcut kuvvetlerin kumandası altına verilmesinden başka çare kalmadığını söylemişti (Atatürk’ün Bütün Eserleri, 1999, s.428).

Albay Mustafa Kemal, Arıburnu cephesinden görevi teslim almak için Anafartalar Grubu Karargâhına gidişini özellikle anlatmıştır. Bunun nedeni o gece karargâha giderken ve karargâhta yaşadıklarının kendi üzerinde yarattığı ruhi, ahlaki ve vatani yönlerden yalnız Osmanlı tarihi için değil, bütün tarih için ibret verici taraflar vardır. Gece yarısına doğru 11.30’da yanında askeri hekim Hüseyin Bey ve yaveri Teğmen Kazım Efendi ile Kemalyeri civarından ayrıldı. Koçadere kuzeyine çıktığında teneffüs ettiği havanın değiştiğini fark etti. Temiz havaydı bu. Dört aydır ateş hattındaydı ve hava insan cesetlerinin kokuşmasıyla özelliğini yitirmişti. Buradan Matik deresine indi ve 5’inci Fırka (Tümen) karargâhına rastladı. Şaşkınlık içinde kalan Mustafa Kemal şu soruları kendine soruyor. “Tümenin kumandanı, kurmayı ve bütün karargâhı burada ne yapıyordu? Vatanın bağrına hançer saplandığı bu sırada, öteden beri kendisine verilmiş tümeniyle harp meydanında bulunması lazım gelen bu kumanda heyeti burada nasıl işsiz bırakılmıştı? Albay Mustafa Kemal kısa süre içinde bu karargâhı Anafartalar sağ cenahına yani Kireçtepe savunmasını gerçekleştirmek üzere Turşun istikametine getirerek faaliyete geçirecektir. Mustafa Kemal, Conkbayırı’nda ve Kireçtepe sırtlarında adeta kıyamet koparken Matik

deresinin oldukça korunaklı zemininde rahatça soluk alan 5'inci Fırka karargâhında kısa bir süre bekleyip yoluna devam etti. Çamlıtekke'ye vardığında ortalığa koyu bir karanlık ve sessizlik hâkimdi; herkes derin bir uykudaydı. Etrafa seslendiler, biri gecelik entarili vaziyette çadırından çıktı. Ona burasının ne olduğunu sordu. Wilmer Bey'in karargâhı olduğunu öğrendi. Kendilerini onun yanına götürmesini istediğinde ise bu kişi onları zoraki Wilmer Bey'in barakasına götürdü. Wilmer Bey uyuyordu. Kurmayı Haydar Bey ile görüştü. Anafartalar Grubu karargâhını sordu. O da yerini bilmiyordu. Kuzeye doğru eliyle işaret ederek Gumbürdekbayırı civarında bir yerde olduğunu söyledi. Mustafa Kemal bu ismi ilk defa işitmişti. Karanlıklar içinde atlarıyla zorlukla ilerlemeye çalıştılar ve saat 01.30'da Gumbürdekbayırının bir buçuk kilometre güneyindeki bir yerde karargâhı bulabildiler. Karargâh hazır vaziyette kendisini bekliyordu. Anafartalar Grup Kurmay Başkanı Hayri Bey'e şu soruları sordu: 1- Düşman nerede, kuvvetini anlayabildiniz mi? 2- 7 ve 12'inci Tümenler şimdi nerelerde ve ne vaziyette bulunuyorlar? 3- Grupça tümenlere verilen son emir nedir? Ne yazık ki ve hayret verici bir durum ki Hayri Bey bu soruları kesin bir şekilde cevaplayamadı. Görevi devralacağı kumandan Fevzi Bey çadırında uyuyordu. Onun son emri var mıydı bunu görmek istedi. Fevzi Bey'in imzasız bir notunu getirdiler. Verdiği emri imzalasın deyince Fevzi Bey'in imzalamadığı söylendi. Bu gergin ve düzensiz ortamda bu durumla uğraşmayı bir tarafa bırakıp, kurmay subayları topladı ve görüşmeler sonucu elde ettiği bilgiler de yetersizdi, kesin değildi. Kıtaların vaziyeti, konumu ve düşman birlikleri hakkında hiçbiri doğru malumat alamadı. O gece hala çok çetin bir şekilde Kireçtepe direnişi devam ederken her iki karargâhta durumun hiç de farkında olunmayışı ortadadır. Saat 04.00'e gelirken, daha fazla araştırmaya vakti kalmamış olan Mustafa Kemal, derhal ilk emrini verdi ve gereken haberleşme, sıhhiye ve iâşe tedbirlerini de bilfiil aldı. O, bu kadar dar ve mühim bir zamanda bu gibi işlerle de bizzat uğraşmaya lüzum ve mecburiyet görmekten cidden üzüldüğünü belirtmektedir.

Sonuçta 04.30'da muharebeyi bizzat idare etmek için Çamlıtekke kuzeyinde Anafartalar mıntıkasının gözetleme yeri olan bir tepeye doğru harekete geçti. O sırada başlamış olan taarruz ile ilgili olarak emir ve raporlar tümenlerle doğrudan telefon irtibatı kurulamamış olduğundan muharebinin idaresini oldukça zorlaştırıyordu. Hatta bazı bilgilerin yanlış geldiği de anlaşılıyor. Gün boyunca taarruzu bu mıntıkadan takip eden Mustafa Kemal, Conkbayırı'ndan bizzat başında bulunduğu bir taarruz yapmaya karar verdi. Akşam saat 05.30'da Çamlıtekke'den Conkbayırı istikametine doğru hareket etti. Yolda düşman tayyeresinin takibi altında kalınca ekibi yolun sağına soluna dağıldı, kendisi yol üzerinde kaldı ve devam etti. Yola birlikte çıktığı kurmaylarından önce ve öyle anlaşılıyor ki sadece Süvari subay vekili Zeki Efendi ile 8'inci Tümen karargâhına vardı. Kurmayları ve yaverlerinin bir kısmı gece yarısına doğru bir kısmı ertesi gün yanına gelebildi. O ise yine uykusuz geçirdiği bir gecenin sonunda 10 Ağustos'ta bizzat gerçekleştirdiği Conkbayırı taarruzunu, bundan önceki başarısız taarruzları silercesine eşsiz bir zafere dönüştürdü (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 1999, s.433-448).

Öte yandan, bir gecede tüm yorgunluğuna rağmen, seri bir hareketle görevini devralıp, Kireçtepe'deki durumu da bizzat teftiş edip, gereken müdahale ve önlemleri planlayarak emirlerini vermiş, hatta 9 Ağustos'taki muharebelerde Mestantepe'yi zapteden, İsmailoğlu tepesi ile Kireçtepe'de fedakârane sebat gösteren tekmil zabitanın birer derece terfi ve bütün askerlerin bir harp madalyası ile taltifinin Ordu komutanı Liman Paşa'nın emri olduğunu mıntika komutanı Wilmer'e bildirmiştir. Dolayısıyla Kireçtepe'deki direnişi gereksiz panik saymamış, takdir edilmesini sağlamıştır.

Nitekim 27 Temmuz 1331 / 9 Ağustos 1915 gecesı saat 22.00'de Gelibolu Seyyar Jandarma 1. Bölük komutanı Hafız Mehmet'in, Ağıl mevkiinin solundaki tepeden Masırlık mevkiinin elden çıkması ihtimaline

karşı acil takviye ve tahkim isterken, sağ cenah müfreze komutanı Üsteğmen İbrahim Sırrı Aşağı Kapanca Sırtı'nda üç cepheden ateş altında olduklarını müdafaaya devam ettiklerini bildirmekteydi. Ancak buradaki müdafa, hâkim tepenin İngilizler eline geçmesini engelleyemedi. Üstelik nizamiye efradı kısmen firar etti. Buna rağmen Üsteğmen İbrahim Sırrı kalan müfrezeyle kahramanca müdafaaya devam ediyordu. “Emr-i Hakka istinaden (Allah'ın emrine dayanarak) müdafaaya devam edeceklerini bildiriyordu. Aynı gün Komutan Yüzbaşı Kadri üç taraftan düşman donanmasının yoğun ateşine maruz olduklarını, piyade muharebesinin başladığını, ihtiyat cephanesinin bittiğini, erler dört günden beri yorgun düştüğünden tebdiline lüzum olduğunu, aksi halde erlerin dayanacak manevi kuvvetinin kalmayacak bir halde olduklarını, daha fazla dayanmanın mümkün olmayacağını bildirdi. Fakat Anafartalar Grubu Kurmay subayı Haydar Bey'in buna cevabında ilginç bir şekilde, genel durumun iyi olduğunu, muharebede fedakârlık eden zabitlerin birer derece terfi ettiklerini ve bütün erlerin ve zabitlerin harp madalyası ile taltif edildiklerini müjdelemiş ve şöyle devam etmiştir. Kireçtepe'deki vaziyet 12'inci Fırkaya bildirildi. Şimdiye kadar kâfi derecede takviye edilmişsiniz. Son gönderdiğiniz rapordaki tabirat ve telaş, şimdiye kadar Kireçtepe'de gösterdiğiniz gayretle hiçbir vaziyette mütenasib değildir. Binaenaleyh vaziyetinizde telaş edecek kadar fenalık yoktur. Fimabat raporlarınızda layık olmayan tabirleri kullanmayacağınızı ve ancak askerlik nokta-i nazarında bunların gayet anlayışlı ve açık bir lisanla yazacağınızı ümit ederek rica ederim.”

Oysa durum hiç de iç açıcı değildi. 28 Temmuz 1331/10 Ağustos 1915 tarihinde Kapanca sırtında sağ cenah müfreze komutanı İbrahim Sırrı'nın Gelibolu Seyyar Jandarma Tabur Komutanlığına gönderdiği bilgilerden düşman kuvvetlerinin 300 adım kadar (yaklaşık 240 m.) yaklaştıklarını ancak geri püskürtüldüğünü, ileri hareket girişimlerinin bomba atışlarıyla durdurulduğunu, bu bombaların bir kısmının da patlamadığını öğreniyoruz. Aynı gün buraya dört defa düşman taarruzu olmuştur.

İngiliz birliklerinin Kireçtepe'ye çıkış harekâtı cüzi miktarda kuvvetle durdurulmaya çalışılıyordu. Deniz tarafından ve Suvla limanından aralıklarla Kireçtepe bombardıman edildi. Bölgede kolluk ve posta göreviyle bulunan iki jandarma taburundan Bursa Seyyar Jandarma Tabur bölümü 7 Ağustos'taki İngiliz taarruzu karşısında dağılmış ve zorlukla Kireçtepe'ye bir manga kadarı gelebilmişti. Fakat onları da orada yani Kireçtepe boyun noktasında tutmak pek mümkün olmadığı anlaşılıyor. Dolayısıyla Kireçtepe'nin müdafaası hemen hemen 6 Ağustos'tan itibaren Yüzbaşı Kadri komutasındaki Gelibolu Seyyar Jandarma Taburuna kalmış görünmektedir. O tarihten itibaren tabur 107 sandık piyade cephanesi sarf etmiş, 12 Ağustos'ta elde 57 sandık cephane kalmıştı. Nihayetinde 13 Ağustos'ta takviye birliklerinin bölgeye ulaştığı görülüyor. 19'uncu Alay 3'üncü Tabur 12'inci Fırka'nın sağ cenahını takviyeye gönderilmiştir. 127'inci Alaydan bir tabur Ece limanında, geri kalan kuvvetleri Kavak Tepe kuzeydoğusundaki uzun vadi içindedir.

Yüzbaşı Kadri'nin 1 Ağustos 1331/14 Ağustos 1915 saat 09.00'da Kireçtepe'den Anafartalar Komutanlığına gönderdiği mesajda bölgeye ne derece iyi vakıf olduğu açıkça görülmektedir. Zira Kireçtepe güneyine seri ateşli bir top geldiğini ancak topçu zabitanın topu mevziye layıkıyla yerleştiremediği gibi esasen buranın her iki denizden her gün döğülen açık bir yer olduğu için topun barınamayacağı, seri ateşli sahra topundan ziyade mitralyöz gerektiğini bildirmektedir. Fakat yine Grup kurmayı Haydar Bey, bu görüşe katılmayarak, gerekli tahkim işlerinin yapılmasını emretmiştir.

2 Ağustos 1331/ 15 Ağustos 1915'de Kireçtepe'de bulunan Jandarma Bölükleri 127'inci Alayın 2'inci Taburu ihtiyat bölükleri ile yer değiştirmesi ve Jandarma erlerinin Turşun'a çekilmesi, yalnız Yüzbaşı Kadri Efendi'nin emri ahire kadar Kireçtepe'de kalması ve Jandarma Fırka kumandanı kaymakam Wilmer tarafından emredilmiştir. Son anda verilen bu karara rağmen aynı gün düşman taarruzu tekrar şiddetlenmiş, Yüzbaşı Kadri Gelibolu Jandarma Taburunun

3'üncü bölüğü ve 127'inci Alaydan 50 ve 80 mevcutlu iki bölük ile dayanmış, takviye kıtası acele gönderilmezse tepenin elden çıkacağını bildirmiştir. Bunun üzerine 127'inci Alay ve 39'uncu Alaydan bir tabur, 19'uncu Alaydan bir taburla takviye gelmiştir. Yüzbaşı Kadri o gün akşam saatlerinde başından bir mermi ile yaralanmış, taburun emir ve kumandasını 3ncü bölük komutanı Mustafa Efendi'ye devretmiştir. Kireçtepe'de şehit olan jandarmanın çoğu Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu 3'üncü bölüğündendir. 15 Ağustos muharebesinde 103 şehit, 189 yaralı, 56 kayıp verilmiştir (Türkeli, 2002).

3. *3 Ağustos 1331/16 Ağustos 1915 Kireçtepe Muharebesi ve Mustafa Kemal*

Görüldüğü gibi 15 Ağustos günü ölümüne yapılan direniş artık çok kritik bir safhaya gelmişti. Conkbayırı'nda olduğu gibi burası için de sonuç bir an meselesi idi. İşte bu noktada Albay Mustafa Kemal'in Kireçtepe'de duruma müdahalesi gerçekleşti. O, bu kritik safhayı şöyle anlatıyor:

“Kireçtepe, Anafartalar muharebe cephesinin sağ cenahında pek mühim bir mevzidir. Düşman 2 Ağustos / 15 Ağustos günü akşam saat 6.30 sonradabirlivakadarkuvvetilegrubunsağcenahınataarruzveKireçtepe'nin bazı aksamını zaptetmişti. Fakat aynı gece kıtalarımız tarafından yapılan mukabil taarruzla Kireçtepe mevzii istirdat edildi. Düşman 3 Ağustos (16 Ağustos) günü daha faik kuvvetlerle tekrar Kireçtepe'ye taarruz etti. Düşmanın pek ciddi olduğu anlaşılan bu taarruzuna karşı yakından ve bizzat ittihazı tedabir etmek üzere mezkûr cephe gerisinde Turşun köyündeki fırka (5.Tümen) karargâhına gittim. Ordu kumandanı da buraya gelmiş bulunuyordu. Kireçtepe ile Turşun arasında telefon hattı bulunmadığından irtibat ve haberlerin ulaştırılması emir atlılarıyla yapılmaktaydı. 127'inci Alay kumandanı Kireçtepe muharebesini idare etmekte ve 5'inci Tümen kumandanı Wilmer Bey Turşun'da durmaktaydı. Pek geç gelen haberler,

düşmanın Kireçtepe'ye ciddi taarruzlar yapmakta olduğundan ve takviye kıtalarının yetiştirilmesi lüzumundan bahsediyordu. Grup cephesinin diğer kısımlarında bir değişiklik ve düşmanın taarruz hazırlığını gösterecek bir durum görülmüyordu. Tümen kumandanını hemen ileriye giderek kıtalarını doğrudan doğruya idare için muharebe meydanına göndermekle beraber, eldeki ihtiyat kuvvetlerini de Turşun istikametine kaydurdum. Bir kısım kıtalarıyla Kurtgeçidi cephesinde ve iki alayıyla Kördere'de bulunan 9ncu Tümenle saat 7.20 evvelde telefonla aşağıdaki emri verdim:

Düşman Kireçtepe'ye kuvvetle taarruz ediyor. Birinci hatta bulunmayan bütün kuvvetlerinizi alarak en kısa yoldan Turşun'a hareket ve oradan 5. Tümen kumandanlığıyla irtibat kurarak onun gösterdiği istikamette hareket ediniz. Bundan 8. Tümen kumandanını da haberdar ediniz ve cephenizin sorumluluğunu 8. Tümenle veriniz ve hareket zamanınızı Turşun'a bildiriniz.

Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal aynı zamanda 7, 12, 4 ve 8'inci Tümen topçu ve obüslerinin Kireçtepe istikametinde ateş ettirilerek yardımcı olmalarını da istedi. Ona göre Kireçtepe'de cereyan etmekte olan muharebe çok önemliydi. Özellikle Kireçtepe mevzisi, Anafartalar Grubu'nun genel durumunu etkileyebilecek özellikte bir noktaydı. Bu nedenle Kireçtepe muharebe meydanına yeterli sayıda kuvvetin seri bir şekilde toplanması gerekiyordu. Buna göre, 127. Alayın 1'inci Taburundan iki bölük, grup karargâh süvari bölüğü, 7 ve 12'inci Tümen karargâh süvari takımlarını süratle getirtti. 6. Tümen 17. Alayın 1. Taburunu Kireçtepe'ye sevk etti. Asya Grubu'ndan 1'inci Alayın 2'inci ve 3'üncü Taburlarını süratle ve yürüyüş kabiliyetlerini arttırmak için çantalarını geride bırakarak bölgeye yetişmesini emretti. Nitekim bu iki tabur saat 10'dan evvel Turşun'a yaklaşmıştı. Ayrıca, Kuzey Grubu'ndan 126'ncı Alayı çağırırdı. Böylece adı geçen kuvvetleri, Kireçtepe cephesinde mevcut halde bulunan 127'inci Alayın 1, 2, 3, 39'uncu Alayın 1inci Taburları ile

Gelibolu Jandarma taburuna takviye olarak hızla göndermiş oldu. Söz konusu takviye birlikleri; 64 ve 125'inci Alaylardan ibaret altı taburlu 9, 17'nci Alaydan bir tabur ve 1'inci Alaydan iki tabur, 126'ncı Alaydan 3'üncü Tabur yani toplam 12 taburluk bir kuvvetti (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 1999, s.449-451).

Albay Mustafa Kemal, bu süreci Ruşen Eşref ile mülakatında şöyle anlatıyor:

Kireçtepe muharebe meydanına kâfi miktarda kuvvetlerin serian toplanması lüzumu tezahür etmişti. Onun için istifadesi mümkün olan cüzütamları celbetmek suretiyle öğleye kadar 12 tabur cemine muvaffak oldum. Celp olunan kuvvetler mütemadiyen muharebe hattına yürüyorlardı.

En nihayet, erkân-ı harbiyemden icap edenlerle beraber bizzat ben de muharebe hattına yaklaşmak lüzumunu hissettim. Bulduğum yerden muharebe hattına giden tek bir yol vardı. Bu yol mütemadiyen sahil yakınından geçiyor, düşmanın sahile yaklaşmış olan iki torpidosu tarafından mütemadiyen ateş altında bulunduruluyordu. Bu sebeple ileri hareket eden tekmil kıtaatın durmuş olduğunu gördüm. Hayvandan indim, kolun başına ve mecbur u tevakkuf olunan noktaya geldim. Filhakika oradan ileri geçmek mevte (ölümle) kati olarak temas etmek demektir. Hâlbuki bugün bu kıtaların ileri geçmesi lazımdı. Evvela ben yalnız olarak koşar adımla geçtim. Arkamdan ve birbirinden fasıla ve erkân-ı harbiye reisi ve yaverlerim geçtiler. Ondan sonra tevakkuf eden kıtaat kumandanlarına GEÇECEKSİNİZ dedim. Parça parça koşmak suretiyle arzu edilen kıtalar geçirildi. Bu muharebenin neticesinde düşman hareketi akim bırakıldı, evvelkinden daha hâkim bir vaziyet alındı.

R. Eşrefin aktardığına göre, Yaver Cevat Bey o gün arkadaşlarına o tehlike içinde hizmet gören bir askeri anlattı: Kimsenin geçemediği ateş içinden kemal-i itidal ve tevekkülle yürüyerek ilerideki arkadaşlarına yiyecek ve kuvvet taşıyan o fedakâr genci Paşa, yaverinin göğsündeki nişanla hemen orda taltif etmiş (1930, s.80-82).

Albay Mustafa Kemal'in komutası altında Kireçtepe'nin tavkiye edilişi ardından 16 Ağustos'ta Kireçtepe mevzilerinde nihayet başarılı bir sonuç elde edildi. Onun idaresi altındaki Anafartalar Grubu 15-16 kilometrelik geniş bir cepheydi ve Ece Limanı'na dayanan kuzey uç muntikası Kireçtepe'ydi. Ona göre, son derece önemli olan bu noktada düşman çıkarmasının amacı, Kireçtepe'yi tamamen elde ederek Kapancılar istikametinde Kavaktepe silsilesine sahip olmak ve böylece 5 ve 12nci Tümen cephesinin düşmesini sağlamaktı. Ancak sonuçta maksatlarına erişemediler, zaiyat çoktu. 16 Ağustos Kireçtepe Muharebesi'nin toplam zaiyatı Mustafa Kemal Paşa'nın bildirdiğine göre 1636 asker oldu. (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, 1999, s.451).

17 Ağustos'ta da onun Matik deresinde işsiz bırakılmış bir halde bulunduğu 5. Tümenin harp nizamı aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir (Harita 1):

Fırka Kumandanı Kâ'immakâm Vilmer Bey

Erkân-ı Harbi Yüzbaşı Arif Efendi

Piyade Alay 1	Piyade Alay 127	Piyade Alay 19	Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu
1 1 3 2	1 2 3	1 2 3	1
1/17 1/39	23. bölük		
11.Topçu Alay 4. Bölük	12.Topçu Alay 1.Bölük	39.Topçu Alay 8.Bölük	11.Topçu Alay 8. Bölük
9.Fırka İstikâm Bölüğü		5. Bölükten bir Takım	
1			
9.Sıhhiye Bölüğü		11.Sıhhiye Bölüğü	

Harita 1: Yukarı Kapanca batısındaki fırka muhârebe rasadgâhı ve bugünkü jandarma şehitliği olarak bilinen mezarlık (Mehmet Şevki Paşa Haritası)

Milli Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan Şehitlerimiz adlı eserdeki kayıtlardan Kireçtepe’de toplam 570 kişinin şehit düştüğü görülmektedir. Bursa Jandarma Taburundan 6 kişi, Gelibolu Seyyar Jandarma Taburundan 95 kişi şehit olarak kayıtlıdır. Takviye olarak gönderilen birliklerden 127nci Alay 1, 2 ve 3’üncü Taburlardan 72, 39’uncu Alay 1’inci Taburdan 74, 19’uncu Alaydan 15, 13’üncü Alaydan 1, 17’inci Alaydan 1’inci Taburdan 31, 1’inci Alay 2’inci ve 3’üncü Taburdan 14, 126’ıncı Alay 1, 2, 3’üncü Taburlarından 85 kişi şehit olarak kayıtlıdır

Sonuç olarak; Gelibolu muharebe alanlarındaki insanüstü gayreti ile Anafartalar Grubu komutanı Albay Mustafa Kemal, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi* (s. 494) adlı eserde isabetli bir şekilde tanımlandığı gibi “Hiçbir durumu rastlantıya bırakmayan, her konuda gerekli en ayrıntılı

olasılıklara önem ve değer veren kişiliğiyle kendini kabul ettirmiş büyük bir komutan ve yöneticiydi.” Onun hasta olduğu için cepheden 10 Aralık 1915’te ayrılışı İngiliz kuvvetleri için büyük bir şanstı ve neredeyse zayıatsız, sessiz bir şekilde cepheden ayrılmalarına neden oldu. Şüphesiz o cepheden ayrılmamış olsaydı, İngilizlerin buradan ayrılışı çok farklı olacaktı. Ancak o, bir komutan olarak cephede yaşadıklarını, edindiği birikimini bir tarafa bırakmak niyetinde değildi, mücadeleye devam edecekti. “Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir.” diyen Mustafa Kemal ATATÜRK, “Benim milletimi esir etmek isteyen herhangi bir milletin de bu arzusundan sarf-ı nazar edinceye kadar bîaman düşmanıyım.” sözleriyle şu örneği verir: I. Dünya Savaşı’na tarihî olaylar, coğrafi durum ve siyasi dengeler nedeniyle Almanların içinde bulunduğu gruba dâhil olduğunu belirterek ‘Almanlarla dost olduk. Almanlar memleketimize, ordumuza ve hükûmetimize kadar girdiler. Bunların hepsini hoş gördük; Fakat Almanlardan bazıları haysiyet ve istiklâlimizi muhil vaz u tavır almağa başladıkları dakikadan en evvel ve hemen hiçbir kayıt ve şarta bakmaksızın ruhen ve hatta fiilen isyan ettim. Bu isyanım yüzünden idi ki Harb-ı Umumî’nin cereyanı içinde bir seneye yakın bir zaman bu hareketimin mürevvici olmayanlarla muhalif ve muhasım vaziyette kaldım. Bilahare hasbelicap tekrar Suriye’de kabul ettiğim kumanda harbin son günlerine tesadüf etti.

Albay Mustafa Kemal, Çanakkale cephesinden ayrılıp İstanbul’a geldiğinde derhal Hariciye Nazırı ile görüşmeye gitti. Zira ona göre içinde bulunulan durumu şöyle tarif etmekteydi: “düşmanlar istiklâlimizi imhaya karar vermişlerdir; bu hakikati millet henüz tamamıyla keşfetmemiştir.” (Söylev ve Demeçler, s.33). Onun Hariciye Nazırı ile görüşmesinin detaylarını 13 Mart 1926’da Falih Rıfkı ve Mahmut Bey’e mülakatından öğreniyoruz. Bu mülakat o sırada milliyet gazetesinde yayımlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, o gün Nazır Bey ile görüşmek istemesinin nedenini şöyle açıklıyor: “Arıburnu’nu, Anafartaları yapmış bir kumandan

idim. Zannediyorum ki, bilâhare dost düşman herkesin tarz-ı telâkkisi de benim bu zannımı teyit etti, memlekete bir hizmette bulunmuştum, o hareketle bilhassa payitahtı kurtarmıştım. İnsanlık hali, bu naçiz hizmeti ifâ etmiş olmaktan memnun olabileceğini tahmin ettiğim Osmanlı ricâl-i mühimmesini ziyaret ediyordum ve bu ziyareti daha bir mühim vazife hissini şevkiyle yapıyordum. Memleketim için milletimin mevzu u bahs olmak lazım gelen hayat ve mematı için düşüncelerim vardı, başta bulunanlara onları söylemek istiyordum.” Uzun bir bekleyişin ardından makama kabul edilen Albay Mustafa Kemal, Hariciye Nazırı’na “Vaziyet sizin gördüğünüz gibi parlak değildir. Siz ki devletin idaresi mesuliyetlerinden bir kısmını üzerine almış bir zatsınız, eğer şunun bunun ifadesine itimat ederek siyaset kullanmakta devam ederseniz, mevcut tehlike, umumî tahminin de fevkinde olur.” şeklindeki sözleri üzerine Nazır Bey, ne demek istediğini anlamadığını belirtince Mustafa Kemal, ‘Hakikati konuşmaktan korkmayınız. Hakikat sizin dedikleriniz değil, benim dediklerimdir.’ demiştir. İyice gerginleşen görüşmede Nazır Bey, onu şüphe ve tereddütlerini halletmesi için Başkumandanlık Vekâleti erkân-ı harbiyesine gitmesini önermesi üzerine, Mustafa Kemal bunu yapamayacağını söyleyerek ‘Farkında değil misiniz ki artık bu memlekette millî bir erkân-ı harbiye heyeti yoktur o Alman erkân-ı harbiyesi ki Türk ordusunda ilk icraat olarak benim gibi asi bir askeri taretmek kararına vardı, beni o heyete mi gönderiyorsunuz?’ demiştir (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1997, s.111-114). Bu sözlerinin devamı Atatürk Araştırma Merkezi tarafından basılan Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri adlı eserde kısaltılarak yayımlandığı için yer almaz. Milliyet gazetesinden (1926, 13 Mart) mülakatın devamını takip ettiğimizde özetle şunları okuyoruz: “Birkaç gün sonra işittim. Bu Nazır Beyefendi, benden heyet-i vükelâya şikâyet etmiş, hatta tahziriyemi (sakıncalı, menetmek) talep etmiş. Kahkaha ile güldüm. Evet, o zaman herhangi bir Mustafa Kemal, padişaha dayanarak kendini kuvvetli zanneden bu heyet tarafından kolaylıkla

cezalandırılabilirdi. Fakat ben bu adamların naçiz Mustafa Kemal'e bir şey yapamayacaklarından emin idim. Bir şey yapabilirlerdi. O da o gün Mustafa Kemal'i yakalayıp astırmak. Hâlbuki o gün isyanımın bütün millet arasında duyulmasını isterdim. Onlar buna cesaret edemediler, bunu yapabileceklerine emin olamadılar.”

Görülüyor ki yukarıda da belirttiğimiz gibi Nazır Bey ile görüşmeye “Düşmanlar istiklâlimizi imhaya karar vermişlerdir; bu hakikati millet henüz tamamıyla keşfetmemiştir.” düşüncesi ile giden Mustafa Kemal Atatürk, milletin uyanışı uğruna idam edilmeyi bile daha o gün göze almıştı. Çok geçmeden bu uyanış, esasen “milli mücadele ruhu” onun liderliğinde 1915 Gelibolu'sunda değil, 1919 Anadolu topraklarından doğmuştur.

Kaynakça

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1997). I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1903-1915) (1999). c.1, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Türkeli, Adnan (2002). *Çanakkale Savaşlarında Jandarma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Miralay Mehmet Selahaddin Bey Efendi (1336), *Harb-i 'Umûmi'de Çanakkal'a Muhârebât-ı Berriyesi (Anafartalar) Gurûbu Muhârebâtı*, Erkân-ı Harbiye Ka'immakamı Hayri Bey Tarafından Erkan-ı Harbiye Mektebinde Konferans Suretinde Takrir Olunmuştur, İstanbul.

Mustafa Kemal Atatürk (1990), *Anafartalar Muharebâtı'na Ait Tarihçe*, Yay. Uluğ İğdemir, TTK, Ankara, s.58-61.

Ruşen Eşref (1930), *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, İstanbul, s.80-82.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1986), *Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı Haziran 1915- Ocak 1916*, c.V, 3. Kitap, Gnkur. Basımevi, Ankara.

Şehitlerimiz (1998). 5 cilt, Milli Savunma Bakanlığı yay.,

Milliyet Gazetesi (1926, 13 Mart)

Ek

Günümüzde “Kireçtepe Jandarma Şehitliği” olarak adlandırılan mevkiide 2005 yılında yaptığımız incelemede yazılı yazısız mezar taşlarının (Resim 1) transkriptleri ile Milli Savunma Bakanlığının yayımladığı Şehitler Listesinden araştırılarak yapılan tespitler, eski ve yeni iki kitabenin aşağıdaki şekilde çözümü ve değerlendirilmesi yapılmıştır:

Mezar Taşı 1:

- 1.satır : ... (silik)...4.Bölük (Tespit: Piyade teğmen İbrahim Efendi)
2.satır: Mülâzım-ı sâni öl:25.6.1915? Kireçtepe sahil sırtları
4.satır: İbrahim Efendi
5.satır: Sene 1331

Mezar Taşı 2:

- 1.satır: Piyade (Tespit: Galip Bey oğlu Mehmet)
2.satır : ... (silik)... 1.Tabur Kumandanı Salih Efendi
3.satır: Binbaşı Doğ: 1292-Üsküdar
4.satır: Salih Bey Öl: 7.3.1915? Kireçtepe Muharebesi)
5.satır: 1331

Mezar Taşı 3: Mezar taşı Kitabsiz

Mezar Taşı 4:

- 1.satır: Piyade (Tespit: Mustafa oğlu Mehmet Rüştü Efendi)
2.satır: 127.Alay 2.Tabur Kumandanı Doğ: 1290
3.satır: Binbaşı öl:8.9.1915 Kireçtepe Muharebesi)
4.satır: Rüşdü Bey
5.satır: sene 1331

Resim 1. *Mezar taşlarının o günkü durumu*

Mezar Taşı 5: Mezar Taşı kitabesiz

Mezar Taşı 6:

1.satır: Piyade (*tespit edilemedi*)

2.satır: 127.Alay 3.Tabur 1.Bölük

3.satır: Mülâzım-ı sâni

4.satır: “*Taşın altı kırık, kaybolmuş*”

5.satır: “

Mezar Taşı 7: Mezar taşı Kitabesiz

Mezar Taşı 8:

1.satır: ...(*Silik*) (*Tespit: Hacı Mehmet Efendi oğlu*)

2.satır: ... (*Silik*) İsmail Zühtü Efendi

3.satır: ...(*Silik*) *Doğ:1305*

4.satır: ...İsmail Efendi öl: 3.6.1915 /16.8.1915*Kireçtepe’de*)

5.satır: ...(*Silik*)

Yukarıda belirtilen ve transkripsiyonları verilen mezar kitabeleri beş tanedir. Şehitlik alanında bulunan diğer üç (3) mezar taşı kitabesizdir. Buna göre şehitlik alanında toplam sekiz (8) adet mezar bulunmaktadır.

Belirtilen açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Jandarma Şehitliği diye bilinen yerde Kara Kuvvetlerine mensup subaylarımızın mezarları mevcuttur. Asıl jandarma şehitlerinin mezarlığı daha batıda taşlık alanda bulunuyor (Resim 2).

Resim 2. *Olası Gelibolu Jandarma şehitliği*

Diğer Kitabeler:

1- Mevcut mezarların ortasında kum taş blok üzerindeki kitabe:

“Hüvel hayyü'l-bâki Gelibolu Candarma Tabur Şehitleri 1331”

Bu kitabenin mevcut alana daha sonra sembolik olarak yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

2- Anıt Bilgi Kitabesi: (Resim 3)

Hüvel hayyü'l-bâki

Fırka 5

.....11.Alay 4.Bölük Piyade 1.Alay

.....? Bölük Piyade 19.Alay

İstihkâm3. Bölük Piyade 127.Alay

İstihkâm.....2.Bölük Piyade 17.Alay Tabur 1

Gelibolu Candarma Taburu Piyade 39.Alay Tabur 1

Kireçtepe Muharebesi Denizci Mustafa

(Kitabeyi yazan kişinin adı Bir bakıma imzasını atmış)

1331...silik..

(Kitabe tarihi: 3. 6?. 1331/16 Ağustos 1915'dir)

Resim 3: *Anıt bilgi Kitabesi*

Mehmet Şevki Paşa Haritası'ndan Kireçtepe sırtlarından Masırlıklara kadar olan arazide 4 adet şehitlik alanı olduğu anlaşılmaktadır. (Harita 2)

1.Mezarlık: Kireçtepe savunmasının yapıldığı ve Kireçtepe Muharebesinin geçtiği alanda, Projektör Tepe- Aslan Tepe- Kanlı Tepe ve Kireçtepe- Havan Tepe arasında dere kenarında. Mevcut Durum: Hayli tahrip olmuş.

2.Mezarlık: Ağıl mevkiinde. Mevcut durum: Hayli tahrip olmuş, mezarlığın bir kısmı tarla haline getirilmiş.

3.Mezarlık: Ağıl mevkiinin kuzeyinde, Aşağı Kapanca güneyinde. Mevcut durum: Tamamen yok olmuş, tarla olarak sürülmüş.

4.Mezarlık: Yukarı Kapanca batısında, şimdiki Jandarma Şehitliği.

Resim 4. *Kireçtepe Jandarma şehitliği yanında 1985 yılında bir dernek tarafından ağaçlandırılarak, büyük ölçüde ortadan kaldırılan olasılıkla şehitlik alanın 2005'deki durumu(Mehmet Şevki Paşa haritasında mezar yeri olarak çizilmemiştir.)*

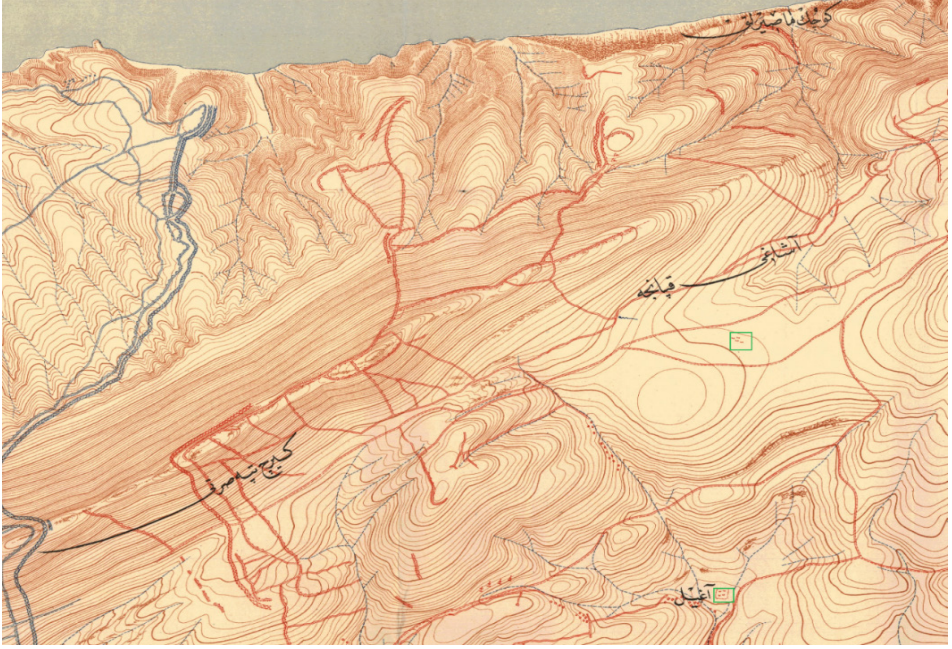
Resim 5. *Kapanca mevkii: Mustafa Kemal Atatürk'ün askerlerine “Geçeceksiniz” emrini verdiği yoğun ateşe maruz kalan muhtemel yer; burada da bir şehitlik olduğu ancak tamamen tarla haline getirildiği bahis konusudur. (Mehmet Şevki Paşa haritasında mezar yeri olarak çizimi yoktur)*

Resim 6. *Ağul mevkii: Şehitlik büyük ölçüde tahrip olmuş ve tarla haline getirilmiş.*

Harita 2. Kireçtepe Sırtı gerisinde Aşağı Kapanca ve Ağıl mevkiilerindeki şehitlikler (Mehmet Şevki Paşa Haritası)

Harita 3. Büyük Kemikli- Kireçtepe (Mehmet Şevki Paşa Haritası)

Atatürk ve Matematik

Adnan MAZMANOĞLU*

Özet

Akıl ve bilimle ilgili konuşmalarında önemli saptamalar yapan Atatürk'ün aynı zamanda, matematiğe verdiği önemi de vurgulamıştır. 8. yüzyıldan günümüze kadar akıl ve bilimin temel dayanağının hangi gereksinimlerden matematiğe dayanak olduğunu açıklamaya çalıştık. Akla ve bilime dolayısıyla matematiğe önem veren milletlerin ulaştıkları bilimsel düzeylerle tüm dünya milletlerini nasıl etkiledikleri anlatılmıştır. Bilhassa fen bilimlerinin temel dayanağı olan matematiği ihmal edenlerin, batının ulaştığı bilimsel teknolojik devrimlerini gerçekleştiremedikleri ve sonunda bunun sıkıntılarını çektiklerine işaret ettik. Bilhassa Atatürk'ün bunun sıkıntısını çekmemek için kendisinin çaba ve gayretleriyle yazdığı “geometri” adlı eserini yazma nedenine vurgu yaptık.

Anahtar kelimeler: Atatürk, Matematik, Geometri, Bilim

* (Prof. Dr.) İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, Florya Yerleşkesi, adnanmazmanoglu@aydin.edu.tr

Atatürk and Matematics

Adnan MAZMANOĞLU*

Abstract

Atatürk also emphasized the importance he gave to mathematics at the same time, making important determinations in his speeches about reason and science. We tried to explain from the 8th century to today that the basis of reason and science was based on the mathematical necessity. It has been explained how nations that attach importance to mathematics due to reason and consciousness affected the nations of the world with the scientific level they reached. We have pointed out that those who neglect mathematics, which is the basic foundation of science in particular, can not realize the scientific technological reforms that the west achieved, and eventually they suffered from troubles of this. In particular, we emphasized the reason why Ataturk wrote his work “Geometry”, written by his efforts and zeals in order to avoid the trouble of this.

Key words: *Atatürk, Matematics, Geometry, Reason and Science,*

* (Prof.) Istanbul Aydin University, Faculty of Arts and Sciences, Statistic Department, Florya Campus, adnanmazmanoglu@aydin.edu.tr

Giriş

Askeri dehası tartışılmayan büyük kurtarıcı Mustafa Kemal Atatürk'ün "akıl ve bilim" üzerine önemli sayılacak tavsiye niteliğinde bir açıklamasını sunmak istemekteyiz;

"Ben, manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım bilim ve akıldır... Zaman süratle ilerliyor, milletlerin, toplumların, kişilerin mutluluk anlayışları bile değişiyor. Böyle bir dünyada, asla değişmeyecek hükümler getirdiğini iddia etmek, aklın ve bilimin gelişimini inkâr etmek olur... Benim Türk milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra beni benimsemek isteyenler, bu temel eksen üzerinde akıl ve bilimin rehberliğini kabul ederlerse, manevi mirasçılarım olurlar" buyurmuşlardır (HBT, 2017).

Burada dikkat edilmesi gereken önemli iki özne vardır; akıl ve bilim. Neden?

Akıl ve Bilim

Önce akıl ve bilimin ortak kullanımına ilişkin genel bir açıklama vermek istiyoruz. Yapılan çalışmaların nihai amacı, akılı, karşısına çıkan her şey üzerinde sağlam ve doğru yargılara varacağı şekilde yönetmek olmalı der büyük dahi matematikçi Descartes. Yine Descartes şöyle iddia eder; "Zira bilimlerin hepsi insan bilgeliğinden (humana sapientia) başka bir şey değildir ve nasıl ki şeylerin çeşit çeşit olması, onları aydınlatan güneşin doğasında bir fark yaratmıyorsa,

akıl da ne kadar farklı konuyla ilgilenirse ilgilensin hep aynı kalır.” Dolayısıyla insan aklının herhangi bir sınırlamaya ihtiyacı yoktur. Bir doğrunun bilinmesi, bir sanatı edinmenin bir diğerini edinmeyi engellemesi gibi değildir; başka bir doğrunun bilinmesine engel olmasının aksine bu konuda bize yardımcı bile olur. Pek çok insan, insan davranışlarını, bitkileri, yıldızların hareketini, metallerin dönüşümünü ve binlerce buna benzer konuyu özenle incelemesine rağmen, onlardan pek azının akılla ya da sözünü ettiğimiz bu evrensel bilimle uğraşması bana kesinlikle şaşırtıcı geliyor. Bununla beraber diğer alanların değer içeren bir yanı varsa bu, kendi değerlerinden çok bilgiğe kattıkları değerden kaynaklanır. Keza bu kuralı diğer tüm kuralların başına koymamız da nedensiz değildir; hiçbir şey gayretimizi bu tek ve genel hedefe yöneltmek yerine özel amaçlara yöneltmek kadar, bizi doğrunun araştırmasından saptıramaz. Yalanın ve basit ruhların küçük kurnazlıklarının bu amaçlara sağlam ve doğru bir bilginin varabileceğinden daha kısa bir yoldan varacağı açıktır. Burada onurlu ve övgüye değer amaçlardan söz ediyoruz, zira bunlar çoğu zaman ilk bakışta anlaşılmayacak bir kılığa bürünerek bizi yanıltırlar. Örneğin iyi yaşamak ya da hakikatin seyrinden alınacak hazza erişmek için bize yardımcı olan ve hiçbir acının bulaşmadığı iyi yaşanmış bir hayatın belki de en saf mutluluğunu oluşturan şeyi, bilimi elde etmenin peşine düştüğümüz zamanlar gibi. Orada bilimsel çalışmaların tatlı meyvelerini bulmayı umabiliriz; bununla beraber çalışmalarımız sırasında bunları düşünmeye koyulursak, onlar sıklıkla diğer konuları anlamamız için gerekli olan birçok gerçeği ihmal etmemize neden olurlar. Çünkü ilk bakışta bize daha az değerli ya da daha az ilgiye değer şeylermiş gibi görünürler. Bu nedenle tüm bilimlerin bağlı olduğuna, hepsine bir arada çalışmanın içlerinden birini diğerlerinden ayırarak çalışmaktan çok daha kolay olduğuna inanmalıyız. O halde, aynı nedenle, şeylerin doğruluğunun araştırılmasını ciddi anlamda isteyen biri, tek bir özel bilimi seçmemelidir; tüm bilimler bir diğeriyle ilişkili ve birbirine bağımlıdır. O kişi eğitimle ilgili güçlükleri

ya da bunun nedenini çözmeyi değil, hayatın her türlü durumu karşısında anlama yetisinin onu doğru seçime yöneltmesi için, aklın doğal ışığının ne şekilde artırılabilirliğini düşünmeyi tercih etmelidir. Bu yöntemi uygulayan kişi kısa sürede, kendilerini belirli amaçlara adayan kişilerden çok daha fazla yol kat ettiğini ve yalnız onların ulaşmak istedikleri sonuçları elde etmekle kalmayıp, yanı sıra kendisinin bile hayal bile edemeyeceği bir amaca eriştiğini görecektir. Rönesans sanatı, ortaya çıktığı 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'yı derinden etkiledi ve bu etkilerini 20. yüzyıla kadar sürdürdü. Orta çağın görkemli sanat üslubu olan gotiğin Fransa, Almanya, kuzey ülkelerinde etkili olmasına karşın, sanatta, düşüncede ve uygarlıkta yeniden doğuşun göstergesi olan Rönesans üslubu İtalya Yarımadası'nda doğdu ve gelişti. Dikkat edilirse bu dönemin en önemli düşünürlerinden biri olan Descartes'in özgün yöntem ve bilgi anlayışında matematiğin önemine gelmeden önce yine akılla bilim arasındaki ilişkinin vardığı sonucu göstermeye çalışalım. Ayrıca Descartes, yalnız zihnimizin hakkında kesin ve kuşku götürmeyen bir bilgiye erişebileceği konularla meşgul olmamız gerektiğini vurgular. Bilimleri ise şöyle tanımlar: Tüm bilimler kesin ve açık birer bilgidir; birçok şeyden kuşku duyan kişi, bu şeylerin bazılarıyla ilgili yanlış fikirler üretmediği sürece bunların hiçbir zaman aklından geçirmemiş kişiden daha bilgili değildir. Keza yanlışla doğruyu ayırt etmenin olanaksızlığı nedeniyle, kuşku duymamıza rağmen doğru olduğunu kabul etmek zorunda kalacağımız son derece zor konularla meşgul olmak yerine bu konularla ilgili hiç çalışmamak daha doğrudur, aksi durumda sahip olduğumuz bilgiyi artırmak bir tarafa tümüyle kaybetme riskiyle karşı karşıya kalırız. Bu nedenle, bu kural sayesinde olasılık niteliğindeki tüm bilgileri reddedip yalnızca kusursuz biçimde doğrulanmış ve üzerlerinde hiçbir kuşku beslenemeyen bilgilere güvenebileceğini düşünüyoruz.

1. *Geometri ve Aritmetik*

Atatürk ölümünden bir buçuk yıl kadar önce, III. Türk Dil Kurultayından hemen sonra 1936-1937 yılı kış aylarında Dolmabahçe Sarayında kendi eliyle yazdığı Geometri adlı bir eser yazdı. Bu yapıt “geometri öğretenlerle, bu konuda kitap yazacaklara kılavuz” olarak Kültür bakanlığınca basılmıştır (1937). Peki, Atatürk neden geometri konusunda böyle bir yapıt gereği duymuştur? Şimdi bu soruya yanıt bulabilmek için geometri ile aritmetik arasındaki ilişkinin kökenine katkı yapan ve bu bilim kollarının uygula bilirliliğinin olmazsa olmaz koşullarına Descartes şöyle değinir ve açıklamasında; “Olasılık niteliğindeki tüm bilgileri reddedip yalnızca kusursuz biçimde doğrulanmış ve üzerlerinde hiçbir kuşku beslenemeyen bilgilere güvenilebileceğini düşünen bilim insanları kendilerini bu türden bilgilere ender rastlandığına inandırmış olabilirler, zira şüphesiz insan doğasından kaynaklanan bir hata yüzünden çokça basit ve herkesin ilgi alanına giren bu konular üzerine dikkatlerini vermeyi ihmal ediyorlar.” der (Descartes, 1684/2014). Ancak bu tür konuların sayıca onların sandıklarından daha çok olduğunu ve şimdiye kadar ulaştıkları kanırlarla ortaya atabildikleri sonsuz sayıda önermeyi doğrulamak için yeterli gördükleri bu bilgileri, bir bilgin için bir şeyi bilmediğini itiraf etmenin yakışksız olduğu düşüncesiyle yanlış kanırlarla süslemeye alıştıklarını, öyle ki daha sonradan kendilerinin bile bunlara inanıp doğrulanmış şeyler gibi piyasaya sürdüklerini söyler Descartes. Bununla birlikte eğer kuralımızı titizlikle ele alırsak, geriye kendimizi tümüyle verebileceğimiz çok az çalışma kalacaktır. Bilim alanında zeki kişilerin üzerinde farklı fikirlere sahip olmadıkları tek bir problem (mesele) bile zor bulunur. Oysa iki kişinin farklı yorumladığı her konuda, ikisinden birinin yanıldığı kesindir. Dahası ikisi de gerçeği bilmemektedir, zira daha net bir görüşe sahip kişi bunu rakibini ikna etmek için kullanabilir. Demek ki hakkında yalnızca olası fikirlere sahip olduğumuz konularla ilgili tam bir bilgiye ulaştığımızı iddia edemeyiz, çünkü kendimizden, başkasının

yapabildiğinden fazlasını beklemek saflık olur diye ifade eder. Sonuçta iyice düşündüğümüzde, geriye var olan bilimler arasında bu kuralın uygulanabileceği yalnız geometri ve aritmetik kalıyor.

Yukarıda var olan bilimler arasında yalnızca aritmetik ile geometrinin yanlışlıktan ve kuşkudan tamamen muaf olduğunu belirtmiştik. Atatürk'ün bu düşüncede olduğunu ve geometrinin kolayca öğrencilere öğretilmesi için öğrencideki anlayış yolunun tıkanıklığını açmak, geometri dilinin sadeleştirilmesi düşüncesiyle önce geometriden başlamıştır. Böylece dahi Descartes gibi aynı düşüncede, fakat askerlik çığırından gelen Atatürk'ü, siyaset olayları büyük bir devlet adamı yapmış olduğu gibi, yurdun kültür sorunları da Onu büyük bir eğitimci durumuna getirmiştir. Tarih boyunca yabancı ülkelerde “büyük” sanını kazanan asker devlet başkanları, uluslarına eğitim alanında da önderlik etmişler, kendi kalemleriyle eğitici yapıtlar meydana getirmişlerdir. Anglosaksonların Büyük Alfred'i (Alfred the Great, 849-899) ile Almanların Büyük Friedrich'i (Friedrich der Grosse, 1712-1786) bu gerçek için iki büyük belgedir.

Bilimler arasında yalnızca aritmetik ile geometrinin yanlışlıktan ve kuşkudan tamamen muaf olduğunu belirtmiştik. Bunun nedeninin ciddi bir şekilde ve titizlikle irdelenmesi gerekir. Gerçeğin bilgisine ulaşmanın iki yolu vardır: deneyim ve tümdengelim. Deneyim çoğu kez yanıltıcıdır; tümdengelim ya da bir şeyin başka bir şeyden çıkarsanması ise, eğer dikkat edilmezse atlanabilir, ancak yeterince dikkat edilirse mantık yürütmeye alışık olmayan biri tarafından bile asla yanlış yapılmaz. Bu işlemin, mantığın insan aklını yönetmeye çalıştığı kısıtlayıcı bağlara karşı büyük bir yardımı dokunmasa da bu yöntemlerin başka kullanım alanları olduğunu yadsıyamayız. İnsanların içine düşebileceği tüm hatalar yanlış bir tümevarımdan değil, yeterince anlaşılmamış bazı deneyimlerden ya da gelişigüzel ve hiçbir sağlam temele dayanmayan yargılamalardan kaynaklanır.

Tüm bunlar aritmetiğin ve geometrinin diğer bilim dallarından hangi yönlerden daha kesin olduğunu ortaya koyuyor: Yalnızca bu bilimlerin ele aldığı konular bu denli açık ve nettir; deneyimin kuşkuya neden verebileceği hiçbir şeyi varsaymaya gerek duymazlar ve her ikisi de aklın birbirinden çıkarttığı bir sonuçlar zinciriyle iş görürler. Aritmetik ve geometri, aynı zamanda tüm bilimlerin en kolayları ve en açıkları olup istediğimiz türden konuları içerirler, zira dikkatsizlik söz konusu olmadığı sürece bir kişinin onlarda yolunu kaybetmesi pek mümkün değildir. Yine de birçok zihnin başka çalışmalara veya felsefelere kendisini vermeyi tercih etmesine hayret edilmemelidir. Çünkü *“insanlar belirgin bir konu yerine daha karışık (muğlak) konular üzerine daha cesurca tahminlerde bulunurlar ve herhangi bir konuda üstünkörü bir fikre sahip olmak, onunla ilgili doğruya ulaşmaktan çok daha kolaydır”* (Descartes, 1684/2014).

Önemli Sonuç: Tüm bunlardan çıkan sonuç, aritmetik ile geometrinin öğrenilmesi gereken tek (yegâne) bilimler olduğu değil, doğruyu arayan kişinin aritmetiğe özgü ispatların kesinliğine eş bir bilgiye sahip olmayan hiçbir konuyla uğraşmaması gerektiğidir.

Atatürk de gençlerin eğitim alırken geometriyi önemseyerek, genç yaşta hata yapmanın önlenmesini sağlamak için en temel eğitimin temelini geometri ve tabii ki aritmetik olduğunu benimsemiştir. Yazdığı geometri kitabında o dönemde Arapça üzerinde kurulmuş olan terimlerin yerine öğrencilerin daha kolay anlayacağı terimleri koymuştur. Kitabın ikinci kısmı, düzeylerin ölçülmesine ayrılmıştır. Birinci kısımda tanımlanan geometrik şekillerin alan hesaplarının nasıl yapılacağı yazılı olarak ifade edilirken, matematik işlemleriyle de bu anlatım örneklendirilmiştir. Bazı düzeylerin alan hesaplarının işlemlerinde değişik çözümler de gösterilmiş ve buna ait örnek de eserde yer almıştır. Ayrıca, imsel şekillerin çevreleri ile alanları arasında oran hesaplamaları işlem olarak örneklerle gösterilmiştir.

Üçüncü Kısımda ise katıylar başlığı altında; silindir, pürüzma, koni, piramet ve yürenin anlatımları yanında, alan ve hacim işlemlerinin nasıl yapılacağı verilen örneklerle ifade edilmiştir (<http://www.isteataturk.com/haber/189/ataturk-ve-geometri-kitabi>, (11.09.2017)). Dil üzerinde yaptıkları değişimlere örnek olarak da, *müselles-i mütesâviyül adlâ* 'yı çözümlmeli olarak anlayabilmek için *Müselles'in* kökünün *selâse*; *mütesâvi* 'nin kökünün *sivâ*; *adlâ* 'nın tekili de *dil* 'in bilinmesi gerekir. Temelde anlayış yolunu açık olması düşünüldüğünde, bir ipucunun bulunması gerekir. *müselles-i mütesâviyül adlâ* bir nitelik değildi; bir külçe gibi anlayış yolunu tıkayan, öğrencinin eline hiçbir ipucu vermeyen, cansız bir tekerleme olduğunu gören Atatürk, öğrencilerin bu anlayış tıkanıklığını açmak için, ana dili öğelerinden yapılı *eşkenar üçgen* 'e çevirdi. 44 sayfalık adı geçen kitapta *boyut, uzay, yüzey, çap, yarıçap, kesek, kesit, yay, çember, teğet, açı, açıortay, içters açı, dışters açı, taban, eğik, kırık, çekül, yatay, düşey, dikey, yöndeş, konum, üçgen, dörtgen, beşgen, köşegen, eşkenar, ikizkenar, paralelkenar, yanal, yamuk, artı, eksi, çarpı, bölü, eşit, toplam, oran, orantı, türev, alan, varsayı, gerekçe* gibi terimler hep bu amaçla Atatürk tarafından türetilip konmuştur.

Atatürk eleştirileri daima memnunlukla karşılamış ve ortaya koyduğu yeni sözcük ve terimlere bir deneme hakkı tanıdığını belirtmiştir. Amacı daima “daha uygun” a doğru ilerlemektir; önerilen değişiklikleri haklı görünce hemen benimserdi. Atatürk'ün ortaya koyduğu terimlerden birtakımı bugün kullanıstan çıkmıştır. Yerlerini “daha uygun”lara bırakılmıştır. *Tümeç açı* yerine *tümler açı* ile *bütöy açı* yerine *bütünler açı* 'da olduğu gibi. Atatürk ilke adamı olduğu için, bunları hoş görecektir, hattâ sevinecekti; yeter ki ortaya koyduğu ilke sarsılmasın ve yine *zâviyetân-ı mütekâbiletân-ı dâhiletân* (=iç ters açılar) gibi terimlere dönülmemesini arzulamıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Atatürk'ün geometri ile ilgili sözleri

2. Bilime Nasıl Ulaşılır? Matematikçi Nasıl Olunur?

Atatürk'ün bilime sarılmasının önemli gerekçeleri yadsınamaz. Bilimde matematiğin gerekliliğini görmüş, matematikçi olmanın insan üzerinde yarattığı yararların ne olduğu konusunda çok iyi bilmektedir. Şimdi bu konu üzerinde Büyük bilgin Descartes'in açıklamalarına değineceğiz. Descartes der ki:

“İnceleme ~ araştırma konumuz hakkında başkalarının düşündüklerini ya da kendi kuşkularımızı değil, açık ve seçik görebildiğimiz veya kesin olarak elde edebileceğimizi düşündüğümüz şeyi araştırmamız gerekir. Bilime ulaşmanın tek yolu budur” (Descartes, 1684/2014).

Atatürk'ün bilime sarılmasındaki temel nokta, yaşadığı dönemlerde halkların büyük bölümlerinin hükümdarlar, büyük toprak sahipleri ve din adamları tarafından batıl inançlarla ve eskimiş sözlerle örülmüş bir sis perdesine sarılmaları; perdenin amacının bu kişilerin türlü dolaplarını gözden saklamak idi. İşte Descartes, “açık ve seçik görebildiğimiz veya kesin olarak elde edebileceğimizi düşündüğümüz şeyi araştırmamız gerekir. Bilime ulaşmanın tek yolu budur.” demiştir ve bu konudaki düşüncelerinden bazıları ise şöyledir:

Eskilerin eserlerini okumak, çok sayıda kişinin çalışmalarından yararlanabilmek hem onların yaptığı buluşları öğrenmek hem de geriye yapılacak hangi buluşların kaldığını bilmek için yararlıdır der bilgin Descartes. Bununla beraber, eskilerin çalışmalarına kendimizi çokça kaptırmaktan sakınlım, zihnimizde bir takım yanlışların kök salması tehlikesi oluşur. Keza genelde, bir yazar düşünmeden ve kör bir inançla kendini tartışmalı bir kaniya kaptırmışsa, okuyucusunu ikna etmek için her türlü savı kurnazca kullanır. Buna karşılık ne zaman kesin ve açık bir şey bulma mutluluğuna erse, belki izlediği yolun basitliğinin, buluşunun güzelliğini azaltması korkusuyla yahut kesin bir doğruyu bizden kışkırdığı için onu anlaşılmasız ve problemlili bir biçimde sunar (Descartes, 1684/2014).

Bununla birlikte çok açık yürekli ve dürüst olsa ve bize asla kuşkulu bir şeyi doğru diye sunmayıp bildiklerini iyi niyetli bir şekilde açıklasa, birinin ileri sürdüğü şeye dair bir diğerinin aksi bir iddiada bulunması neredeyse her zaman mümkün olacağı için, bu kez de bunlardan hangisine inanacağımıza karar veremeyiz. Bir karşılaştırmadan yararlanacak olursak; başkalarına ait tüm kanıtlamaları ezbere bilsek bile, kendi başımıza her türlü problemi çözme becerisine sahip değilsek asla *matematikçi* olamayız. Aynı şekilde eğer herhangi bir konu üzerine sağlam bir yargıda bulunamıyorsak, Platon'un ve Aristoteles'in tüm akıl yürütmelerine hâkim olsak da filozof

(bilgin) olamayız. Bu yolla bilim değil, yalnız tarih öğrenmiş oluruz. Matematik konusuna gelince matematik için birkaç tanım yapalım.

3. *Matematik İçin Birkaç Tanım*

Matematik: Sayı, nicelik, *geometrik şekil*, anlatım, işlem vb. soyut varlıkların özelliklerini ve aralarındaki bağıntıları mantık yöntemleriyle inceleyen bilim dalı (T. Tuncer, 1995)... Burada geometri ile ilgilenmek demek matematiğin kendisinden söz ettiğimizi, Atatürk'ün neden geometri ile eğitimin temelini sağlam olacağını bir kez daha kanıtlamış olmaktadır. Bir başka matematik tanımını, dünyaca ünlü matematikçimiz Cahit ARF şöyle veriyor: *Matematik, birçok kişinin sandığı gibi, sayıyla, geometrik şekillerle oynamaktan ibaret bir şey değildir. Gerçekte matematik şöyle bir yapı: Aksiyom denilen bir takım yapısal kurallar, belleğimizde bu aksiyomlarla donanmış sembollerden oluşan bir küme... Bu semboller aksiyomlarla bir tür örgüt halinde. Şunu da belirtmek gerekir: bu aksiyomların kaynağı yine de sayılar ve geometrik şekillerdir. Fakat sonuçta bu belleğimizdeki bir sembol organizasyonu... Bu sembollerin bellekte oluşturdukları bir yapı var. Reel olarak yok ama bellekte oluşturulabiliyor. Ve ayrıca bu sembollerle indüksiyon fikri de yine sayılardan alınmış. Şöyle ki, sıralanmış bir kümenin bir parçasının bir özelliği eğer bir sonraya geçildiği zaman aynen korunmuş oluyorsa, o nitelik tüm alt kümeler için geçerlidir. Buna indüksiyon ya da Türkçedeki karşılığıyla tümevarım diyoruz. Matematikçinin işi, bu şekilde oluşan yapıyı incelemek, hangi ilişkilerin hangi sonuçları verdiğini belirlemek. Bu o kadar kolay değil, ama yapılabilir* (Aksoy, 1994). Başkaca bir yaklaşım, matematikçi-filozof kişilerin yaptıkları ilginç tanımlardır. Örneğin yüzyılımızın en önemli düşünürlerinden biri olan Bertrand Russel'in matematik üzerine değişik söylemleri var. İşte bunlardan biri: *Sağlam bir felsefe kurmak*

istiyorsanız, metafizikten vazgeçmelisiniz ve yalnız iyi bir matematikçi olmaya çalışmalısınız. 1935 yılında verdiği bir konferansından alınan bu cümlenin dışında, yine O'na ait olan ve bu kez matematiği çok daha farklı algılayan bir Russel görülmektedir: İyi bakıldığı zaman matematik, yalnız doğruyu değil, yüksek düzeyde bir güzelliği içerir. Soğuk ve muhteşem bir güzellik; heykellerdeki gibi doğamızın taraflarına hitap etmeyen, resmin veya müziğin süslü taraflarına sahip olmayan, fakat yüce bir safiyeti olan en büyük sanatın erişebileceği en büyük kusursuzluğa erişebilen bir güzellik (Gölbaşı, 2008). Bu konuda kuşkusuz en sağlam ve ilk görüşler ünlü Galileo'ya aittir. O, evreni incelerken, kendiliğinden matematiği gündeme getirir; şöyle der: *Evren her an gözlerimize açıktır; ama onun dilini ve bu dilin yazıldığı harfleri öğrenmeden ve kavramadan, o anlaşılabilir. Evren matematik diliyle yazılmıştır; harfleri üçgenler, daireler ve diğer geometrik şekillerdir. Bunlar olmadan tek sözcüğü bile anlaşılabilir; bunlarsız ancak karanlık labirentte dolanılır* (T. Pappas, 2000). Diğer etkili tanımlardan biri de büyük bilgin Albert Einstein (1920): *Nasıl oluyor da sonuçta deneyden bağımsız, surf insan düşüncesinin ürünü olan matematik bilimler, realitenin varlıklarına bu kadar iyi uyabiliyor?* (E.T. Bell, 2014) diyor. Lobatchewsky ise şu görüşü dile getiriyor: *Matematiğin hiçbir dalı yoktur ki, ne kadar soyut olursa olsun, bir gün gerçek dünyada uygulama alanı bulunmasın...* Bir diğer ilginç tanım da Sinan Sertsöz'e aittir. O da şöyledir: *Matematik, tanrının doğanın içine bıraktığı ipuçlarıdır. Bunları siz bir pencere açar seyredersiniz ve seyrederken de fark edersiniz ki sizinle beraber başkaları da seyrediyor bunları*. Bununla birlikte, büyüleyici olan yalnız matematiğin estetik güzelliği değil. Galileo'nun ünlü sözünde belirttiği üzere, *“Doğanın kanunları matematiğin diliyle yazılmıştır.”* sözüne ek olarak: *Matematik, gerçekliği tanımlamanın ve dünyanın nasıl işlediğini anlamının bir yoludur ve gerçeğin altın standardı hâline gelmiş evrensel bir dildir. Bilim ve teknolojinin giderek daha çok yön verdiği dünyamızda matematik; gücün, zenginliğin ve ilerlemenin her zamankinden daha büyük bir kaynağı hâline geliyor. Dolayısıyla bu yeni dili akıcı biçimde konuşabilenler ilerlemenin zirvesine*

erişeceklerdir (Sertöz, 1996). Örneğin, Albert Einstein yer çekiminin içinde bulunduğumuz uzayın bükülmesine yol açtığını anladığında, herhangi bir veriyi denklemlere oturtmaya çalışmıyordu. Aslına bakarsanız böyle bir veri de yoktu. O dönemde, uzayın bükülmüş olduğunu kimse hayal bir dahi edemezdi; herkes dünyamızın düz olduğunu “biliyordu”! Fakat Einstein, geliştirdiği özel görelilik teorisini yerçekimi ve ivmenin aynı etkiye sahip olduğu yönündeki iç görüşü ile birlikte, eylemli (non-inertial) sistemlere genelleyebilmenin tek yolunun bu olduğunu fark etmişti. Bu, matematik âleminde yapılan üst düzey bir entelektüel egzersizdi ve Einstein burada, matematikçi Bernhard Riemann’ın⁵ kendisinden elli yıl önce yapmış olduğu bir çalışmaya dayanarak hareket etmişti.

İnsan beyni, ikiden çok boyuta sahip bükümlü uzayları aklında canlandırması mümkün olmayacak biçimde donatılmıştır; onlara erişmenin tek yolu *matematiktir*. Peki, ne oldu? Einstein haklı çıktı: Evrenimiz bükümlüdür ve dahası genişliyor. İşte matematiğin bahsedilen gücü budur!

Yalnızca fizikte değil, diğer alanlarda da bunun gibi birçok örnek bulunabilir. Tarih, bilim ve teknolojinin matematiksel fikirler tarafından, gittikçe artan bir tempo ile dönüştürüldüğünü gösteriyor; başlangıçta soyut ve ezoterik görünen matematiksel teoriler bile, zamanla uygulamalar için olmazsa olmaz hâle geliyor. Başlangıçta yaptığı çalışmalar matematiğe dayanmayan Charles Darwin, daha sonra otobiyografisinde şunları yazmıştı: “Matematiğin en azından büyük öncü ilkelerini anlayacak kadar üzerine düşmediğim için oldukça pişmanım çünkü bu donanıma sahip olanlar, fazladan bir duyuya sahip görünüyorlar.” (E. Frenkel, 2015) Atatürk’ün geometri olarak ifade ettiği bilim kolunun matematikten başka bir şey olmadığı ve Türkiye’nin geleceği için ne kadar yararlı bir çalışmayı başlattığı ancak hayranlık ifade edilebilir.

4. *Sezgi ve Tümdengelim*

Filozof Descartes “şeylerin gerçekliği hakkındaki yargılarımıza herhangi bir varsayım karıştırmaktan kesinlikle sakınmalıyız” (Descartes, 1684/2014) der. Bu uyarı çok önemlidir. Günümüz felsefesinde herhangi bir tartışmaya konu olamayacak açık ve kesin hiçbir şey bulamayışımızın belki de en güçlü nedeni, açık ve kesin olan şeyleri kabul etmekten tatmin olmayan bilginlerin ancak tahminler ve olasılıklar yardımıyla ulaşabilecekleri anlaşılmaz ve bilinmeyen şeyleri savunmaya cüret etmeleridir. Ardından bunlara kademe kademe kendi inançlarını ekleyerek, fark gözetmeksizin bunlara gerçek ve aşikâr şeyleri de katarak neticede şüpheli bir kaynağın bazı önermelerine dayanan ve dolayısıyla da belirsiz bir sonuca ulaşırlar.

Aynı hataya düşmemek için, bu noktada dikkatlerimizi, akıl yetimizin yanılığa uğrama korkusu duymaksızın bilgiye erişebileceği yollara çevirelim. Bu yollar sezgi ve tümdengelim olarak ikiye ayrılır. Sezgi derken kastettiğimiz şey, duyuların değişken tanıklığı ya da düzensiz bir doğaya sahip olan hayal gücünün aldatıcı yargısı değil, dikkatli bir zihnin anladığı şeye dair hiçbir kuşku bırakmayacak kadar belirgin ve net kavrayışıdır. Bu düşüncemizi aynı anlama gelecek şekilde şöyle de açıklayabiliriz: Sezgi, sağlıklı ve dikkatli bir zihnin açık algısıdır; yalnızca aklın ışığından doğmuştur ve yukarıda da belirttiğim gibi, başarısız olunması mümkün olmayan tümdengelimden bile daha basit olduğu için daha güvenilirdir . Bu nedenledir ki herkes sezgisel olarak, var olduğunu düşündüğünü, bir üçgenin en fazla üç çizgiden oluştuğunu, yuvarlak bir cismin sadece bir yüzeye sahip olduğunu ve basit şeylere dikkat etmeye aldırış etmediği için genel anlamda sandığından çok daha başka şeyleri görebilir. Yine de sezgi sözcüğünün yeni kullanımından ve yanı sıra, var olan kullanımlarından farklı bir anlamda kullanmak zorunda kalacağım. Bununla birlikte sezginin bu açıklığı ve kesinliği yalnız herhangi bir açıklamada değil, muhakemenin

her alanında yerini korumak zorundadır. Dolayısıyla iki ile iki ve üç ile birin aynı şeyi yaptığı söylendiği zaman, sezgi yoluyla yalnızca iki ile ikinin değil, üç ile birin de dörde eşit olduğunu, dahası bu iki önermenin eşit önermeler oldukları sonucunun da zorunlu olarak buradan çıkarılması gerektiğini görmek gerekir. Örneğin, bir düşüncenin sürekli ve kesintisiz faaliyeti aracılığıyla gerçek ve tartışmasız ilkelerden çıkartılmış olsunlar. Uzun bir zincirde bir bakışta aradaki halkaları kavrayamasak da eğer onların baştan sona kadar iç içe geçmiş olduklarını hatırlarsak, bu durum son halkanın ilkinine bağlı olduğunu bilmemize benzer. Yanı sıra sezgiyle tümdengelim arasındaki farkı, birinde belirli bir ilerleyiş veya devamlılık varken diğesinde bunun söz konusu olmayışından çıkartabiliyoruz. Ayrıca sezginin aksine tümdengelim bir kanıtın varlığına ihtiyaç duymaz. Bunun yerine tüm kesinliğini bir biçimde bellekten alır; dolayısıyla doğrudan doğruya ilkelerden türeyen ilk önermelerin, ele alınma biçimlerine göre kimi zaman sezgi, kimi zaman da tümdengelim yoluyla teşhis edildiği söylenebilir. Oysa ilkeler ancak bizzat sezgi yoluyla ve bunların uzak sonuçları da ancak tümdengelim aracılığıyla bilinir.

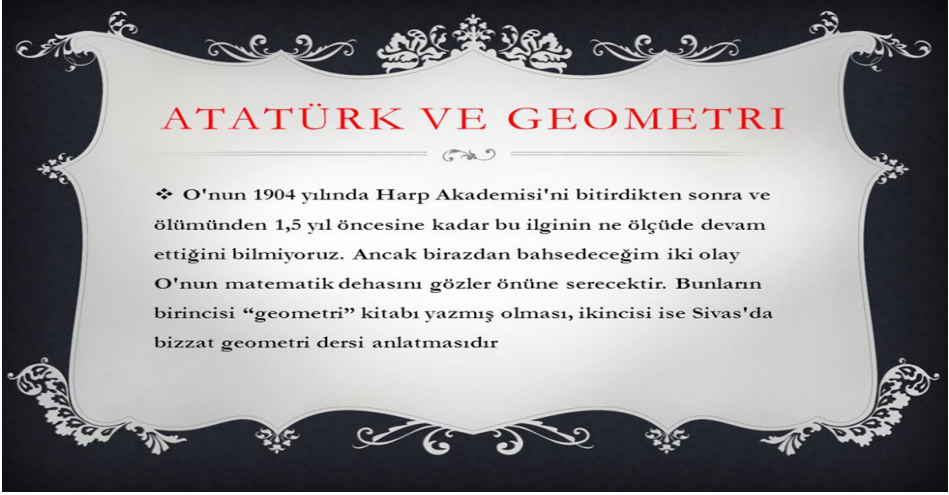
Bunlar bilime ulaşmanın en güvenilir iki yoludur; akıl daha fazlasını kabul etmemeli, şüpheli ve yanlışta mahkûm diğher her şeyi reddetmelidir. Yine de bu, aydınlanmanın gerçeklerinin arasında en güvenilirleri olmasını engellemez, zira onlara temel oluşturan inanç, belirsiz olan her şeyde olduğu gibi aklın değil iradenin bir eylemidir. Eğer irade insan zekâsından herhangi bir dayanak oluşturuyorsa, sözünü ettiğimiz iki yoldan biriyle bulunabilir ve bulunmalıdır.

Sonuç

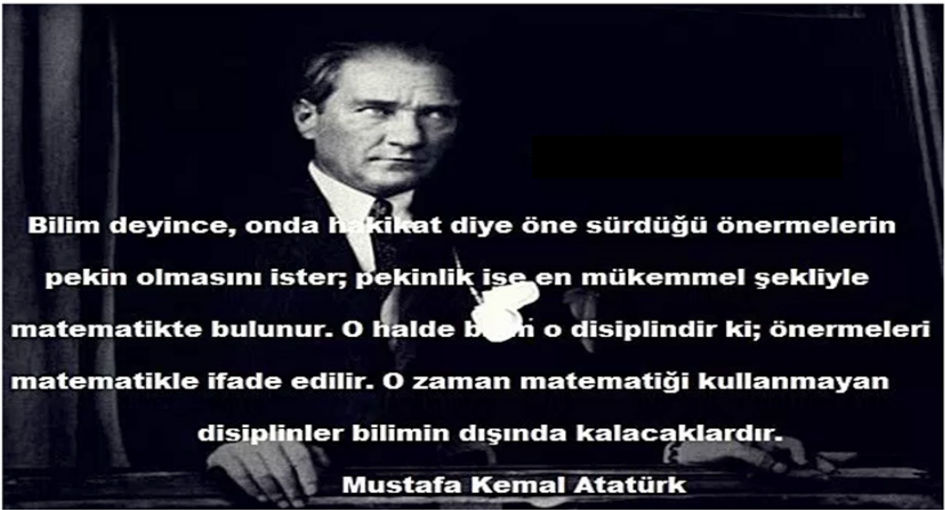
Atatürk “*Benim manevi mirasım bilim ve akıldır...*” özdeyişinden bize göre aşağıdaki sonuçları çıkartmak mümkündür: Atatürk, gerçeği yöntemsiz bir şekilde aramaya kalkışmaktansa hiç aramamak daha iyidir: Düzensiz çalışmaların ve karmaşık düşüncelerin doğal aydınlıkları kararttığı ve aklı körelttiği kesindir diyen Descartes ile bilime ve akla çok önem vermesi bu görüşüyle uyushmaktadır. Devamla, bu şekilde karanlıklar içinde yürümeyi alışkanlık haline getirenler, görüşlerini o denli zayıflatırlar ki gün ışığına dayanamaz hale gelirler. Deneyim de bunu doğrular. İşte Mustafa Kemal Atatürk’ün savunduğu ilkelerden hiç taviz vermediği ve her konuşmasında dile getirdiği ve ancak bunun bilime önem vererek önüne geçileceğini sık sık tekrar ettiği iki nokta; Descartes’in *gerçeğin araştırılmasında yöntemin gerekliliğinde* söylediği gibi ‘yanlış olanı doğru varsaymamak ve her şeyin bilgisine ulaşmaya çaba göstermek’ dizelerinde saklıdır (Descartes, 1684/2014).

Gerçekten de eğer bilebileceklerimizden herhangi birini göz ardı ediyorsak bunun nedeni, ya bizi bu bilgiye yönelten yolu hiçbir zaman fark etmemiş ya da aksine bir yanılgıya düşmüş olmamızdan kaynaklanır. Oysa yöntem, yanlışın doğrunun yerine geçmesini önlemek için sezgiden nasıl yararlanılması gerektiğini ve tündengelimin bizi her şeyin bilgisine yöneltmek için nasıl çalışmak zorunda olduğunu açıkça gösteriyorsa, Descartes’e göre eksiksizdir. Özetle tüm yöntem aklın birtakım gerçeklere varmak için çabasını yönlendirmek zorunda olduğu konularının sırasına ve konumuna dayanır. Bunu sürdürmek için güçlük içeren ve anlaşılması zor (muğlak) önermeleri aşamalı olarak daha basite indirgemek, sonra da bunların sezgisinden hareket ederek aynı şekilde diğer önermelerin bilgisine varmak gerekir.

Şekil 2. Atatürk ve geometri

Şekil 3. Bilim ve matematik

Atatürk'ün ve Matematikle İlgili Söylediği Sözler

Mustafa Kemal Atatürk, okul yıllarından beri matematik dersine büyük ilgi duymuştur. Atatürk matematiğin yaşamın bütün alanlarında gerekli oluşunu, matematiksiz bir bilimin söz konusu olamayacağını, bütün bilimlerin matematikten yararlanması gerektiğini, şu sözlerle ifade etmiştir: “*Bilim deyince, onda hakikat diye öne sürdüğü önermelerin pekin olmasını ister; pekinlik ise en mükemmel şekliyle matematikte bulunur. O halde bilim o disiplindir ki; önermeleri matematikle ifade edilir. O zaman matematiği kullanmayan disiplinler bilimin dışında kalacaklardır*” (<http://www.ecenindunyasi.com/ataturk-ve-matematik-ile-ilgili-sozler>, (15.09.2017)).

Mustafa Kemal Atatürk, “ Onun için herkes matematik bilgisinin çok gerekli olduğuna inanmalıdır.” Mustafa Kemal Atatürk, “Askeri Rüştüye’yi bitirdiğimde matematik merakım iyice ilerlemişti. Manastır Askeri İdadisinde matematik pek kolay değildi. Bununla uğraşımı sürdürdüm. İdadi ’de iken bıkmaksızın çalışıyorduk. Sınıfta birinci, ikinci olmak için hepimizde şiddetli bir gayret vardı. Sonunda İdadiyi bitirdim. Harbiye’ye geçtim, burada da matematik merakım sürdü” (<http://www.ecenindunyasi.com/ataturk-ve-matematik-ile-ilgili-sozler>, (15.09.2017)).

Mustafa Kemal Atatürk, “Matematiği kullanmayan bilimler, ele aldıkları konularda ancak dış yapıyı inceleyebilirler çünkü matematikle dile getirdikleri, ancak birtakım bağıntılardır; bu bağıntılar ise öze ilgili unsurlar arasında değil, dış görünüşle ilgili noktalar arasında olabileceğinden, bir varlığın özünü, onun aslında ne olduğunu bize vermekten acizdirler. O halde matematik, tabiat bilimleri, tarih gibi kişiliğin içlerine nüfuz edip, onu derin bir sezgi ile kavrayabilen bir disiplinin önünde çok aşağı niteliktedirler” (<http://www.ecenindunyasi.com/ataturk-ve-matematik-ile-ilgili-sozler>, (15.09.2017)).

Bilhassa fenin önemini şöyle açıklar; “Gözlerimizi kapayıp tek başımıza yaşadığımızı düşünemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile alakasız yaşayamayız. Aksine yükselmiş, ilerlemiş, medeni bir millet olarak medeniyet düzeyinin üstünde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fenle olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her millet ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur” (<http://www.ecenindunyasi.com/ataturk-ve-matematik-ile-ilgili-sozler>, (15.09.2017)).

Kaynakça

- Dönmez, A. (2012). İslam Ülkeleri Matematiği, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Descartes, R. (2014). *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*. Çev., Engin Sunar. İstanbul: Remzi Kitabevi. (İlk baskı, 1684).
- Edward, F. Çeviren: Cem Keskin. (2015). *Aşk ve Matematik-Saklı Gerçek*, Paloma Yayınevi, İstanbul.
- Mustafa Kemal, herkese bilim teknoloji, *HBT Sayı 78*, 22 Eylül 2017, İstanbul.
- <http://www.ecenindunyasi.com/ataturk-ve-matematik-ile-ilgili-sozler>, Erişim tarihi 15.09.2017.
- İpek, M. (1988). *Betimsel İstatistik*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Mazmanoğlu, A. (2016). *Temel İstatistik Yöntemleri I*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Nesin, A. (1989). *Matematik ve Korku*, 81, Amaç Yayıncılık, İstanbul.
- Sertöz, S. (1996). *Matematiğin Aydınlik Dünyası*, 36(3), TÜBİTAK Yayını, Ankara.
- Cumhuriyet Herkes İçin Bilim ve Teknoloji Dergisi. (2017), *Manevi Mirasım Bilim ve Akıldır*, 73-75, HBT yayıncılık, İstanbul.
- Mustafa Kemal Atatürk (1937). *Geometri*, Türk Dil Kurumu yayınları, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul
- Aksoy, Y. (1994). *Bilim Tarihi ve Felsefesi*, Yıldız T.Ü. yayını, İstanbul.
- Gölbaşı S. (2008). *Kentleşme ve Suç*, On iki levha yayıncılık, İstanbul.
- Bell E. T. (2014). *Men of Mathematics*, Simon ve Schuster Yayıncılık, İstanbul.
- Pappas T. (2000). *Yaşayan Matematik*, Doruk Yayınları, Ankara.

Yorgun Savaşçı Romanında Mustafa Kemal¹

Kâzım YETİŞ*

Özet

Millî Mücadeleyi konu alan romanların çoğunda Mustafa Kemal Paşa vardır. Kemal Tahir *Yorgun Savaşçı*'da benzer romanlarda görmediğimiz bir Mustafa Kemal çıkarır karşımıza. Önce biz Mustafa Kemal'i anlaşılamadığı, uygulamalarına karşı olduğu Enver Paşa'nın dayısı Halil Paşa'nın ve onun yanında bulunan Cemil'in gözünden tanırız. Sonra romanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde Bursa çevresindeki hareketi telgrafla yönlendiren bir Mustafa Kemal vardır. Bununla beraber yazarın Yüzbaşı Selahattin'e söylediği "Temsil Heyeti demek Mustafa Kemal demektir." anlayışının örneklerini romanda göremeyiz.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, Yorgun Savaşçı, Mustafa Kemal, Temsil Heyeti

** (Prof. Dr.) İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Florya Yerleşkesi, kazimyetis@aydin.edu.tr*

¹ "Kemal Tahir'in Kurtuluş Savaşı Romanlarında Mustafa Kemal" başlıklı A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi (nr. 19, 2002) nde Esat Can tarafından yayımlanmış bir yazı varken, böyle bir yazıyı yazmamın birkaç sebebi var. Söz konusu yazıda Kemal Tahir'in romanda yer alışı bütünüyle aksettirilmemiştir. Çünkü araştırmacı üç eseri söz konusu etmiştir. Ayrıca araştırmacı için önemli olan Kemal Tahir'in Mustafa Kemal hakkındaki düşünceleridir. Hâlbuki roman bir düşünce kitabı değildir. Bizim için önemli olan Mustafa Kemal'in kurguda veya kurgu kahramanlarının ilişkilerinde ve zihninde yer alış şeklidir. Bunun için konuyu müstakilen ele almayı uygun gördük.

Mustafa Kemal In Yorgun Savaşçı

Kâzım YETİŞ*

Abstract

Mustafa Kemal Pasha appears as a main theme in many novels that are related to national struggle. In *Yorgun Savaşçı* Kemal Tahir introduces us a Mustafa Kemal which we haven't seen in similar novels. First, we identify Mustafa Kemal through the eyes of Halil Pasha who is the uncle of Enver Pasha that Mustafa Kemal is against to his practices and Cemil who is siding with him. In the second and third parts of the novel there is a Mustafa Kemal who leads the movement around Bursa via telegraph. Nevertheless, we cannot see the examples of the conception of "Representative Committee means Mustafa Kemal" which the author lets Liuetenant Selahattin declare.

Keywords: *Kemal Tahir, Yorgun Savaşçı, Mustafa Kemal, Representative Committee*

* (Prof. Dr.) Istanbul Aydin University, Faculty of Arts and Sciences, Turkish Language and Literature, Florya Campus, kazimyetis@aydin.edu.tr

Giriş

Yorgun Savaşçı, Millî Mücadele’yi konu almakla beraber Ankara veya Mustafa Kemal merkezli bir roman değildir. 1965’te basıldığına ve yazarın idrak ettiği bir zamanı içine aldığına göre klasik anlayışta tarihî roman kabul edilemez. Fakat tarihî roman konusundaki son dönemlerde ortaya atılan görüşler çerçevesinde *Yorgun Savaşçı*, bir tarihî romandır. Tarihî şahsiyetlerin yanında yapma şahsiyetler de vardır. Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda, çeşitli cephelerde özellikle Filistin cephesinde bulunduğu vurgulanan Cehennem Topçu Cemil’in savaş sonrasında önce İstanbul’da ve sonra Anadolu’daki macerasıdır. Cemil, İttihatçıdır ve çevresi de büyük ölçüde İttihatçıdır ve önemli bir kısmı askerdir. Savaş dönüşü İstanbul’da teyzesinin evinde kalmaktadır. Karakolda görev yapan arkadaşı Arap Maksut kendisini çağırmıştır. Tutukluluk yerinden kaçırılan Patriyot’un yeri değiştirilecektir. Bu yapılır ve bu ara kaçırma işini planlayanlardan Dayı Maksut, Cemil, Kasımpaşa’da bir ara saklanırlar. Bu sırada Kasımpaşa’daki faaliyetlerden, silahlanmalardan söz edilir. “Herkes aklınca bir çıkaryol” (Tahir, 1976, s.104) aramaktadır. Bu çerçevede Karakol diye bir teşkilat kurulur. Teşkilatın bir kolu, işgal kuvvetleri tarafından veya onların emri ile tutuklananları cezaevlerinden kaçırarak, kaçırılanları gizleyecek, düşman tarafına geçenleri tepeleyecektir. Diğer kolu ise gizli ordudur. “İstanbul’da vuruşma olur”, Müslümanlar öldürmeye kalkılırsa her mahallede oluşturulacak milis birlikleri onlarla mücadele edecektir (Tahir, 1976, s.109). Kara Kemal’in kurucuları arasında bulunduğu bu teşkilat askerî bir hiyerarşiye sahip olacaktır. Hatta bir de başkomutan, genelkurmay başkanı bulunacaktır. Bu noktada başkomutanın kim olacağı konuşulur. Elbette Enver Paşa’dan uygunu yoktur: “Kesinlikle bilmiyorum ama Enver Paşa’dan uygunu yoktur. Geçenlerde bir laf çıktıydı da... ‘Talat Paşa İstanbul’a gelmiş, bir yerde saklanıyormuş’ diye... Bana kalırsa,

gelen Talat değil, Enver'dir.” (Tahir, 1976, s.110) Bu bize Kemal Tahir'in polisiye merakını hatırlatmakla beraber İttihat ve Terakki'nin, ülkeyi terk eden liderlerinden henüz ümidi kesmediğini göstermektedir.

Kaçırılan Patriyot, Cehennem Topçu Cemil, Enver Paşa'nın dayısı Halil Paşa Erenköyü'nde Dr. Münür'ün evinde saklanmaktadır. Bu bir anlamda karşılıklı hesaplaşmadır. Kemal Tahir'in sözcüsü olan Dr. Münür, İttihat Terakki ve yaptıkları ile ilgili karşısındaki İttihatçılara sorular sorarak, tenkitler yaparak olanları değerlendirirler. Aslında başlangıçta Dr. Münür de İttihatçıdır fakat sonradan ayrılmıştır. İşte bu konuşmalar sırasında Halil Paşa, Cemil'e “-Mustafa Kemal'le beraber mi gittindi sen Yedinci Ordu'ya?” (Tahir, 1976, s.119) diye sorar. Böylece romanda Mustafa Kemal'in adı ilk defa geçmiş olur. Cehennem Topçu Cemil, “-Hayır, ben başından beri Filistin'deydim.” (Tahir, 1976, s.119) cevabını verir. Çanakkale, Kanal Harekâtı vb. konuşmalardan sonra yine Halil Paşa, Cemil'e “-Görüştünüz mü Yedinci Ordu'dan ayrılırken Mustafa Kemal'le?.. Ne diyordu olup bitenlere? Nasıl görüyordu geleceği?.. Bize atıp tuttu mu?” (Tahir, 1976, s.123) diye sorar.

Belli ki Halil Paşa, Mustafa Kemal ile Enver Paşa arasındaki anlaşmazlığı, hatta Mustafa Kemal'in savaş ile alâkalı olarak İttihat ve Terakki'nin uygulamalarına karşı olduğunu biliyor. Nitekim birkaç paragraf sonra yazar bunu söz konusu edecektir. Halil Paşa'ya yazar şunları söyler: “-Aklında mı Patriyot?.. Bu Mustafa Kemal... Bir gece... Kazaya uğrayacaktı az kalsın!” “Son saniyede kıyamadık. Hatırladın mı? Elini cebine atıp duvara sırtını dayadı da “Ne istiyorsunuz?” diye sordu.” “-Bileğini tuttum bunun doktor... Sen misin Kemal Bey?” dedim. “Benim” dedi. “Başkasına benzettik!” dedim. “Olur öyle yanlışlıklar, gece karanlığında...” diye güldü; savdım Patriyot'u, gittik içtik! İyi komutandır! Kıyıcıdır, taktikte olsun, stratejide olsun taarruzdan yanadır.” Metnin

gelişinden anlaşıldığına göre Halil Paşa ile Mustafa Kemal içmişler. Mustafa Kemal'in Halil Paşa'yı tanımaması mümkün değildir. Öte yandan Dr. Münür'ün sorması üzerine Halil Paşa'nın Mustafa Kemal'i öldürmek isteğinin sebebinin Paşa şöyle açıklar: “-Enver Paşa'yla anlaşamadı baştan beri... “Orduyu siyasetten çekin diye tutturdu. Sanki kışlarına dönse de ordu siyasetin içinde değilmiş gibi...” (Tahir, 1976, s.125). Bu durumda haklı olarak Halil Paşa ile Mustafa Kemal'in ne konuştuklarına hiç girmez yazar. Üstelik yeni bir hareketin başı olarak Mustafa Kemal'in yıldızının parlayacağına farkındadır Halil Paşa. Cemil, şu şekilde cevap verir ki onun gerçekten büyük bir kurmay olduğunu gösterir. Kimsenin, Enver Paşa'nın veya İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin aleyhinde konuşmaz. O, bilir ki karşısındaki askerlerin içinde Enver Paşa hayranları pek çoktur. Yazar bunun farkındadır. Buna göre konuşturur Mustafa Kemal'i:

“-Hayır! Yola çıkacağı günün gecesi topladı güvendiği arkadaşları... ”Yenildik” dedi, “vuruşmayı bıraktık. Vuruşmayı bırakmak, onurlu insanlar olarak yaşamayı hâlâ umut etmektir” dedi, “Eğer bu umudu kaybedersek bir daha davranacağız, ölüme kadar çabalamak için... İlk iş, silâhların hepsini kaptırmamak... Çünkü milletler için hiçbir yenilgi son yenilgi değildir. Taşiyabildiğimiz silâhı, memleketin içerilerine götürüp saklayacağız!” dedi” (Tahir, 1976, s.123).

Bu, yazarın olanları sonradan yorumlamasıdır elbette. Tarihî roman biraz da budur. Yalnız unutmayalım ki Mustafa Kemal başlangıçtan itibaren ulaşmak istediği hedefe göre konuşur ve davranır. Romancımız bunu çok güzel değerlendirir. Hatta Cemil'e Halil Paşa'nın sorması ile onun, bu söyleneni yaptığını anlıyoruz.

Yukarda da ifade edildiği gibi “Herkes aklınca bir çıkar yol aramaktadır. Patriyot, Halil Paşa, Dr. Münür ve Cemil konuşurlar. Patriyot

yeni teşkilattan söz eder. Ona göre Kâzım Karabekir'in XV. Kolordu Komutanlığı ile Erzurum'a gitmesi, Mustafa Kemal'in ordu müfettişi olması, Enver Paşa ile çekişmeyi bırakıp buluşması Patriyot'un düşüncesidir. İttihat ve Terakki mensubu kimseler artık projelerine Mustafa Kemal'i dâhil etmektedirler (Tahir, 1976, s.165-166). Fakat Dr. Münür'ün evi basılır. Halil Paşa ile Patriyot yakalanır ve tutuklanır.

Kitabın Birinci Bölümü'nde Mustafa Kemal, Halil Paşa ve Cemil vasıtasıyla kısmen tanıtılır. Halil Paşa, onu öldürmeyi bile düşünmüştür. Çünkü Enver Paşa'ya karşıdır ve ordunun siyasetten çekilip kışlasına dönmesini istemektedir. Bu temel ayrılığın savaş meydanlarındaki tezahürleri üzerinde durulmaz. Ayrıca kurtuluş projelerine Mustafa Kemal'in de dâhil edildiği görülmektedir. Unutmayalım ki bu konuşanlar gelinen noktanın sorumlularıdır ve asıl sorumlu Enver Paşa'dan hâlâ vaz geçememektedirler.

İkinci Bölümde Cemil, önce Bandırma'ya ve oradan Batı Anadolu'ya, sonra Bursa'ya geçer. Yunan, İzmir'e asker çıkarmıştır. 17. Kolordu komutan vekilliğine atanan Bekir Sami Bey de Bandırma'dadır. Yüzbaşı Selahattin de Albay Bekir Sami'nin yanındadır. Yüzbaşı Selahattin içinde bulunulan rezilliği Cemil'e şöyle özetler: “Durum bildiğin gibi değil arkadaş... Dağıldık, kül-ufak olduk!..” “Sil, yeniden başla” derler ya Bizim başımıza gelen daha çapraşık... Ne silgi kalmış, ne silinecek kara tahta... Yoktan başlayacağız! İstanbul'u gözlerinle gördün! Koca Osmanlı İmparatorluğunun başkentinde çingen çalıyor, kürt oynuyor. Bence ortada iki ümit kıvılcımı var: Biri, kötü Yunan'ın, İzmir'e çıkararak başından büyük işe sıvanması... İkincisi, Ordu müfettişliğiyle Samsun'a giden Mustafa Kemal...” Buna Cemil şöyle cevap verir:

“-Ortada ordu olmayınca, Mustafa Kemal ne yapabilir?”

Bir asker olan Cemil’in bu görüşü bir tespittir. Ama yazar konuyu bu noktada bırakmaz. Yine bir asker olan Selahattin daha büyük bir inanç içindedir.

“-Orasını bilmem ama bir şey yapılabilirse, bunu başka hiç kimse Mustafa Kemal’den daha iyi yapamaz.” Daha tecrübeli bir asker olan Cemil’in tereddütleri vardır.

“-İstanbul’da da birçokları böyle diyor ama ben hiç ummuyorum!” Selahattin sebebini sorar:

“-Neden?”

Cemil’in verdiği cevap, Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkışının da bir çeşit yorumudur. Tabii bu yorum yazara aittir.

“-İzmir’i kurtarmak için Samsun’a çıkmak bana biraz sapa geliyor. Mustafa Kemal, “Kestirmesi bu” demişse, bence yanılmış. Hüner gösterecek adam, ya İstanbul’da kalırdı, ya da senin Albayın yerine, buraya gelirdi.” Bu yorum cephelerde bulunmuş bir subayın fikri olmamalı. Nitekim yazar onu bu durumdan kurtarmak ister. “-Şaka eden bir çocuk gibi yürekten güldü: Ben konuşuyorum, sen de avanak avanak dinliyorsun!.. Bizim o kadarına aklımız mı erer? Belki İzmir’e giden en kestirme yol, Samsun’dan geçiyordur.” (Tahir, 1976, s.262-265).

İkinci Bölümde böylece Mustafa Kemal daha belirginleşir. Yazarın, Yüzbaşı Selahattin’e söylediği Yunanlıların İzmir’e çıkışı ile ilgili değerlendirme, son derece isabetlidir. Devlet tecrübesi olmayan bir hükümet ve ona bağlı bir ordu, saldırılardan medet umar. O saldırılar Anadolu insanının çabuk toparlanması sonucunu doğurmuştur. Halide

Edip'in "Efenin Hikâyesi" adlı hikâyesi bunun en güzel örneğidir. Kemal Tahir'in Selahattin'e söylediği "Millet savaştan yılgin...Vuruşalım" demiyor musun, anasına sövmüşsün gibi sırtarıyor!.. Yedek subaylardan yarısı evlerine kapanmış, yarısı ekmek parası derdine düşmüş... Bizimkilerin çoğu hasta, sakat... Sağlamları daha yenilginin şaşkınlığından kurtulamadı. Kala kala... bir avuç senin gibi "Bizim aklımız ermez" diyen subayla gözünü budaktan sakınmaz deli aydın kaldı." (Tahir, 1976, s.265). sözü de bunu gösterir.

Artık Mustafa Kemal bir ümit olarak doğmaya başlar. Fakat yazar, bu konuyu burada bırakır Bekir Sami Bey ve çevresi ile beraber batıya, Salihli'ye doğru trenle gider. Görülen manzara önceki paragrafta Yüzbaşı Selahattin'in söylediklerinden farklı değildir. Halk da, eşraf da çoktan işgal kuvvetlerine teslim olmuştur. Bekir Sami ve yanındaki Türk subaylarına çok kötü davranırlar. Belki de yazar bu anlattıkları ve Akhisar çevresinde olanları anlatarak, kahramanlarına yaşatarak Mustafa Kemal'in niye Samsun'a çıktığını yorumlamak ister. Nitekim Cemil'e bunu söyler:

"-İzmir'in yolu Samsun'dan mı geçer?" dedim. "Kestirme yolu bu mudur?" diye alay ettim. Düşünüyorum da, akıldan yana biz nerdeyiz, Mustafa Kemal nerde? İstanbul'dan 16 Mayıs'ta yola çıktı: Yani, İzmir'e Yunan'ın girmesinden bir gün sonra... Neden Samsun'a gideceğine, Bandırma'ya gelmedi? Çünkü gerçek komutanlar durumun özelliğine göre burda yıldırım olup yakmaktansa, ordan gürlemenin daha etkili olduğunu bilirler!" (Tahir, 1976, s.311). Bu, Kemal Tahir'in Cemil'e yaptırdığı izah. Bir bakıma o gün belki doğmuş olan itirazları cevaplayacak olaylar yaratır. Elbette Samsun'a çıkışın cevabı sadece bu değildir. Bu cevaplardan biridir sadece.

Romanın Üçüncü Bölümünde Cemil, emir eri Şaban ile Bursa'ya

döner. Şaban yolda görüştüğü bir uzatmalı onbaşından öğrendiği dedikodular çerçevesinde karşımıza çıkar Mustafa Kemal. Şaban'ın öğrendiğine göre milliciler gavurdur. “Her Müslümana bir millici gavuru öldürmek Allah'ın emri” lâfı Osmanlı ülkesine yayılmıştır. Uzatmalı onbaşının dediğine göre -ki bu uzatmalı onbaşı halk olmalı- “Bu laf padişahımızın şeyhülislâmından dağılan bir laf” tır. Geçen hafta İstanbul'u İngilizin basmasının sebebi “millici gavur”, ayrıca Mustafa Kemal'in Yunan'a karşı çıkması, padişaha baş kaldırması imiş. Kemal Paşa'yı padişah “ortalığı düzeltsin” diye Türkün içine salmış, o, işleri yüzüne gözüne bulaştırmıştır. Bunun üzerine kendisine oldu yeter, gel gerisin geri yerine demişler, gelmezlenmiş, otur oturduğun yerde hiçbir işe burnunu sokma, ay be ay al aylığını padişaha dua et demişler dinlememiş. “Padişah efendimiz paşalığını sıyırmış sırtından, acemi erliğe indirmiş, ne güzel! Bu bizim Kemal Paşamız, hiç umursamamış... Şuna buna, kâğıt yazmayı kesmemiş, paşalığı hiç alınmamış gibisine... Evet, kendin bilmez değilsin ya, bu bizim Kemal Paşamız, oldum olası densizdir. Alaman'ın kiralına dediğini, Filistin cephesinde duydumdu da, inanmadımdı.

-Ne demiş?

-Ne diyecek... Dünyaya velvele salan koca Alaman kiralına: “Sen bu savaşta yeniksin hemşerim, boşuna zorlatmaktasın! Yol yakinken pes et de, ne kendi gavurunu kırdır, ne de bizim Müslümanımızı” demiş...

-Yalan mı?

-Yalan değil ama Kemal Paşa, bunu herife adam gibi mi söylüyor? Hayır! Dikine söylüyor. Emir erini tersler gibi... Alaman'ın kiralı çok kızmış... “Mustafa Kemal Paşa'nın hak ettiği ordu komutanlığını Alaman paşasının alması bundan dediler.” (Tahir, 1976, s.448-450).

Romancı, halk ağzından veya başka bir gözden Mustafa Kemal'i tanıtır. Tabii söylenenler Mustafa Kemal'in aleyhinde değil lehinde olacak söylemlerdir. Yazar belki de burada Mustafa Kemal'e karşı olanlarla alay etmek istiyor. Yalnız padişah, şeyhülislam ve dindar kesim Kemal Tahir'in kaleminden nasibini alıyor. Esasen o, pek az istisna ile bütün romanlarında bir şekilde bu anlayışını sergiler. Ayrıca belirtelim ki romanın bundan sonraki sayfalarında Ankara, Heyet-i Temsiliyye ve Mustafa Kemal karşıımızdadır.

Komutanlar karasızlık içindedirler. Meselâ Kolordu komutanı Yusuf İzzet Paşa İstanbul ile Mustafa Kemal Paşa arasında sallanır. Temsil Heyetinin izni olmadan komutanlar tabii telgraf kanalıyla İstanbul ile görüşemezler. İngilizler, İstanbul'u işgal edip Millet Meclisi'ni basarak bazı milletvekillerini hapsedince Mustafa Kemal Paşa, Temsil Heyeti adına bir bildiri yayınlar ve bütün milletvekillerini Ankara'da toplanmaya çağırır (Tahir, 1976, s.454). Temsil Heyeti hiçbir komutan yerini hiçbir sebeple bir başka komutana bırakamaz şeklinde bir genelge yayımlar (Tahir, 1976, s.455). Yüzbaşı Selahattin ile Cemil'in konuşmalarından, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'yı yakalayıp eli kolu bağlı İstanbul'a götürmeye kalktığı, bereket Kâzım Karabekir ile Ali Fuat Paşa'nın "Höst" dedikleri anlaşılır (Tahir, 1976, s.457-458).

Yüzbaşı Selahattin, telgraf başında Mustafa Kemal ile konuşur. Bu konuşmada Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa ile Konya'daki 12. Kolordu Komutanı Albay Fahrettin Bey'in konuşmaları aktarılır. Buna göre Albay Fahrettin, Yusuf İzzet Paşa'ya bağlanmak istemektedir. Mustafa Kemal 56. Tümenin er noksanını, Bursa'nın içindeki durumu sorar. Sonra Çerkez Ethem'in yanındaki Yüzbaşı Cemil'i sorar Mustafa Kemal ve uzun uzun onunla konuşur. Belli ki Mustafa Kemal her şeyi yakından takip etmekte ve sıkıntılara çareler düşünmektedir. Yazarımız

Mustafa Kemal'i bir orkestra şefi olarak canlandırır. Bir taraftan moral verir, bir taraftan aksayan noktaları ve eksikleri takip eder. Anzavur ile ilgili haberler ve Anzavur'un mektubu bu görüşmelerde söz konusu edilir. Yüzbaşı Selahattin ve Cemil ile konuşurken Mustafa Kemal babacan bir komutandır: “-Hepinizin gözlerini öperim çocuklar.” (Tahir, 1976, s.459-476).

Yüzbaşı Selahattin ile Teğmen Faruk, akşam Cemil'i beklemektedirler, o, kendilerine soyunmadan bekleyin demiştir. Cemil, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Telgraflarla verilen talimatta, Bursa'da 56. Tümen Komutanı Yusuf İzzet Paşa, görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya davet edilmektedir. Bu Paşa'ya yazılan telgraftır. Cemil'e yazılan ise gelmek istemezse zorla ve tutuklanarak getirilmesidir. Durum Bekir Sami Bey'e de bildirilecektir. Muvafakat etmezse o da zorla götürülecektir Ankara'ya. Böylece problem olan kişiler daha doğrusu engeller bertaraf edilecektir. Meselenin sühuletle yapılmasını isteyen Yüzbaşı Selahattin bir plan yapar ve plan uygulanır. Burada önemli olan Yüzbaşı Selahattin'in acele edilmemesi konusunda söyledikleri arasına sıkıştırılmış şu cümlelerdir: “Padişah, bir generalini, ‘Ortalığı yatıştırırsın, ateşkes anlaşması gereğince düşmanlara teslim edilecek silahları toplasın, iç vuruşmaları önlesin’ diye Anadolu'nun belli bir çevresine ordu müfettişi olarak yollamış... Sonra bundan caymış... Adam askerlikten çekilmiş... Kongreler toplamış... Şimdi Temsil Heyeti Reisi olarak Ankara'da bulunuyor. Hepimiz biliyoruz ki, ortada Temsil Heyeti filan yok... Temsil Heyeti tek başına Mustafa Kemal Paşa demektir.” (Tahir, 1976, s.508). Bu, Kemal Tahir yaklaşımıdır. Öte yandan burada durum tespiti yapılırken tenkit de edilmektedir. Gerçekten *Yorgun Savaşçı*'nın ikinci ve üçüncü bölümünde Çerkez Ethem ve Anzavur davaları ön plana çıkmaktadır. Bunun için belki böyle bir yorum yapılabilir. Elbette şartlar da göz önünde

bulundurulmalıdır. Yani Bursa'daki durumun vahametini anlatabilmek için Yüzbaşı Selahattin böyle bir yorum yapmış olabilir. Üstelik bir asker olarak yaklaşmaktadır. Romanın birinci bölümünde Enver Paşa'nın dayısı Halil Paşa'nın ve dolayısıyla Cemil'in gözünden tanırız Mustafa Kemal Paşa'yı. Başlangıçta belirgin değildir. Çünkü henüz ortada yoktur. Sonra bütünüyle askerî konularda telgraflardaki yönlendirmeleri ile Mustafa Kemal vardır. Hâdiselerin gidişatına etkisi romanda belirmez. Meselâ Yüzbaşı Cemil'e, Rahmi Bey'e sahip çıkmalarını söyler Mustafa Kemal. Ama Rahmi Bey öldürülür.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki dönemin bütün karmaşası *Yorgun Savaşçı*'nda verilir. Fakat hemen hiçbir konuda sonuç yoktur. Tabir caizse Kemal Tahir, cumhuriyet romanının içine yerleştirmiştir. Bunun için de hemen pek çok şey boşluktur. Dolayısıyla Mustafa Kemal de boşluktur. Bununla beraber o, Millî Mücadele'nin romanını yazarken pek çok şeyi boca ettiği romanını belki de özellikle dağınık bırakmıştır. Onun tercih ettiği kahramanlar Cemil, Faruk, Selahattin ve Dr. Münür'dür. Onları da yeterince tanımıyoruz. "Kıyıcı" diye nitelenen Mustafa Kemal'in kıyıcılığı ile ilgili herhangi bir faaliyetini görmeyiz romanda. Yusuf İzzet Paşa için verdiği karar yani onu Ankara'ya davet, karmaşa da büyüyecek bir problemi çözmektir. Aslında o, Mustafa Kemal'e romanında hiç yer vermeseydi belki asıl kahramanlarını daha belirginleştirebilirdi.

Kaynakça

Tahir, K. (1976). *Yorgun Savaşçı*, 6, İstanbul: Bilgi Yayınları.

Atatürk'ün Lider Kişiliği: Bilişsel Faktörler Çerçevesinde Bir Değerlendirme

Ş. Güliz KOLBURAN* Hande TASA**

Özet

Mustafa Kemal Atatürk; gerek milli mücadele döneminde bir askeri deha, gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra siyasi duruşu, kararları ve eylemleri ile tüm dünyanın dikkatini ve takdirini üstünde toplamış bir liderdir. Ölümünün 79. yılında onun ölümüne yas tutmak yerine ölümsüzlüğünün nedenlerini değerlendirmek ve bilimsel yaklaşımlar ışığında bu sıradışı kişiliğin arkasındaki bireysel faktörlerin psikoloji bilimi açısından küçük bir değerlendirmesini yapmak günümüze olduğu kadar geleceğimize de ışık tutacaktır.

Çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğini, tarih ve belgeleri kaynak olarak değerlendirmektir. Hem milli mücadele döneminde hem de yeni kurulmuş bir cumhuriyet yönetiminin zorlu koşullarında başarılı öngörülerle aldığı kararlar ışığında, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderlik ve zihinsel becerilerine ilişkin, bilişsel psikoloji temelinde, kuramsal bir derleme çalışması yapmaktır.

Bu amaçla gerek kuramsal gerekse tarihsel kaynaklar taranmış, ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayımlanmış makaleler ve bilimsel geçerliliği olan kaynak kitaplardan yararlanılmıştır. Atatürk'ün çeşitli açılardan değerlendirmelerini içeren bilimsel kaynakların yanı sıra, bilişsel dehasının göstergesi niteliğinde olan söz ve kararlarını içeren tarihi kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Liderlik, Bilişsel Beceriler

* (Yrd. Doç. Dr.) İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Florya Yerleşkesi, sahidegulizkolburan@aydin.edu.tr

** (Öğr. Gör.) İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Florya Yerleşkesi, handetasa@aydin.edu.tr

Leader Personality Of Atatürk: An Evaluation In The Framework Of Cognitive Factors

Ş. Güliz KOLBURAN* Hande TASA**

Abstract

Mustafa Kemal Atatürk is a leader who has gathered all over the world's attention and appreciation with both his military genius during the national struggle and the Turkish War of Independence, and political stance, decisions and actions after the establishment of the Turkish Republic. Evaluating the causes of immortality instead of grieving the death of him at the 79th year of his death and make an assessment of the individual factors behind this extraordinary personality in terms of psychology in the light of scientific approaches, will shed light on our future and today.

The aim of the study, to evaluate the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, founder of the Turkish Republic via the historical documents. It is a theoretical compilation study on the basis of cognitive psychology of Mustafa Kemal Atatürk's leadership and mental skills in the light of the decisions taken with the successful foresight both in the period of national struggle and the difficult conditions of a newly established republican administration.

With this aim, both theoretical and historical sources have been searched and benefited from the articles published in national and international peer-reviewed journals and books. In addition to the scientific sources that include various evaluations about Atatürk, historical sources, including his own words and decisions which are indicative of cognitive genius were also incorporated in the study.

Keywords: *Atatürk, Leadership, Cognitive Skills*

* (Asst. Prof.) Istanbul Aydin University, Faculty of Arts and Sciences, Psychology Department, Florya Campus, sahidegulizkolburan@aydin.edu.tr

** (T. A.) Istanbul Aydin University, Faculty of Arts and Sciences, Psychology Department, Florya Campus handetasa@aydin.edu.tr

Giriş

Lider, kelime anlamı ile değerlendirildiğinde yol gösteren, aydınlatan, öğreten, ileriye gösteren; birlikte çalıştığı kişilerin istek ve ihtiyaçlarını zamanında sezen, yaratıcı kişi olarak tanımlanabilir (Yıldız, 2013). Kişi ya da kişilerin bir lideri takip etmesi onun bireysel özellikleri ve sahip olduğu bu özellikleri nasıl kullandığı ile ilgilidir. Bu beceriler kimi zaman liderin kişilik özellikleri, davranışları, izleyicilerine verdiği güven ve itibar olabileceği gibi, bulunduğu pozisyon gereği liderin ödüllendirme, cezalandırma, otorite gücünü elinde bulundurması da olabilir. Kaynağı her ne olursa olsun, liderin gücü izleyenlerin ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda değer kazanır. Bu nedenle etkili bir liderlikten söz edebilmek için, içinde bulunulan koşullar, izleyicilerin / takipçilerin ihtiyaç ve beklentileri ile liderin özellikleri birlikte değerlendirilmelidir (Yıldız, 2013). Bu çalışmada da üzerinde durulacağı gibi, etkili bir liderlik; etkileşim içerisinde bulunduğu kişilerin ihtiyaçlarını, beklentilerini, mevcut koşulları doğru ve hızlı biçimde değerlendirebilmek (analiz becerisi), uygun kararları alabilmek ve çözümsüz gibi görünen durumlarda mantıklı çözümler üretebilmek gibi birçok bilişsel beceriyi gerektirmektedir.

Alan yazında liderlik becerileri ile ilgili sınıflamalara bakıldığında, bu becerilerin dört genel kategoride toplandığı görülmektedir. Bunların başında bilişsel beceriler ve kişilerarası beceriler gelmekte, işle ilgili beceriler ve stratejik beceriler bunu takip etmektedir. Liderlik becerilerinin temeli olan bilişsel beceriler, bilginin toplanması, işlenmesi ve iletilmesi, öğrenme ve uyarılma gibi temel bilişsel kapasiteyle ilgili becerilerden oluşmaktadır. Bilişsel beceriler, liderin davranış stratejilerinin hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. Bu beceriler, nelerin yapılması ve niçin yapılması gerektiği gibi bilgileri etkili bir

şekilde iletmenin yanı sıra, etkili dinleme, anlama, sorma, sorgulama, konuşma gibi sözlü ve yazılı iletişim becerilerini de içermektedir (Arslan ve Uğurlu, 2017).

Sevr koşulları, işgal, kurtuluş savaşı, Cumhuriyetin kuruluşu süreci ve sonrası değerlendirildiğinde, Atatürk'ün sahip olduğu bilişsel dehasını koşullara uygun şekilde yönetebilen etkili bir lider olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Bireyin içinde yaşadığı çevre, ilişkide olduğu insanlar, biyolojik yapısı, duyguları, biliş ve davranışları bireyin ruhsal yaşamının bileşenleridir. Kişi kendisi, çevresi, yaşantıları ve geleceği ile ilgili algılar oluşturarak, yorumlar yaparak ve değerlendirmelerde bulunarak bilişsel bir çerçeve oluşturur. Burada salt duyu organlarından gelen duyumlardan ziyade, duyumların organize edilip anlamlandırılması süreci olarak karşımıza çıkan algı önemli bir kavramdır. Duyum yoluyla gelen bilgiler problem çözme, düşünme, hafıza gibi karmaşık süreçlerle işlenerek anlamlı hale gelir. Bilginin işlenmesi ve algısal süreçler davranışın temelini oluşturmaktadır. Yani davranışlar doğrudan olaylar ve yaşananların kendisinden çok, bunların nasıl algılandığı ve değerlendirildiği ile ilgilidir (Türkçapar, 2009). Etkili liderlik için gerekli yetkinlikler bağlamında değerlendirildiğinde, güven verici olmak bu konuda önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Tehditlerin gerçeğe uygun şekilde algılanması, güven kavramının doğru şekilde oluşturulabilmesi için önemlidir. Kişi kendi artı ve eksilerini, farkındalık içinde görüyor ve kabul ediyorsa, başkalarından gelebilecek tehlikeleri de daha doğru analiz edebilir (Tarhan, 2006). Gerek kendini gerek mevcut koşulları değerlendirip yorumlamada algıların önemi oldukça büyüktür. Bilişsel çerçevede düşünüldüğünde, dâhili ve harici tehditleri gerçekçi biçimde algılayıp değerlendirme konusunda Mustafa Kemal Atatürk'ün başarısı tartışılmaz görünmektedir.

Çalışmanın amacı: karizması, çevresi, uygulamaları, eserleri, davranış ve yönelişleri, tutkuları, sevinçleri, kızgınlık ve küskünlükleri, övünçleri ile kısacası herkes gibi bir insan olan Atatürk'ün kişiliğini tarih ve belgelerle anlamak; bilişsel dehasını nasıl yönettiği konusunda kuramsal bağlantılar kurmaktır. Bu doğrultuda öncelikle bilişsel becerileri daha iyi anlayabilmek adına üst bilişsel fonksiyonlar tanımlanacak, ardından Atatürk'ün liderlik vasıflarına ilişkin bir değerlendirmeye yer verilecektir.

1. Üst Düzey Bilişsel Fonksiyonlar

Üst biliş (metacognition), bireyin kendi bilişsel süreçlerini fark etmesi, izlemesi, denetlemesi ve düzenlemesi için yaptığı işlemleri ifade etmek üzere kullanılan bir terimdir (Karakelle, 2012). Tanımdan da anlaşılacağı üzere, üst bilişsel süreçler bireysel farkındalık ve kontrol ile işleyen süreçlerdir. Üst düzey bilişsel fonksiyonlar insana özgü fonksiyonlar olup, bu süreçlerden zekâ, düşünme, problem çözme, karar verme, bilişsel esneklik ve analiz sentez yeteneği bu çalışma kapsamında ele alınmıştır.

Zekâ

Zekânın tanımı üzerinde henüz bir ortak görüş sağlanamamışken; pek çok psikolog algı ve bellek kadar yaratıcılık, problem çözme, muhakeme, kavram oluşturmaya da içeren üst düzey bilişsel süreçler olarak adlandırılan konuların tümünün insan zekâsı ile ilişkili olduğu konusunda aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Mayer, Salovey ve Caruso (2000), zekâyı soyut düşünme ve problem çözmeyi içeren bir grup zihinsel yetenek olarak tanımlarken; zekâ kavramının, birincil amacı problem çözme olan zihinsel özelliklere uygulanabileceğini öne sürmektedirler (İşmen, 2001).

Üst düzey bilişsel fonksiyonlar ile zekâ ve problem çözme ya da diğer zihinsel yetenekler arasında teorik olarak bağlantılar kuran ve zihinsel yeteneklerle ilgili teorilerinde üst biliş asli bir görev yükleyen kuramcılar

bulunmaktadır (Karakelle, 2012). Muhakeme ve problem çözme ilişkisinde insan zekâsının rolünü çözmeye çalışan yeni nesil bilişsel psikologlar arasında en ünlüsü olan Sternberg muhakemeyi tanımlarken yeni bilgiyi üretmek için, eski bilgi elementlerini bir araya getirme çabasından söz eder. Sternberg, Üç Aşamalı Zekâ teorisinde zeki insan davranışının üç alt aşamasını ifade eder: Sentezci zeki davranış (bilgiyi işleme), deneyime dayalı zeki davranış ve bağlamsal zeki davranış (mevcut çevreye uyum, gerektiğinde daha uygun bir çevre seçimi ya da çevreyi daha uygun koşullara getirmek) (Tok ve Sevinç, 2010). Bu tanımlamaya göre, zeki insan davranışının uyum becerilerinden ve çevre koşullarını uygun şekilde değerlendirmekten yoksun olması mümkün değildir. Atatürk'ün çevresel koşulları ve bağlamsal özellikleri zekice değerlendirdiği bir davranış örüntüsüne sahip olduğu gözlemlenmektedir.

Düşünme

Problem çözme, imgeleme, akıl yürütme, soyutlama ve yargılama becerilerinin kompleks etkileşimiyle bilginin dönüşümü sayesinde oluşmuş, yeni bir zihinsel temsil sürecidir (Solso, MacLin, ve MacLin, 2011). Verilerin organizasyonunda önemli rolü olan *kavram oluşturma* ise bir grup fikir ya da nesnenin ortak özelliklerini anlamaya ilgilidir. Kavramlar bir anlam ağı içinde yapılandırılmaktadır. Özden (2000) düşünme becerilerinin; eleştirel düşünme, problem çözme, okuduğunu anlama, yazma, bilimsel düşünme, yaratıcı düşünme ve yaratıcı problem çözme becerilerinden oluştuğunu belirtmektedir. Lipman'a göre her insanın zekâ işlevleri farklıdır ve buna göre de düşünme becerileri de farklı şekillerde ortaya çıkacaktır. Çünkü düşünme becerileri bireysel farklılıklar gösterir (Tok ve Sevinç, 2010).

Sternberg ve Grigorenko da düşünme becerilerini üç şekilde tanımlar: Analitik düşünme, yaratıcı düşünme, uygulamalı düşünme. Analitik düşünme bilgiye dayalı problem çözme ve karar vermeyi içerir.

Yaratıcı düşünme problemler üstüne alışılmadık seçenekler ve karar oluşturmayı içerir. Uygulamalı düşünme günlük problemlere bu becerilerin uyarlamasını içerir (Tok ve Sevinç, 2010).

Karar verme aşamasında olan birey tarafından benimsenen bir karar çerçevesi, problemin formülasyonu kadar kişinin normları, alışkanlıkları bireysel ve kişisel özellikleri tarafından da kontrol edilir.

Problem çözme hem tepkilerin oluşumunu hem de olası tepkiler arasından en uygun olanını seçmeyi içeren, spesifik bir problemin çözümüne yönlendirilmiş düşünmedir. Tversky ve Kahneman, “karar çerçevesi” kavramıyla belirli bir seçenekle ilişkili olasılıklar, sonuçlar ve davranışları kasteder (Solso vd., 2011). Problem çözme, bilişsel psikolojide bilişin tüm formlarını tanımlamak için kullanılır.

Problem çözme ile ilgili temel model 1910 yılında John Dewey tarafından öne sürülmüştür. Bu ilk model çözülmesi gereken bir sorun ile başlayan süreci tanımlamaktadır. İlk basamak sorunu tanımak, ardından çözüm seçeneklerini değerlendirmek ve çözüm davranışına karar vererek bu kararın uygulanması aşamalarından söz eder. Son aşama ise çözümün değerlendirilmesidir. Dewey’e göre bütün aşamalar problem çözen kişinin kültürü, tercihleri, arzuları, ilgileri ve o anki duygusal durumuna bağlıdır. İşmen, yapılan araştırmalarda, kendilerini başarılı problem çözücü olarak algılayanların problemlerin kaynaklarını içsel, değişken ve kontrol edilebilir nedenlere yükleme eğiliminde olduklarını; problem çözümü için daha fazla zaman harcadıklarını, problem çözme sürecinin farkında olduklarını; sosyal becerilerde daha iyi daha az kaygılı, daha dikkatli ve problemleri kavrayış güçleri daha iyi olan bireyler olduklarını ortaya koyduklarından söz etmektedir (İşmen, 2001).

Bilişsel Esneklik

Belirli durumlara uyum sağlamak, bir düşünceden diğerine geçme becerisi ya da değişik problemlere çok yönlü stratejilerle bakma kapasitesi

olarak değerlendirilen bilişsel esneklik, bireyin seçeneklerin farkında olması, yeni durumlara uyum sağlaması ve bu durumlara ilişkin olarak kendisini yetkin hissetmesidir (Gündüz, 2013).

Bilişsel esneklik, bilişsel becerilerin verimli, doğru ve hedef yönelimli kullanılmasında önemlidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün her durumun üstesinden geleceğine, bütün karşıtlarıyla şu ya da bu biçimde başa çıkacağına olan inancı her zaman onun cesaretine ve atılganlığına bağlı değildi. Duruma göre esnek davranmasını bilirdi. Kimi zamanlar onun, uygun durumu beklediği anlatılanlar arasındadır. Onun bu tutumunu, bütün Bağımsızlık Savaşı süresince Padişah'a açıkça karşı çıkmamasında ve benzeri pek çok genel stratejik olayda görmek olanağı vardır (Kongar, 2005).

Bilişsel esneklik bilişsel becerilerin kullanımından ödün vermekten farklı olarak; kararlılık, karar verme stratejilerinin doğru kullanımı ve üstün bir muhakeme yeteneğinin sonucudur.

Analiz-Sentez Yeteneği

Analitik düşünme, materyalin daha iyi anlaşılacak üzere temel unsurlarına ayrıştırılmasını içerir. Kavrama, malzemenin içeriği ile ilgilidir. Analiz ise, hem içeriği hem de formuyla ilgili olup, “anlama” ve “kavrama”nın ötesinde, bütünü parçalara bölme, parça-bütün ilişkisini kurma, sebep-sonuç ilişkilerini görme gibi, daha karmaşık bir yetenek düzeyini gerektirir.

Sentezci düşünme biçimi ise bilinenlerden orijinal, özgün bir ürün meydana getirmeyi ifade eder. Bilişsel alanda en çok beceriye yol açan kategori sentezdir. Sentez gücü olan bir kişi, önce değişik kaynaklardan uygun öğeleri toplar, sonra da bunları anlamlı bir bütün oluşturacak biçimde bir araya getirir. Böylece ortaya çıkan ürün yeni ve özgün bir ürün olacaktır.

Psikologlar algı ve bellek kadar; yaratıcılık, problem çözme, muhakeme, kavram oluşturma becerisini içeren üst düzey bilişsel süreçler olarak adlandırılan tüm konuların da insan zekâsıyla ilişkili olduğu konusunda ortak görüşe sahiptir. Tüm üst düzey bilişsel süreçler için ihtiyaç duyulan analiz sentez yeteneği, zekânın kullanımı ile ilgili önemli bir beceridir. Problemi ayırt etme, ayrıntıları bulma, karşılaşılan durumu oluşturan önemli parçalar ve anlamlarına göre soyutlama, analiz etme yeteneği olarak özetleyebileceğimiz bu beceri, sentez yoluyla bir sonuca bağlandığında süreç tamamlanır. Üst düzey becerilerin nitelikli kullanımı birbiriyle bağlantısı olmayan öğeleri, birbiriyle uyumlu şekilde yepyeni bir sentez oluşturacak şekilde birleştirme ile mümkündür. Yaratıcı kişiler bütünü oluşturan ayrıntıları hızlı kavrar, parçalar arasında farklı bağlantılar kurarak yepyeni bir sentez oluşturur. Yaratıcılık, en basit şekilde, “önceden birbirine bağlı olmayan nesnelerin birbirine bağlanması” olarak tanımlanmıştır (Miel, 1965). Weiss’e (1993) göre yaratıcılık, yeni fikirler ortaya çıkarmak için zihnini kullanma, zihnine yeni bir biçim verme, zihnini kullanarak yeni bir şeyin olmasını sağlama, yeni bir şey yapma; hayal gücünü kullanarak yeni fikirler üretme, yeni bir şey tasarlama, yeni bir şey icat etmedir.

Sternberg ve Lubert (1993) de yaratıcılığın zekâ, bilgi, bilişsel stiller, kişilik, motivasyon ve çevresel şartlar olmak üzere altı kaynaktan beslendiğini ileri sürmektedirler (Hong ve Lu, 2005; Akt. Dikmen, 2012). Sözü geçen altı kaynağın bir liderin ellerinde biçimlenmesi ise ortaya çıkan ürünün sadece bireyin kendisini değil, lideri takip edenlerin de bu yaratıcı süreçten etkileneceği anlamına gelmektedir. Hızla değişen çevresel koşullar altında bütünü parçalara ayırmak, bu parçalar arasında yaratıcılığını kullanarak yeni bağlantılar kurmak, lideri başarılı lider olma yolunda desteklemektedir. Çağdaşlaşma ve ilerleme yolunda çok kısa sürede yapılan devrim hareketlerinin her biri Atatürk’ün cesaretini ve yaratıcı gücünü göstermektedir. Atatürk en zor durumlarda dahi üstün

yaratıcı düşünceleri ile sorunlara çözümler bulan ve bunları başarı ile uygulayabilen bir liderdir. Yaratıcı düşünceleri ile kimsenin hayal dahi edemediği işleri başarı ile sonuçlandırabilmiştir (Kara, 2000). Arık ve Öztop (2016) tarafından yapılan bir çalışmada yaratıcı bulunan kişiler için en çok Einstein, S. Jobs, DaVinci, Atatürk ve Mozart'ın isimlerinin geçmesi bir tesadüf değildir.

Tam da bu noktada, üst düzey bilişsel fonksiyonlara sahip olmak kadar, bu becerilerin nasıl ve hangi amaçlarla kullanıldığının da önemli olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. İnsanı insan yapan bu özel beceriler, olumlu insani ve toplumsal amaçlar için kullanıldığında liderleri, askeri ve siyasi dehaları yaratabileceği gibi, olumsuz özelliklerle ve hatalı kararlarla birleştiğinde kitleleri felakete sürükleyen yöneticilere ait deneyimler de yaşatmıştır. Belki de bu noktada lider olan bireyin duygusal zekâsının da üst düzey bilişsel becerileri kadar önemli olduğuna vurgu yapmak yerinde olacaktır. Duygusal zekâ bireyin kendi duygularının farkına varması, başkalarının duygularını anlaması ve bunları analiz edebilmesidir. Beynin duygusal ve mantıksal kutupları arasında dengeyi oluşturmak açısından, etkili bir iletişimi gerektirir. Duygusal zekâsı yüksek liderler hem kendi hem de başkalarının duygularını tanır, gereksinimlerini bilir ve o doğrultuda hareket eder (Geçikli, 2012). 1937 yılında yaptığı bir konuşmada *“Ben, 1919 Mayıs ayı içinde Samsun’a çıktığım gün elimde hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk Milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevî bir kuvvet vardı. İşte ben bu millî kuvvete, bu Türk Milletine güvenerek işe başladım. Türk ufuklarından bir gün mutlaka bir güneş doğacağına, bunun hararet ve kuvvetinin bizi ısıtacağına, bundan bize bir güç çıkacağına o kadar emindim ki, bunu adeta gözlerimle görüyordum.”* sözleri, Atatürk'ün bir lider olarak içinde bulunulan durumda halkın duygularını ne kadar doğru anladığının, olumlu insani ve toplumsal amaçlar için halkla birlikte hareket edebilme becerisinin bir göstergesi niteliğindedir (Özkan, 2000).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, siyasi ve askeri dehası ile dünyanın ilgisini çekmiş bir lider olan Mustafa Kemal Atatürk, üstün bilişsel özellikleri ve bu özelliklerin kullanımı ile pek çok farklı alanda örnek oluşturmuştur. Ulusuyla özdeşleşmiş, dünya tarihine konu olmuş, tarihin akışını değiştirerek yeniden tarih yazdırmış bir kişilik: Mustafa Kemal ATATÜRK. İnan'ın tanımlaması belki de bu durumu en iyi ifade eden anlatımlardan biridir: *“Hem savaş yöneten, ulusunun kurtuluşunu planlayan bir komutan, hem de siyasal alanda iç ve dış kısır döngülere karşı gerçek bir lider, aynı zamanda dış dünyanın askeri ve siyasi baskılarının yanı sıra onları inceleyip, gerçeğe uygun kararlar çıkararak içerdeki bütün güçleri elinde tutmayı başaran bir devlet adamı.”* (İnan 1996). Çalışmanın bu kısmında üst düzey bilişsel beceriler gerektiren liderlik özellikleri bağlamında Atatürk'ün lider kişiliği hakkında değerlendirme yapılacaktır.

2. Atatürk'ün Lider Kişiliği

Liderlik ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, liderliğindört önemli değişkenle ilişkili olduğu görülmektedir: toplumu oluşturan bireyleri etkileyen liderin kendisi, liderin izleyicileri olan grup, liderin ve izleyicilerin etkileşimde buldukları durum ve ortam, istenilen sonuç. Değişkenleri açısından da değerlendirecek olursak liderlik süreci, lider, izleyiciler ve koşullar arasındaki karşılıklı ilişkileri içeren karmaşık bir süreçtir (Güney, 1999). Bir kişinin etkili bir lider olabilmesi için bu değişkenlerden herhangi birinin mevcut olmaması durumda mümkün olmayabilir. Tarihsel koşullar açısından bakıldığında ortamın ve izleyicilerin Atatürk gibi bir lidere ne kadar çok ihtiyacı olduğu açıktır. İstenilen sonuç çerçevesinde değerlendirdiğimizde de, elde edilen büyük zaferlerin varlığı göze çarpmaktadır. Liderin kendisi, yani Atatürk'ün kendi özellikleri, başarılı liderliğin arkasındaki kilit değişken gibi görünmektedir. Önceki kısımda Atatürk'ün bilişsel özelliklerine vurgu yapılırken, bu bölüm lider kişiliğinin arkasındaki diğer özellikler ile ilişkilidir.

Önceki bölümlerde belirtildiği gibi zekâ ile liderlik arasında bir ilişki bulunmaktadır. Üstün zekâyâ sahip olmak kişiye lider olması için bir avantaj sağlar. Bu avantaj ancak diğer nitelikler ile birlikte olduğunda bir anlam taşımaktadır. Karar almak, muhtemel sorunları önceden tahmin edebilmek, tahmin edilen sorunların çözümü için tedbirler almak liderlik için gerekli becerilerden bazılarıdır. Tüm bunların yanında grup üyelerini etkileme için önemli özelliklerden biri de grup ortalamasının üstünde bilgi sahibi olmaktır. Grup ortalamasına göre eşit veya daha fazla bir genel kültüre, grubun karmaşık sorunlarının çözümü için teknik bilgiye ve sosyal ilişki kurmada belirli bir tecrübeye sahip olanlar, grup üyeleri tarafından uzman kabul edilir ve bu kişilerin liderliği daha kolay benimsenir (Güney, 1999). Atatürk'ün çocukluk çağından itibaren birçok farklı alanda kendini geliştirmek, devleti sağlam temeller üzerine konumlandırmak adına savaş zamanlarında dahi okumaya devam ettiği çeşitli kaynaklarda yer alan bir bilgidir. “*Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür.*” ifadesi de bilgi ve kültür sahibi olmaya verdiği önemi göstermektedir. Türk halkının ve diğer dünya liderlerinin gözünde de bilgi birikimi ve kültür seviyesi ile ufuk açan bir lider konumundadır.

Birçok çalışmada bir liderde bulunması gereken nitelikler ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Atatürk, Stogdill'in düzenlediği liderlik nitelikleri listesinde bulunan niteliklerin hepsine sahip olan bir liderdir. Birbirine zıt olan fikirleri, sahip olduğu deha ile birleştirip ve sonunda anlaşmayı sağlayabilmesine olanak veren *birleştirici liderlik* yeteneği; zorlu koşullarda doğru değerlendirmeler yapabilmesine ve kara alabilmesine imkân veren *irade gücü ve serinkanlılık*; Milli Mücadele hareketine başlarken, güvendiği ve inandığı fikirlere halkı ve diğer yöneticileri *inandırma yeteneği*; ortaya çıkabilecek sorun ve olayları çok daha önceden tahmin edip gereken bütün önlemleri alabilmesini sağlayan önsezi ve ileriye görebilme yeteneği bunlardan bazılarıdır (Güney, 1999).

Atatürk hem asker, hem devlet adamı kimliği ile bir liderde bulunması gereken tüm kişilik özelliklerine sahipti. Bir devlet adamı

olarak hiçbir işe küçük bir iş diye bakmaz, hemen her işle ilgilenirdi. İyi bir asker olarak da stratejiyi, genel durumu kavrama yeteneği büyüktü. Atatürk'ü askeri yönden bir deha olarak gören Robinson (1963), onun askeri dehasını tanımlarken cesaret, sezgi yeteneği, sabır, zamanlama, şaşırtma, gerçekçilik ve kararlılıktan söz etmiştir (Uzun, 2009).

Atatürk, görev ve sorumluluklarının çeşitliliği nedeniyle, tüm liderlik türlerini başarıyla yerine getirmiştir. Yani onun çevresiyle olan ilişkileri, sürekli niteliksel bir değişim göstermektedir (Kongar, 2005). Son derece sabırlı olup, zamanı gelmiş bir fırsatı kaçırmadığı gibi zamansız olan hiçbir şeyi de zorlamadı. Nutuk'ta belirttiği gibi her olayı zamanı geldikçe aşama aşama uygulayıp, birçok şeyi “vicdanında millî sır” olarak sakladı. Şartlar olgunlaşmadıkça fikirlerini açıklamadı. Ancak harekete geçme zamanı geldiğinde de bir an dahi beklemedi. Yetki kullanmaktan çekinmeyip, hızlı, kesin ve isabetli kararlar verirdi (Uzun, 2009).

Onun liderliği sadece farklı koşullardaki zaman dilimlerinde ve sahip olduğu resmi sıfatlara göre değişiklik göstermekle kalmaz. Birlikte olduğu kişiler, çevrenin ve durumun koşullarına göre tutum üretebilen, farklı karar mekanizmaları ve biçimleri kullanabilen çok yönlü bir liderliktir (Kongar, 2005). O, durumunu koruyan bir liderdi. Daima bir lider gibi davranır, bütün ilişkilerini liderliğini koruyacak tarzda düzenler, kendi grubu içinde kendi uyacağı kuralları kendisi saptardı. Tam da bu noktada, liderlik özelliklerinin içselleştirilmiş olması ve üstbilişsel becerilerin farkındalık içindeki kontrolü dikkat çekicidir. Sosyokültürel alanda yapılan değişimlerin başarıya ulaşmasında Atatürk'ün ilerlemeci, kararlı, değişimi öngören ve yakalayan, çağdaş bir lider olması yatmaktadır. Değişimin her adımı onun direktifiyle işlevsellik kazanmıştır. Onun çağdaş, etkili ve demokratik bir lider olma niteliği, Türk çağdaşlaşmasının planlandığı gibi ve zamanında gerçekleştirilmesinde temel dinamiği oluşturmuştur (Aslan, 2008).

Çağdaş liderlik yaklaşımlarından biri olarak kabul edilen dönüşümcü liderlik anlayışı, değişim temelli liderlere dikkat çekmiştir. Dönüşümcü

liderlik ilk olarak Dawston'un (1973) tarafından ifade edilmiş, daha sonra 1978 yılında James McGregor Burns tarafından sistematize edilmiştir (Eraslan, 2004). Dönüşümcü liderler, çevrelerini değiştirebilen liderlerdir. Bu liderler çevresel durumlara tepki göstermez, aynı zamanda yeni bir çevre yaratırlar. Onların vizyonları, misyonları ve stratejileri sürekli olarak değişim kavramına endekslidir. Bu liderler, belirlenen hedeflerin önemi ve değeri ile bunları başarabilme yolları hakkında izleyenlerinin daha çok bilgilendirilmesini sağlarlar. İzleyenlerini, kolektif şuuru ve hedefleri başarabilmek için kendilerini aşmaya ikna ederler.

Yıkılmış bir imparatorluktan, her şeyi ile yeni bir devlet kurarak, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamda köklü bir dönüşüm süreci gerçekleştiren Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk dönüşümcü liderlere verilecek en karakteristik örnektir. Eraslan, dönüşümcü liderliği karşılaştırmalı olarak incelediği makalesinde Atatürk'ün sahip olduğu pek çok özelliğin dönüşümcü lider özellikleri ile örtüştüğünü ifade etmiştir. Ortak vizyon oluşturma ve paylaşma, yaratıcılık, karizmatik etki, etkili iletişim ve yüksek motivasyon becerisi, değişimin temsilcisi olma, duygusal dayanıklılık, cesaret, risk alma, yetkilendirme, esnek yönetim anlayışı, güvenilirlik ve öz-güven sahibi olma, ekip çalışmasına önem verme ve yaşam boyu öğrenme gibi özellikler dönüşümcü liderlerin temel özellikleri olarak aktarılmıştır (Eraslan, 2004).

Sonuç olarak, içinde bulunduğu zorlu koşullar altında Atatürk, hem ülkesi adına aldığı tüm kararlarda hem de uluslararası platformlardaki temsil başarısıyla, üstün liderlik ve bilişsel becerilere sahip olduğunu birçok kez göstermiştir. Bu çalışmada, liderlik ile bilişsel beceriler arasındaki ilişkiye de vurgu yapılmış, başarılı bir lider olabilmek için gerekli olan zihinsel alt yapıya dikkat çekilmiştir. Bu çalışmada ölümünün 79. Yılında, Atatürk'ün özelliklerini kuramsal çerçevede bir kez daha incelemek, farklı disiplinlerden bilgileri derleyerek yeni bir bakışa açısı kazanmak arzu edilmiştir. Çalışmamızın son kısmında da İnan'ın 1996 yılında kaleme aldığı, Anıtkabir'deki Atatürk Arşivi'nin 1982 yılında, Genel

Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi'nde bulunan Atatürk'e ait not defterlerinden yaptığı derlemelerden oluşan kitaptan birkaç notu paylaşarak, askeri dehayı bir kez daha vurgulamak arzu edilmiştir. Bu notlarda yapmak istediğini bilen, elindeki insan ve malzemelerle nereye nasıl varılacağını öngören, bazen de neyin neden olamayacağını örnekleriyle kanıtlayan, sözüne ve kalemine hâkim bir insan tavrı göze çarpmaktadır. Bir bakıma Atatürk'ün kendi kendisiyle ve iç dünyası ile yüksek sesle düşünme eyleminin ürünü olan bu defterlerde, kendi notlarına yansıyan liderlik özelliği ve üst düzey bilişsel becerilerinin nasıl ilkeli bir ustalıklı yönetildiği apaçık ortadadır. Aşağıdaki notlar Atatürk'e ait ifadeler ve İnan'ın bazı saptamalarını içermektedir:

“Bir adam ki, büyük olmaktan bahseder, benim hoşuma gitmez, büyüklük odur ki; hiç kimseye eğilmeyeceksin, hiç kimseyi aldatmayacaksın, memleket için hakiki mefkûre ne ise onu göreceksin, o hedefe yürüyeceksin. Önüne sayısız engeller yığılacaktır. Kimseden yardım gelmeyeceğine inanarak bu engelleri aşacaksın. Ondan sonra da sana büyüksün derlerse, bunu diyenlere güleceksin!”

“Benim ihtiraslarım var, hem de pek büyükleri... Fakat bu ihtiraslar yüksek mevkiler işgal etmek veya büyük meblağlar elde etmek gibi adi emellerin tatminine tealluk etmez (dayanmaz). Ben bu ihtirasların gerçekleşmesini vatanıma büyük faydaları dokunacak, bana da liyakatla ifa edilmiş (hakkıyla yerine getirilmiş) bir vazifenin canlı iç rahatlığı verecek büyük fikrin başarısında arıyorum.”

“Olayları yaşarken duyarlılığa kapılmadan gereken ne ise onu yapma, gerçeğe uygun düşünüp karar verme, bunu belirlemek için çabuk ve doğru karar verme yeteneği, kişisel çıkar ve duygulara önem vermeme, küçük olumsuzluk ve eksikliklerde hoşgörüyü elden bırakmama, ulusal konularda ise ödün vermeyen bir kişilik.”

İnan, Atatürk'ün Not Defterleri (1996, s.144-147)

“Benim manevi mirasım, akıl ve bilimdir.”, “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir; fendir.”, “*Akıl ve mantığın halledemeyeceği mesele yoktur.*” sözleri de, olaylara bir bilim adamı gözüyle bakan, gerçeğe ulaşmak için akıl ve bilime değer veren, ilerlemenin ancak bilim ile gerçekleşebileceğini düşünen bir askeri dehayı ve bir lider kişiliği, Başkomutan Mustafa Kemal ATATÜRK’ü anlamının yolunun ancak bilimden geçtiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Arık, E. ve Öztop, P. (2016). Yaratıcı ve yaratıcılık: Anlam, gönderim ve kavramsallaştırma. 29. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, 68-76. Kocaeli Üniversitesi Vakfı Yayınları.
- Arslan, F., Uğurlu, Ö.Y. (2017). 1997-2017 Yılları Arasında Liderlik Becerileri ile İlgili Araştırmaların İçerik Analizi ile İncelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (Journal of Management and Economy Research)*, 15(2), 62-80.
- Aslan, T. (2008). Siyasi, Sosyal ve Kültürel Açından Atatürk'ün Liderliği Üzerine Bir Deneme. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 241-261.
- Dikmen, B.A. (2012). Yaratıcı Liderlik Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Okul Öncesi Yönetici ve Öğretmenlerinin Yaratıcı Liderlik Özelliklerinin İncelenmesi. Marmara Üniversitesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul.
- Eraslan, L. (2004). Liderlikte Post-Modern Bir Paradigma: Dönüşümcü Liderlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1).
- Geçikli, F. (2012). Liderlik ve Duygusal Zekâ: Mustafa Kemal ATATÜRK Örneği. *Atatürk Üniversitesi İletişim Dergisi*, 3, 19-37.
- Gündüz, B. (2013). Bağlanma Stilleri, Akılcı Olmayan İnançlar ve Psikolojik Belirtilerin Bilişsel Esnekliği Yordamadaki Katkıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (Educational Sciences: Theory & Practice)*, 13(4), 2071-2085.
- Güney, S. (1999). *Davranış Bilimleri Açısından Atatürk'ün Liderliği*. Ocak Yayınları.
- İnan, M.A. (1996). *Atatürk'ün Not Defterleri*, Gündoğan yayınları, Ankara.
- İşmen, E.A. (2001). Duygusal zeka ve problem çözme. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13, 111-124.
- Kara, K. (2000). *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*. Önde yayıncılık, İstanbul.
- Karakelle, S. (2012). Üst Bilişsel Farkındalık, Zekâ, Problem Çözme Algısı ve Düşünme İhtiyacı Arasındaki Bağlantılar. *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 237-250.
- Kongar, E. (2005). *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Miel, A. (1965). *Creativity in Teaching*, Teachers Collage Columbia University Wadsworth Publishing Company, Inc. Belmont

Özden, Y. (2000). Öğrenme ve öğretme, Ankara: Pegem-A Yayıncılık.

Özkan, İ. (2000). Atatürk ve Türk Dünyası, *Hava Kuvvetleri Dergisi*, 335, 84-90.

Solso, R.L., MacLin, M.K., MacLin, O.H. (2011). *Bilişsel Psikoloji*, (çev: Ayşe Ayçiçeği Dinn), Kitabevi, İstanbul.

Tarhan, N. (2006). “*Duyguların Dili, Duygusal zekâya yeni bir yorum*”, Timaş Yayınları, İstanbul.

Tok, E. ve Sevinç, M. (2010). Düşünme Becerileri Eğitiminin Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 67-82.

Türkçapar, H. (2009). *Bilişsel Terapi Temel İlkeler ve Uygulama*, Hekimler Yayın Birliği (HYB), Ankara.

Yıldız, M.L. (2013). *Liderlik Üzerine*. Liderlik Çalışmaları, Beta Yayınları, İstanbul.

Uzun, H. (2009). Çeşitli Yönleri ile Atatürk. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi GEFAD, Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı 2*, 29, 1226–1249.

Weiss, H.D. (1993). *Problem çözümünde yaratıcılık*, Çev: Şahiner Doğan, Cep Yönetim Dizisi, Rota Yayınları, İstanbul.

Atatürk'ün Dış Politika Anlayışının TBMM'nin İlk Dış Politika Kararı Üzerinden Değerlendirilmesi

N. Selcen KORKMAZCAN*

Özet

TBMM'nin dış politika konusunda aldığı ilk karar, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığındaki bir heyeti Moskova'ya göndererek Türk - Sovyet resmi ilişkilerinin kurulması olmuştur. Bu kararın alınması, Milli Mücadele sırasında Türk - Sovyet ilişkilerine önem verildiğini göstermekle birlikte, Atatürk'ün dış politika anlayışını açıklayan detaylar içermesi açısından önem taşımaktadır. Bolşevik Hükümeti ile TBMM Hükümeti arasında resmi ilişkilerin kurulup Milli Mücadele'de gerekli görülen yardımları sağlayabilmek için bizzat Atatürk'ün başlattığı girişim olumlu sonuçlanarak, uzun yıllar devam eden dostluk ilişkisi kurulabilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, TBMM Hükümeti ve Bolşevik Hükümeti arasında ilişkilerin kurulması sürecinde TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın girişimi, tavrı ve tutumunun incelenerek değerlendirilmesidir. Türk dış politikasının ilk eyleminin gerçekleşme şekli, zamanı ve yöntemi, Atatürk'ün dış politika anlayışıyla ilgili belli başlı fikirler vermektedir düşüncesiyle araştırılmaya çalışılacaktır.

***Anahtar Kelimeler:** Atatürk, Türk Dış Politikası, Türk-Sovyet İlişkileri, Atatürk'ün dış politika anlayışı, Atatürk dönemi Türk dış politikası, Milli Mücadele'de dış politika*

* (Yrd.Doç.Dr.) İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Florya Yerleşkesi, selcenkorkmazcan@aydin.edu.tr

A Review of Atatürk's Foreign Policy Approach Over TGNA's First Foreign Policy Attempt

N.Selcen KORKMAZCAN*

Abstract

The first decision taken by the Grand National Assembly on foreign policy was the establishment of Turkish-Soviet official relations by sending a delegation headed by Bekir Sami Bey, Deputy Foreign Minister, to Moscow. Taking this decision, while indicating that Turkey-Soviet relations have been given importance during the National Struggle, it is important to include the details that explain Atatürk's foreign policy understanding. Establishment of official relations between the Bolshevik government and the Turkish Grand National Assembly and the initiative initiated by Atatürk to provide the necessary assistance in the National Struggle resulted in a positive relationship and a long-standing friendship relationship could be established.

The aim of this study is to examine and evaluate the initiative and attitude of Turkish Parliamentary Speaker Mustafa Kemal Pasha during the process of establishing relations between the Parliamentary Government and the Bolshevik Government. The way in which the first action of Turkish foreign policy takes place, its time and method will be tried to be investigated as it gives certain ideas about Atatürk's foreign policy understanding.

Key Words: *Atatürk, Turkish Foreign policy, Atatürk's foreign policy approach, Turkish foreign policy at Atatürk era, Foreign policy in the National Struggle*

* (Asst. Prof.) Istanbul Aydın University, Faculty of Arts and Sciences, Florya Campus,
selcenkorkmazcan@aydin.edu.tr

Giriş

Bir devletin uluslararası alana karşı izlediği politikaya dış politika, devletlerin veya uluslararası kuruluşların birbirleriyle temaslarına uluslararası ilişkiler denilmektedir. Dış ilişkilerin ve dış politikanın yürütülme biçimine ilişkin kaidelerinin tümü de diplomasi olarak adlandırılmaktadır (Kürkçüoğlu, 1980, s.311-312). Geniş anlamıyla uluslararası ilişkileri; dar anlamıyla, dışişleri bakanlığı ve ona bağlı elçilikler aracılığıyla yürütülen ilişkileri anlatmak için kullanılan diplomasi, uluslararası politikanın resmi yollarla uygulamaya konulmasını ifade eder (Arı, 2001, s.262) ve uluslararası ilişkilerin iletişim yolları kullanılarak idare edilmesi şeklinde de açıklanabilir (Viotti, 2013, s.219).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde, somut olarak, geniş ya da dar anlamlarıyla dış politika, uluslararası ilişkiler ya da diplomasi alanında atılan adımların temelinde zaman açısından Milli Mücadele yılları, kurum açısından TBMM, lider açısından da Mustafa Kemal Atatürk yer almaktadır. Türk dış politikasını daha iyi anlayabilmek için, Birinci TBMM'nin ilk dış politika kararını, alındığı süreç, koşullar ve sonuçları açısından incelemek gereklidir.

Milli Mücadele yıllarındaki uluslararası ortama bakıldığında, büyük ya da küçük, galip ya da mağlup tüm devletlerin bütün dünyayı etkisi altına almış olan Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı karmaşa ortamında yeni bir düzen inşa etmeye çalıştığı görülür. Bu durum, yeni düzeni, yine savaşarak inşa etmeye çalışan Türkiye için uluslararası ilişkilerin daha önemli olduğu bir dönemi ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı Devleti, 1914-1918 yılları arasında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı'nda müttefikleri Almanya ve Avusturya-Macaristan ile birlikte yenik düşmüştür. Bu durum, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti

üzerindeki planlarını Mondros Ateşkes Antlaşması hükümlerine dayanarak gerçekleştirmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması’nın mürekkebi kurumadan başlayan işgaller karşısında İstanbul Hükümeti ve Padişah sessiz kalırken, ulusal bağımsızlık taraftarı Mustafa Kemal Paşa ve arkasındaki Türk milleti mücadeleye koyulmuştur.

Milli Mücadele’nin gerekçesi ve yöntemini açıklayan Amasya Genelgesi’nde vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığının tehlikede olduğu; İstanbul Hükümeti’nin üzerine düşen sorumluluğunun gereğini yerine getiremediği belirtilirken, milletin bağımsızlığını, yine milletin kararı ve azminin kurtaracağı vurgulanmıştır. Millettin içinde bulunduğu durumu anlatmak için bir milli heyetin kurulmasının zorunluluğu da ilan edilerek bunun için kongrelerin toplanacağı belirtilmiş ve çalışmalara başlanmıştır. Erzurum Kongresi’nde, yurdun ve bağımsızlığın korunmasına, güvenliğin sağlanmasına İstanbul Hükümeti’nin gücü yetmezse, ulusal kongrece seçilecek bir geçici bir hükümet kurulacağı ifade edilmiştir (Atatürk, 1989, s.43,89). Sivas’ta ise ülkenin ve milletin geleceğinin hükümetin sorumluluğunda olduğunun bilinciyle anayasaya ve milli çıkarlara uygun bir meclisin toplanmasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir (ATTB, 2006, s.103). Milli Mücadele’nin hazırlık safhasında ilan edilen tüm bu belgelerde öne çıkan, milletin ihtiyacı ve beklentisi olan işgali sona erdirmenin ancak bu amaçla toplanacak meclis tarafından gerçekleştirilebileceği olmuştur.

21 Aralık 1918’den beri kapalı bulunan Osmanlı Mebusan Meclisi, 1919 Kasım’ında yapılan seçimlerin ardından 12 Ocak 1920’de toplanmış; 28 Ocak 1920 tarihli toplantısında Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlara dayanan Misak-ı Milli’yi kabul etmiştir. Türk vatanının sınırlarını çizip bu sınırlar içerisinde ne koşullarda yaşanacağını ifade eden belge olan Misak-ı Milli’nin ilan edilmesinin ardından İtilaf Devletleri İstanbul’u

işgal etmişlerdir. İşgali ve meclisin basılıp bazı vekillerin tutuklanmasını protesto eden vekiller, 18 Mart 1920’de meclis çalışmalarını süresiz tatil etme kararı almış; Mebusan Meclisi Padişah tarafından 11 Nisan 1920’de resmen kapatılmıştır (Mumcu, 1986, s.48-50).

Mebusan Meclisi’nin kapatılması üzerine Mustafa Kemal Paşa, yeni bir meclisin açılmasının zorunlu olduğunu vurgulayan bir genelge yayımlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, “*devlet merkezinin dokunulmazlığını, milletin bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri görüşmek ve uygulamak için*” bir meclisin zorunlu olduğunu belirtmiştir (Atatürk, 1989, s.563-565). Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu amaçla, 23 Nisan 1920 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. Amasya Genelgesi’nden, TBMM’nin açılışına kadar atılan tüm adımlar, koşulların gereği olarak dış politika kararı olarak verilmiş, TBMM açıldıktan sonra da dönemin koşullarına uygun şekilde öncelik dış politikada olmuştur.

Meclis, açılışından bir gün sonra 24 Nisan 1920’de yapılan toplantıda, Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa’yı oy birliğiyle, TBMM Başkanlığı’na seçmiştir. TBMM kürsüsünden yaptığı konuşmada Temsil Heyeti’nin, İstanbul’un işgalinden beri görevini sürdürdüğünü ancak bu sorumluluğun üç beş kişiyle sürdürülebilecek bir yük olmaktan çıktığını ve Meclis’in görevi üstüne almasının zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Ardından meclise bir önerge vermiş ve bu önerge kabul edilmiştir. Buna göre: Hükümet kurmanın zorunlu olduğu, Meclis’te beliren milli iradeyi, yurdun kaderine doğrudan el koymuş olarak tanınmanın temel ilke olduğunu, TBMM’nin üstünde güç olmadığını, Meclisten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurulun hükümet işlerine bakacağını ifade etmiştir (Atatürk, 1989, s.589-591).

Hükümet, Mustafa Kemal Paşa’nın önergesi doğrultusunda 4 Mayıs 1920’de oluşturulmuş, 9 Mayıs 1920’de programını açıklamış ve göreve başlamıştır. Meclisin siyasi hareketlerinin amacı, ulusal kurtuluş

mücadelesini başarmak olmuştur. Bu mücadele, emperyalist güçlere karşı fiili olarak cephelerde sürdüğünden dış politika, iç politikanın hiçbir zaman olmadığı kadar önünde olmuş, cephelerdeki başarıların dış politikadaki zaferlerle taçlandırılması bu bakış açısıyla zorunlu görülmüş ve gerçekleştirilmiştir. İç politikada TBMM'nin güçlü kılınması, halka ulaşması ve askeri durumun güçlendirilmesi gibi öne çıkan en önemli uygulamaların yanında dış politikanın yönü de bizzat TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa önderliğinde çizilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın dış politikadaki ilk yaklaşma girişimi Bolşeviklerin yönetiminde olduğu Sovyetler Birliği ile olmuştur. Düşmanın düşmanı Bolşeviklerle ile yaklaşmayı tek başına batıya karşı bir strateji olarak değerlendirmek yerine, dönemin koşulları göz önünde bulundurularak iç içe geçmiş siyasi, ekonomik ve askeri sebepler üzerinden incelemek gereklidir.

1. *TBMM'nin Açılışından Önce Türk-Sovyet İlişkileri*

Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri arasında, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş veren Çarlık Rusyası 1917 Mart'ında yaşanan devrimle yıkılmış, Kasım ayında iktidarı Bolşevikler ele geçirmiştir (Yerasimos, 1979, s.44). Bolşevikler, 15 Kasım 1917'de Rusya'da yaşayan bütün milletlerin isterlerse eşitlik ve egemenliklerine dayanarak bağımsız hükümet kurabileceklerini ilan ederek Kafkaslar'daki bağımsızlık hareketlerine destek olmuşlardır (Gürün, 1986, s.1). Bu kararın ardından, savaşa son vererek Osmanlı Devleti ile önce silah bırakışmasını ve 3 Mart 1918'de de Brest-Litovsk Barışı'nı imzalamışlardır. Antlaşma ile Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti, 1878 Osmanlı-Rus Harbi sonunda Türkiye'den aldığı Kars, Ardahan ve Batum'u geri verme yükümlülüğü altına girmiştir (Yerasimos, 1979, s.98). Rusya, bir taraftan iade ettiği topraklardan vazgeçmeyip bölgenin Ermeniler tarafından işgali için çaba sarf etmiş (Gürün, 1991, s.314), diğer taraftan, komünizmi doğduğu

yerde yıkmak isteyen batılı güçlerin de desteklediği iç savaşta (Burçak, 1992, s.208), ortak düşmana sahip Türkiye'yi batıyla olan mücadelesinde yanında tutmaya çalışmıştır.

Rusya Birinci Dünya Savaşı'ndan çekildikten sonra ortaya çıkan güç boşluğunda, Gürcistan'da Menşevikler, Azerbaycan'da Musavatçılar ve Ermenistan'da Taşnak Partisi bağımsız devletler kurmuşlardır (Tellal, 2003, s.165). Savaşı Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanıncaya kadar sürdüren Osmanlı Devleti'nde, Nuri Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusu İran üzerinden Kafkasya'ya girerek Bakü'yü ele geçirmiş; Yakup Şevki Paşa komutasındaki 9. Ordu ile birlikte Kafkas İslam Ordusu, Kafkas Orduları Grubu adı altında Halil Paşa'nın komutanlığına bağlanmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından, Birinci Dünya Savaşı öncesi sınırlarına çekilme yükümlülüğü ortaya çıktığında Milli Şuralar oluşturularak Kafkaslar'ı terk etmemeye gayret edilmiştir. 1919 Nisan'ında Kars'a giren İngilizler, buradaki Milli Şura'yı dağıtıp bölgeyi Ermeniler'e terk etmiştir (Gürün, 1991, s.6-8).

Türkiye, Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele'nin lideri konumuna geldikten sonra, emperyalizme karşı mücadelesini yürütürken, batıya karşı ideolojik savaşını veren Bolşeviklerle fiziken olmasa da komşu olmanın avantajlarından yararlanabilme fırsatını yakalamıştır. Bu da, Lenin tarafından da kabul edildiği gibi Sosyalizm'i destekleyerek değil (Aralov, 1997, s.46), emperyalist batıya karşı Rusya'yı denge ögesi olarak kullanarak gerçekleştirilmiştir. Milli Mücadele'yi gerçekleştirenlerle Bolşeviklerin ilişkileri, Milli Mücadele'nin hazırlık safhasına kadar uzanmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa 25 Mayıs-12 Haziran 1919 tarihleri arasında henüz Havza'da iken Rusya'dan gelen Türkiye Komünist Teşkilatı üyeleriyle ülkenin içine düştüğü durumla ilgili çalışmalar yapmaları isteğiyle görüşmüştür. Bununla birlikte, yine Havza'dayken, Kazım

Karabekir'e gönderdiği mektupta Bolşeviklerle temas kurulması isteğinde bulunmuştur (Aslan, 2011, s.260). Kazım Karabekir'e, 23 Haziran 1919'da, Amasya Genelgesi'nin yayınlanmasından hemen sonra, toplantılarda gündeme geldiği anlaşılan Bolşeviklik konusundaki görüşlerini iletmiştir. Buna göre, Rusya'da etkilediği alan genişleyen Bolşevikliğin İslam nüfusunun yoğun bulunduğu Kazan, Kırım gibi bölgelerde yayılmasının ülke için sakıncalı bulunmadığını yazmıştır. Ancak, Bolşeviklerin daha etkili konuma gelmeleri durumunda, tarafsız görünüp müttefikleri ülkeden uzaklaşmaya zorlamak için ülkenin Bolşevik yayılmacılığı altında kalma tehlikesi yaşayabileceğini öne sürmenin uygun olduğunu yazmıştır (ATTB, 2006, s.49). Mustafa Kemal Paşa'nın bu tavrı, 30 Mayıs 1919'da Kazım Karabekir'e ve 15 Haziran 1919'da Erzurum Valiliği'ne gönderdiği telgraflardaki düşünceleriyle de açıklanabilir görünmektedir. Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin, İzmir'de Yunanlara yaptırdıklarını, doğuda Ermenilere yapacakları düşüncesinde olduğunu ve gösterdikleri şiddete rağmen başarı gösteremeyen Ermenilerin, Rus Bolşevikleri ve Azerbaycan Türk ordusunun kendilerini yok edeceği endişesini taşıdıklarını yazmıştır (ATTB, 2006, s.31,37-38). İngilizlerin Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki emellerinin karşısında Bolşeviklerle yakın ilişkide bulunup destek almak, bu süreç içerisinde stratejik olarak en uygun hamle olarak değerlendirilmiş görünmektedir. Mustafa Kemal Paşa, Bolşeviklik konusundaki görüşlerini de 24 Kasım 1919'da General Harbord'a iletmiş notada açıklamış: *“Bizim ülkemizde bu doktrinin hiçbir şekilde bir yeri olamaz. Dinimiz, geleneklerimiz ve aynı zamanda sosyal yapımız, bütünüyle böyle bir düşüncenin yerleşmesine uygun değildir.”* yazmıştır (ATTB, 2006, s.90).

Erzurum Kongresi'nde alınan kararla, Dr. Fuat Sabit ve Bolşevik Komitesi'nce Erzurum Kongresi'ni izlemeye gönderilmiş olan Süleyman Nuri, şifahi bir talimatla “Bolşevik Rusya'nın vaziyetini öğrenmek, bildirmek ve münasebet tesis etmek.” amacıyla Bakü ve Moskova'ya

gönderilmişlerdir (Birinci, 2011, s.128-129). Mustafa Kemal Paşa gelişmeleri, Temsil Heyeti Başkanı göreviyle yakından takip etmiştir. Anadolu'nun doğusunda, Paris'teki temsilciler aracılığıyla faaliyetlerinin desteklendiğini bilen Ermeniler, Türklere karşı girişimlerini artırırken, devrimi yaygınlaştırmaya çalışan Bolşevikler de Sovyet topraklarında faaliyetlerini artırmış; tüm bunlar Kazım Karabekir tarafından incelenerek günü gününe Temsil Heyeti'ne ulaştırılmıştır. Karabekir, şark işlerinin kendi aracılığıyla yürütülmesine karar verildiğini, habersiz farklı işlerin memlekete zarar verebileceğini düşündüğünü belirtmiş, Anadolu'ya geçer geçmez buna uygun şekilde Rusya'da olanları hızlıca öğrenebilmek için telgraf istasyonlarını çalışır hale getirerek başlattığı faaliyetlerini sürdürmüştür (Karabekir, 2012, s.24,786). Mustafa Kemal Paşa, 1920 baharında Temsil Heyeti Başkanı olarak yazdığı mektupta, gerektiğinde kendileriyle haberleşerek işleri Karabekir'in aracılığıyla yürütmek istediklerini belirtmiştir (ATTB, 2006, s.266).

Milli Mücadele döneminde Türk-Sovyet ilişkilerini canlı tutmak için Sovyetler Birliği'nin girişimleri de çeşitli yollardan sürdürülmüş görünmektedir. Kazım Karabekir'e 3. Fırka Komutanlığı'ndan gönderilen 16 Mart 1920 tarihli telgrafa göre, Erkân-ı harp Yüzbaşı Mustafa Bey, teşkilat yapmak ve Bolşevikliğe yatkın cemiyetlerle anlaşmak üzere Lenin tarafından 7 ay öncesinde İstanbul'a gönderilmiş bulunan kişilerle görüşüğünü belirtmiştir (Karabekir, 2012, s.602-603). Dışişleri Komiseri Çiçerin, Sivas Kongresi'nin sona ermesinden iki gün sonra 13 Eylül 1919'da, "Türkiyeli İşçi ve Köylülere Çağrısı"nı yayınlamıştır. Çiçerin, kapitalizme karşı girişilen savaşta "kan emici"lere karşı Türk işçi ve köylü toplumunu birlikte mücadeleye davet etmiştir (Yerasimos, 1979, s.130-133). Sivas Kongresi sonrasında, Ali Fuat Paşa'nın Kafkas Bolşevik Orduları başkomutanı Chalva Elieva olduğunu belirttiği bir kişi, Osmanlı Devleti'nin durumunu yerinde tespit etmek için Sovyet hükümetinden aldığı yetkiyle İstanbul'a gönderilmiştir (Cebesoy, 1955, s.60). Yerasimos,

bu kişinin Elieva olamayacağını belirtmektedir (1979, s.113) ancak gelen kişi, Milli Mücadele için örgütlenen Ali Fuat Paşa'nın temasta bulunduğu grupla görüşmeye başlayarak "emperyalizm cephesi karşısında Türk milli haklarını tamamiyle tanıyacaklarını, takviye edeceklerini ve süratle yardıma başlayacaklarını" bildirmiştir (Cebesoy, 1955, s.60). Sivas Kongresi sırasında Mustafa Kemal Paşa ile görüşen Halil Paşa ve Küçük Talat (Muşkara) da Azerbaycan Hükümeti ve Bolşevikler ile görüşmek, onlardan silah ve para temin etmek üzere Azerbaycan'a gönderilmişlerdir (Aslan, 2011, s.261-262). Mustafa Kemal Paşa'nın 12 Şubat 1920 tarihli telgrafında, Kazım Karabekir'den "Dağıstan ve Azerbaycan'da adları bilinen kişiler ile daha sıkı ilişki kurulup kurulamayacağı" konusunu sormuştur (ATTB, 2006, s.210). Kazım Karabekir'in anılarından, Nuri Paşa'nın Dağıstan'da, Halil Paşa'nın da Bakü'de bulunan isimler olduğu anlaşılmaktadır (Karabekir, 2012, s.488). TBMM'nin kuruluşundan sonra resmiyet kazanan ilişkilerden önce Temsil Heyeti'nin Halil Paşa'yı yetkilendirmiş olduğu açıktır. Yusuf Kemal Bey, TBMM'de görüşmeleri anlattığı toplantıda Çiçerin'in kendileriyle yaptığı ilk görüşmede öncelikle, "*Halil Paşa buraya geldi, onunla bazı cihetleri kararlaştırdık. O hususatı hükümetinize arzedecektir. Biz de o daire dâhilinde müzakere ederiz dedi.*" dediğini aktarmıştır (TBMM, 1336, s.159).

Temsil Heyeti'nin görevlendirmesinin yanı sıra, İstanbul'da gizlice örgütlenmiş olan Karakol Cemiyeti adına Kara Vasıf Bey vasıtasıyla Baha Sait Bey'in de Bolşeviklerle müzakere yapmak üzere Bakü'ye gönderilmiş olduğu bilinmektedir. Baha Sait Bey, Ruslarla 1919 yılı sonunda mutabık kalınan metni 1920 başında imzalamışsa da, Temsil Heyeti, imzacıların ülke adına yetkisiz olduğu gerekçesiyle durumu kabul etmemiştir (Aslan, 2011, s.267-271). Mustafa Kemal Paşa 24 Nisan 1920 tarihli TBMM gizli oturumunda bu konuda, Avrupalıların bolşevizmden korktuklarının bilindiğini; Avrupalıların da kendilerinin Bolşeviklerle hareket etmesinden endişe ettiklerini, zaten bu ilişkileri kuracak yetkiye de sahip değilken

bazı temaslar kurulmuş olsa da pişmanlıkla sonuçlanacak birşeye gerek duyulmadığını ifade etmiştir (TBMM, 1336, s.4-5). Kazım Karabekir, Bolşevikler'den yardım ve destek bekleyen bu girişimlerin aceleyle resmi yollardan yapılması gerektiğini, yine bir an önce Ermenilere karşı askeri harekâta geçilmesi gerektiğini 18 Nisan 1920'de Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya yazmıştır (Karabekir, 2012, s.708-709). İlişkilerin resmi yollardan yürütülmesi, TBMM Hükümetinin kurulmasıyla mümkün hale gelmiştir.

2. TBMM'nin İlk Dış Politika Kararı ve Türk-Sovyet Resmi İlişkilerinin Başlangıcı

23 Nisan 1920'de açılan TBMM'nin aldığı kararla 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılıncaya kadar Türk dış politikası iki başlı bir şekilde yürümüştür. Misak-ı Milli'nin ilkeleri dışında herhangi bir sonucu kabul etmeyen TBMM'nin yanında, Birinci Dünya Savaşı'nın İtilaf Devletleri'nce kurgulanan savaş sonrası düzeni, diplomasi masalarında görüşmeyi sürdüren İstanbul Hükümeti görev yapmıştır. TBMM, açılışından hemen sonra kendisi üzerinde bir gücü kabul etmediğini ilan ederken İstanbul Hükümeti'ni de yok saydığını ifade etmiştir. Ancak, Anadolu'yu paylaşım projelerini her koşulda gerçekleştirmeye çalışan emperyalist güçler TBMM'nin açıldığı sıralarda, 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında, San Remo Konferansı'nda Sevr Barış Antlaşması taslağını görüşmüş, İstanbul hükümetini Paris'teki barış görüşmelerine davet etmişlerdir. Liderini Mustafa Kemal'de bulan Milli Mücadele'nin, dışarıya karşı verdiği savaşın yanında bu mücadeleyi desteklemeyenlere de karşı durduğu unutulmamalıdır. Bu doğrultuda, gücünü sağlamlaştırmak ve hem içerde, hem de dışarda alınan desteği artırmak için yapılan girişimler Milli Mücadele'nin hazırlık safhasında da TBMM'nin açıldığı dönemde de önem taşımaktadır.

TBMM'nin açılışından 1 gün sonra, 24 Nisan 1920 tarihli gizli oturumda içişlerindeki durum hakkında demeç vermek üzere söz alan Mustafa Kemal Paşa, çalışmalarının tek amacını; ulusal sınır içinde milletin rahatını, gönencini ve ulusal sınır ile belirlenmiş vatanın bütünlüğünü korumak şeklinde açıklamıştır. Konuşmanın tutanaklara “ahvali dâhiliye hakkında” başlığıyla geçmesine karşın Mustafa Kemal Paşa büyük ölçüde dış devletlerle ilişkilerden bahsetmiş, Rusya ile ilgili olarak Bolşeviklerin kendilerine özgü bilinmeyen bazı esasları olduğunu, kendisinin bütün teferruatıyla bunlara vakıf olmadığını özellikle vurgulamıştır. Bolşeviklerin de Türk milletinin de kendine özgü özellikleri ve bakış açıları olduğunu; ulusal sınırlar içinde tespit edilmiş olan koşullara ulaşıldığında başka birşeye gerek olmasa da her ihtimale karşı mevcudiyet için bir dış güç aramak gerekirse Türkiye'nin kendi bakış açısını koruyarak faydalanmayı uygun bulduğunu söylemiş, bunun için bazı girişimlerde bulunulduğunu ifade etmiştir. TBMM'nin ihtiyaç duyarsa bu girişimleri daha ileriye taşıyabileceğini belirtmiştir (TBMM, 1336, s.5). Mustafa Kemal Paşa'nın anlatımından, Bolşevikliğin özülü değil, emperyalizme karşı mücadelesiyle ilgilendiği anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın, Rusya ile emperyalizme karşı birlikte hareket edilebileceğine dair sözleri ve TBMM'ye yaptığı teklifin kısa sürede karşılık bulduğu ve ilişkilerin resmiyet kazandığı görülmüştür.

TBMM'nin açılışından 3 gün sonra 26 Nisan 1920'de, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir'in 18 Nisan 1920 tarihli mektubunu, üzerinde yaptığı değişikliklerle Moskova Hükümeti'ne iletmek üzere geri göndermiştir. Mektupta birinci madde aynen korunmuş olup şu satırları içermiştir: “*Emperyalist Hükümetler aleyhine harekâtı ve bunların tahakküm ve esareti hakkında bulunan mazlum insanların tahlisi (kurtarılması) gayesini güden Bolşevik Ruslarla tevhid-i mesai ve harekâtı kabul ediyoruz.*” Karabekir'in mektubunun ikinci maddesi büyük ölçüde korunarak yansıtılmış, üçüncü maddedeki Türk kuvvetlerinin

Ermeni hükümetinin idaresi altındaki araziye işgal edip topraklarda düzen kuracağı kısmı dışarıda bırakılmış, istenilen para miktarı netleştirilmiştir. Mektubun devamı şöyledir: “*Bolşevik kuvvetleri Gürcistan üzerine askeri harekât yapar veyahut takip edeceği siyaset ve göstereceği tesir ve nüfuzla Gürcistan’ın da Bolşevik ittifakına dâhil olmasını ve içlerindeki İngiliz kuvvetlerini çıkarmak üzere, bunlar aleyhine harekâta başlamasını temin ederse Türkiye Hükümeti de emperyalist Ermeni Hükümeti üzerine askeri harekât icrasını ve Azerbaycan Hükümetini de Bolşevik devletler zümresine ithal etmeyi taahhüt eyler. Evvela milli topraklarımızı işgal altında bulunduran emperyalist kuvvetleri tard ve ileride emperyalizm aleyhine vuku bulacak müşterek mücadele için dâhili kuvvetlerimizi geliştirmek üzere şimdilik ilk taksit olarak beş milyon altının ve kararlaştırılacak miktarda cephane vesaire harp vesaiti ve sıhhiye malzemesinin ve yalnız doğuda harekât icra edecek kuvvetler için erzakın Rus Sovyet Cumhuriyetince temini lazımdır...*” Mektuba, “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Moskova hükümetine birinci teklifnamesidir” girişi Kazım Karabekir tarafından eklenerek Trabzon’dan Moskova’ya giden heyete teslim edilmiştir (Karabekir, 2012, s.747-748). Mektubun Halil Paşa’ya ulaştırıldığı, TBMM İcra Vekilleri Heyeti’nin resmi görüşmeleri başlamadan önce gerçekleştirdiği ziyaretinde Çiçerin’e TBMM’nin beklentilerini aktardığı ve gayri resmi bu görüşmedeki beklentilerin Sovyet yetkililerce kabul gördüğü anlaşılmaktadır (TBMM, 1336, s.159).

İcra Vekilleri Heyeti’nin 5 Mayıs 1920 tarihli ilk toplantısında hem kendisinin, hem TBMM’nin, hem de yeni Türk devletinin tarihindeki ilk dış politika kararını almış; Hariciye Vekili Bekir Sami Bey Başkanlığı’ndaki İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey ve Lazistan Mebusu Osman Bey’in de bulunduğu bir heyeti temaslarda bulunmak üzere Moskova’ya göndermeyi kararlaştırmıştır (Gürün, 1991, s.35). Atatürk, Nutuk’ta bu heyetin temel görevini “Rusya ile ilişki kurmak” şeklinde özetlemiştir (1989, s.619). Heyete, 8 Mayıs 1920 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından

7 maddeden oluşan bir talimatname verilmiştir. Buna göre kısaca: “1- Türkiye’nin batılı devletlerin esaretine düşmesi Rusya menfaatlerine aykırı görüyorsa yardım edip ittifak yapmasının mümkün görüldüğü; 2- Türkiye’nin amacının, milli sınırlar içinde tam bağımsız yaşamak olduğu, bu koşulla Rusya ile kader birliği yapıp birlikte hareket edilebileceği; 3- Türkiye’nin batıların istilasından kurtulup amacını gerçekleştirebilmesi için dışarıdan da yardımın gerektiği; 4- Boğazlardan tüm Karadeniz ülkelerinin yararlanabileceği, Rus donanmasının İstanbul’a gelmesi Türkiye’nin takdirine bağlı olmak üzere Çanakkale Boğazı’nın Ruslarla birlikte savunulabileceği; 5- Ortak mücadelenin başarısı için Türkiye’nin dindaş ve ırkdaşları üzerindeki manevi nüfuzunu kullanacağı; 6- Dışarıdan para, askeri malzeme, araç ve gerekirse askeri birlik yardımı alınacağı; 7- Ruslarla kader birliği yapıp yardım almanın engelsiz ve güvenceli bir ulaştırmaya bağlı olduğu.” yazılıdır. Kazım Karabekir, kendisine bir kopyasını aldığı metnin en göze çarpan yanının 2. maddedeki “Rusya ile kader birliği yapıp birlikte hareket edilebileceği” kısmı olduğunu belirtmiş, doğu sınırından söz etmeyişi de eksik bulunduğunu vurgulamıştır (Karabekir, 2012, s.843-844). Hazırlanan talimatnamenin verilen ölüm kalım savaşına uygun şekilde kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Metinde kırmızı çizgilerin bulunmaması, Boğazlarda da gerekirse Rusların bulunmasının kabul edilmesi, emperyalist batıdan duyulan endişenin büyüklüğünü gözler önüne sermektedir. Yusuf Kemal Bey, Moskova görüşmelerini aktardığı 16 Ekim 1920 tarihli TBMM gizli oturumundaki konuşmasında bu konuya da değinerek, Boğazları dış bir devletle tartışmak uygun kaçmasa da zaten işgal altındayken Rusların düşüncesini merak ettiklerini ve Rusların devrim sonrasında Boğazlara ilgilerini yitirip “Boğazlar Türklerindir” düşüncesini taşımaya başladıklarını görüp rahatladıklarını belirtmiştir (TBMM, 1336, s.168).

Moskova görüşmeleri için tespit edilen heyet, 11 Mayıs 1920’de yola çıkmış, Bekir Sami Bey’in anlatımına göre kaçak gibi Trabzon’a

ulaşıp Soğuksu’da bir süre gizlendikten sonra bir gece yarısı bindikleri motorla yaptıkları bir yolculuğun ardından 19 Temmuz günü Moskova’ya ulaşmıştır (TBMM, 1337, s.39). Yusuf Kemal Bey’in anlatımına göre, heyet, Moskova’ya giderken asıl düşüncesi bir ittifak antlaşması imzalamak olmuş, görüşmelerde “ittifaktan daha kuvvetli” bir dostluk antlaşması hazırlanması kabul edilmiştir. TBMM Hükümeti üyelerinin Moskova görüşmeleri, Sovyet Hariciye Komiserliği’nin 3. Enternasyonel’in 2. Kongresi toplantılarında olmaları sebebiyle gecikmeli olarak başlamış, yine bu gerekçeyle aksayarak sürmüştür (TBMM, 1336, s.159). Yine de Sovyetler Birliği’nin görüşmeye istekli olması, 3. Entarnasyonel’de alınan kararla açıklanabilir gözükmektedir. 3. Entarnasyonel’de, emperyalizme karşı savaşılanları, proleter devrimi hedeflemelerine bakılmaksızın destekleme kararı alınmıştır (Tellal, 2003, s.158). Hatta Çiçerin görüşmelerde, emperyalizmle mücadele edildiği için zaten istenmese de yardım etmek istediklerini belirtmiştir. Bunun yanında, 17 Ekim 1920 tarihli TBMM gizli oturumunda söz alan Hasan Fehmi, parafe edilen metin imzalanmasa da Rusların, ihtiyaçlarından fazla malzemelerini yine de vereceklerine inandığını belirtmiştir (TBMM, 1336, s.161,178).

Çiçerin, gerçekleşen ilk görüşmede olumlu bir tavır takınmış, Halil Paşa ile bazı konularda anlaşmaya vardıklarını belirtmiştir. Fransa ile TBMM arasında yapılacağına duyumlarını aldıklarını belirttikleri anlaşmayı sormuş; İngiltere ile yaptıkları görüşmelerin sonucuna göre birlikte karar alabileceklerini belirterek, devrimin İslam âleminde başarısı için fayda elde edebileceklerine inandıklarını vurgulamış, destek istemiştir. Görüşmeler, Müsteşar Karahan ve TBMM Heyeti arasında, alınacak yardımların da kolayca ulaştırılabilmesi için kapalı yolların açılması meselesi üzerinden sürmüştür (TBMM, 1336, s.159-166). Yusuf Kemal Bey’in 16 Ekim 1920 tarihinde TBMM gizli oturumunda yaptığı uzun, detaylı ama karışık anlatıma göre görüşmelerde en çok üzerinde durulan konunun da, ilk açılan konu olan Azerbaycana giden yollar olduğunu

belirtmiştir. Ancak Yusuf Kemal Bey, Dışişleri Bakanı, Müsteşarı ya da yetkilendirilen heyetlerle yapılan görüşmelerde yolların açılması konusunda her türlü seçeneğin konuşulduğunu da aktarmıştır. Buna göre, “yolları açalım”, “açamayız kudretimiz kâfi gelmez”, “siz açın”, “açamazsınız” ifadelerinin tümü, görüşmelerde kullanılmıştır (TBMM, 1336, s.160-166).

TBMM'nin Moskova'ya heyet gönderme kararı aldığı günler, uzun süredir olduğu gibi Kazım Karabekir'in, Ermeniler üzerine bir harekât başlatmak için ısrarla Ankara'dan haber beklediği günler olarak da dikkat çekmektedir. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Karabekir'e 6 Mayıs 1920'de yazdığı mektupta TBMM'de yapılan görüşmelerde Barış Konferansı'nın ve Sovyetlerle görüşmelerin sonucu görülmeden yeni bir harekâta girişmenin uygun bulunmadığını belirtmiştir (Karabekir, 2012, s.791). Heyetin yolda olduğu süreçte Kazım Karabekir ve Mustafa Kemal Paşa arasındaki yazışmalar sürmüş, Karabekir'in Ermenistan harekâtı başlatma talepleri mütemadiyen Ankara tarafından reddedilmiştir. Karabekir anılarında, Temsil Heyeti Başkanı iken aceleyle harekât gerçekleştirme isteğindeki Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM Başkanı olmasının ardından bu fikri geri plana atarak sürekli beklenmesi isteğinde bulunmasını eleştirmiştir (Karabekir, 2012, s.817). Mustafa Kemal Paşa, 1 Haziran 1920'de Karabekir'e yazdığı telgrafta TBMM tarafından, Moskova'ya giden heyetin alacağı sonuç belli oluncaya kadar Ermenilere karşı harekât başlatmasını uygun bulmadığını yinelemiştir (Karabekir, 2012, s.854-856).

Görüşmeler devam ederken, her iki ülkenin dış ilişkilerinde birbirlerini yakından ilgilendiren bazı gelişmelerin diğer tarafça takip edildiği ve toplantılarda gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'nin Fransa ile ilişkilerinde, bir anlaşmaya varabilecek sonuçtan endişe ettiği Çiçerin tarafından ifade edilmiştir (TBMM, 1336, s.159). Türkiye de devam eden Sovyet - İngiliz görüşmelerinden

huzursuzluk duymuştur. TBMM, Moskova'ya heyet gönderirken, İngiltere sebebiyle kendisini olumsuz yönde etkileyebilecek bir karardan endişe etmiş ve bu durumu engellemeye çalışmış görünmektedir. Emperyalizme ve özellikle Kafkaslar'da bulunan İngilizlere karşı ortak bir girişimde bulunmanın yollarının arandığı anlaşılmaktadır. Bunun mümkün olabilmesi için de işbirliği önerisi, karşılıklı olarak teklif edilmiştir. Heyete verilen talimatnamedeki işbirliği için “*Türkiye'nin dindaş ve ırkdaşları üzerindeki manevi nüfuzunu kullanacağı*” sözü (Karabekir, 2012, s.844), Sovyet - İngiliz görüşmelerinden Türkiye'nin canını sıkacak bir sonuç alınmamasına yönelik verilmiş görünmektedir. Sovyet - İngiliz görüşmeleri hakkında Yusuf Kemal Bey, “Türkiye'nin feda edilebileceği” görüşünü taşıyor olduklarını belirtmiştir. Ancak, Çiçerin ile gerçekleşen ilk görüşmede Sovyet Dışişleri Komiseri'nin, İngiltere ile görüşmelerinin sonucunda ortaya çıkacak durumu birlikte kararlaştıracaklarını belirttiğini vurgulamıştır (TBMM, 1336, s.159, 161-162).

Türkiye, Sovyet - İngiliz görüşmeleri konusundaki endişelerine karşın, Sovyetler Birliği'nin emperyalizme karşı duran Türkiye'nin yakınlık teklifine sıcak bakacağını anlamış görünmektedir. Kafkasya'nın Bolşevikleşmesinin Sovyetler Birliği tarafından ilgiyle karşılanacağı düşünülerek ilişkilerin kurulmasına yönelik ilk teklifte bu konu gündeme getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, TBMM Başkanı sıfatıyla Sovyetler Birliği'ne yazdığı 26 Nisan 1920 tarihli ilk mektubunda, Kafkaslar'daki İngilizlerin bölgeden çıkarılması için yürütülecek faaliyetlerde Bolşevik hareketlerine destek verileceğini özellikle ifade etmiştir (Karabekir, 2012, s.747-748). Mustafa Kemal Paşa'nın Sovyetler Birliği'nin, Kafkasya'da Bolşevik hareketini yaymak ve bölgede hâkimiyet kurmak için mücadelesini sürdürdüğünün bilinciyle bu doğrultuda sözler verdiği açıktır. Firuz Kazımzade 1920 yılında, Kafkasya'nın Rusya için değerini Bolşevizm yerine petrol ve hammaddenin önemi vurgulayarak açıklamıştır (2016, s.341). Bolşevizmi benimsemese de, yaygınlaşmasına destek olma

sözü veren Türkiye'nin her türlü yardımı, Sovyetler Birliği tarafından kaçırılmamaya çalışılmıştır. Çiçerin, TBMM heyetine, kendilerinden “*devrimin İslâm âleminde muvaffakiyeti için*” çok istifade edeceklerini vurgulamıştır (TBMM, 1336, s.159). Türkiye açısından da teklifin, Kafkas milletlerinin ve Müslümanların Bolşevikleşmesine destek olmayı içermesi, Sovyetler Birliği ile kuracağı iyi ilişkilerde bölgede güvenliği sağlama ihtiyacı ile açıklanabilir görünmektedir. Emperyalizme karşı elini güçlendirirken, batı cephesi ile daha fazla ilgilenme şansı da göz ardı edilmemiştir. Falih Rıfkı Atay da, Atatürk'ün başta destekleyip sonradan dağıttığı Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kurulurken “batı emperyalizmine karşı doğu devrimine” yaklaşım Rusya ile sınırdaş olunursa bundan doğabilecek tehlikeleri önlemeyi düşündüğünü belirtmiştir (2008, s.298).

TBMM'nin, Sovyetler Birliği'nden gelecek yardımların alınmasının yanında, Kafkasya üzerinde Azerbaycan'a kadar ulaşan kapalı bulunan yolların açılması ve demiryollarının işler kılınması konularıyla da özellikle ilgilendiği anlaşılmaktadır. Yusuf Kemal Bey, gerçekleşen görüşmelerde bütün mesailerini yollar konusuna ayırdıklarını belirtmiştir (TBMM, 1336, s.165). Yolların kapalı bulunması, hem Sovyetler Birliği'nden alınacak malzemenin ulaştırılmasında sıkıntı yaratabilir olması, hem de Kafkas Türkleri ile gerekli görüldüğü koşulda iletişim kurmanın doğurduğu ihtiyaç sebebiyle önemli görülmüştür. Yusuf Kemal Bey, Moskova'dayken Kafkas Müslümanları ile birlikte, çeşitli heyetlerle de görüşmeler yaptıklarını belirtmiştir (TBMM, 1336, s.161). Erel Tellal, Milli Mücadele yılları için Anadolu'dan Orta Asya'ya uzanan coğrafyada Komünizm, Türkçülük ve İslamcılık arasındaki ayrımın çok belirgin olmadığını vurgulamış, dengelerin oluşumu sürecinde ihtiyaç dâhilinde her akımdan faydalandığını belirtmiştir. Güç dengelerini en iyi kullanarak başarı kazananı da Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki akım olarak açıklamıştır (Tellal, 2003, s.162).

TBMM heyeti, üzerinde anlaşmaya varılan ve 30 Ağustos 1920'de parafe edilen metni imzalamayarak görüşmeleri terk etmiştir (TBMM,

1336, s.167,171). Toplantıların sonuçsuz kalmasının sebebi ise Bekir Sami Bey ile Çiçerin arasında geçen özel görüşmede ortaya çıkmıştır. Sabaha kadar süren görüşmede Çiçerin Van ve Bitlis'ten Ermenilere toprak istemiş, Bekir Sami Bey görüşmeleri anlattığı Yusuf Kemal Bey'in müzakere yapıp yapmadığı sorusuna olumsuz yanıt vererek şöyle demiştir: "Elbette yapamayız. Sonra Büyük Millet Meclisi bizi asar." (Şimşir, 1996, s.32). Yine Yusuf Kemal Bey'in anlatımına göre iktisadi imtiyazlar da talep edilmiştir (TBMM, 1336, s.166). TBMM'de 16 Ekim 1920 tarihinde gerçekleşen gizli oturumda, heyetin yurda dönüşüyle ilgili olarak Reis Mustafa Kemal Paşa, parafe edilen metnin Misak-ı Milli'yi içerdiğini hatırlattıktan sonra şöyle demiştir: "...şarktan Ermenistana arazi verilmesi teklif edildi. Heyeti murahhasamız bu teklifi reddetmek ve hududu millimizi tadil eden maddeyi müdafaa için çok uğraştı. Fakat muhataplarını irza ve ikna etmeye muvaffak olamadıklarını görünce böyle bir meseleyi kendi kendilerine takarrür ettirmeye salâhiyettar olmadıklarını beyan ederek buranın rey ve mütalâasını almak üzere geldiler." (TBMM, 1336, s.158). Konuyla ilgili görüşmeler, 17 Ekim 1920 tarihinde de TBMM gizli oturumunda devam etmiştir. Söz alan Hasan Fehmi, Rusya içişlerinde değişmişse de dışişlerinde Çarlık döneminden pek farklı tutum izlemediğini belirtmiş, Çarlık dönemine ait sınırları ellerinde tutmaya çalıştıklarının anlaşıldığını vurgulamıştır. Mazhar Müfit "*Bekir Sami Beyle mülakatında bu muahedenamenin kabul ve tasdikinin Van ve Bitlis vilâyetlerinden arazi terkine talik edilmesi hakkındaki sözü, bendenizce bu muahedenin mahiyet ve kıymetini sıfıra indirmiştir.*" demiş ve "*bizim verilecek bir karış yerimiz yoktur.*" diye eklemiştir. İsmail Suphi ise, Bolşevik hükümetiyle ilgili olarak da şu noktaya dikkat çekmiş: "*Menşevik hükümetine terki mevki edip etmeyeceği bizce meçhuldür.*" demiştir. Mustafa Kemal Paşa da, "*Heyeti Vekile bu daire dâhilinde vazifesini ifaya devam edecektir.*" diyerek celseyi kapatmıştır (TBMM, 1336, s.177-187).

Sovyetler Birliği'nin toprak taleplerinin ilk ortaya çıkışının Bekir Sami Bey- Çiçerin görüşmesi olmadığı anlaşılmaktadır. Sovyet Dışişleri

Komiseri Çiçerin, 3 Haziran 1920’de TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa’ya bir mektup yazarak iş birliğinden memnuniyet duyacaklarını belirtse de Misak-ı Milli’nin içinde kalan bazı bölgelerde kullandıkları “Türkiye Ermenistan’ı, Kürdistan’ı, Lazistan’ı” gibi isimlendirmelerle halkoylaması beklentilerini içeren taleplerde bulunmuştur (Karabekir, 2012, s.875-876). Kamuran Gürün, mektubun alışılmamış şekilde yazılarak iş birliği için ortaya atılan isteklerin Türkiye’den giden mektuptan alınmış gibi gösterildiğini vurgulamıştır (Gürün, 1986, s.248). Bu durum, açıkça Misak-ı Milli’nin tartışmaya açılması anlamına gelse de hem TBMM, hem Moskova’ya giden heyet bunu reddetmiş, heyet görüşmelerde geri adım atmayarak elde edilecek kazanca odaklanmış görünmektedir. Bu durumda asıl dikkat çekici olan, 11 Mayıs 1920 tarihinde, “Rus Millet Komiserliği Sovyetinden ahiren elde edilen tamimdir.” ifadesiyle, Kazım Karabekir tarafından TBMM’ye ulaştırılan mektupta “Türkiye’nin taksimine ve Türk arazisinden bir Ermenistan teşkiline dair olan muahede yırtılmış ve mahvolmuştur.” satırlarının yer alması olmuştur (TBMM, 1336, s.256). Gerçi Fahir Armaoğlu, Gotthard Jaeschke’den alıntı yaparak TBMM’de okunan mektubun 3 Aralık 1917 tarihli “Rusya ve Doğu Müslümanlarına” yayınlanan demeç olduğunu yazmıştır (Akt. Armaoğlu, 1984, s.310). TBMM’de okunan mektupta herhangi bir tarih yer almamıştır.

Sevr Barış Antlaşması henüz TBMM mücadelesi için gerekli hazırlıklarını sürdürürken 20 Ağustos 1920’de Damat Ferit Paşa tarafından imzalanmış; Ermeniler, antlaşmanın imzalanmasının ardından kendilerine sunulan vaatlere güvenerek saldırıya geçmişler (Atay, 2008, s.257), Kazım Karabekir Paşa komutasındaki birlikler de 28 Eylül 1920’de karşı saldırılarını başlatmışlardır. Doğu Cephesi’nin TBMM birliklerinin zaferiyle kapanmasının ardından Ermenistan Bolşevikleşene kadar barış imzalanmış ve sınırda düzen sağlanabilmiştir (Tellal, 2003, s.170-171).

Sonuca bağlanamayan Türk-Sovyet resmi ilişkilerinde ilk TBMM heyetinin parafe ettiği antlaşma bazı değişikliklerle, ancak Van ve Bitlis

Türkiye’de kalacak şekilde 16 Mart 1921’de imzalanmış (Soysal, 2000, s.32), antlaşma imzalanmadan önce Türkiye’nin mücadelesini, cephe durumunu ve geleceğini yakından ilgilendiren pek çok olay yaşanmıştır. Bu durum karşısında TBMM’nin kararıyla Kazım Karabekir komutasındaki birlikler, uzun süredir hazırlıkları yapılan ve beklenen Doğu Cephesi mücadelesini başlatmışlardır.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı’nın hesaplaşmalarının sürdüğü dönemde, vatan toprakları işgal altındayken açılan TBMM’nin varlık sebebi, Misak-ı Milli doğrultusunda tam bağımsızlık elde etmek olmuştur. Bunun mümkün kılınabilmesi için değişken ve acımasız koşullar altında hızlıca karar verip uygulamaya koyma zorunluluğu hiç eksik olmamıştır. Alınacak kararların da en önemlileri dönemin koşulları gereği dış politikada olmuştur. Bu doğrultuda, TBMM’nin aldığı pek çok dış politika kararının ilki, yeni kurulmuş İcra Vekilleri Heyeti’nin de ilk kararı olarak ortaya çıkmış ve TBMM, Hariciye Vekili başkanlığındaki bir heyeti Moskova’ya göndermiştir. Heyet, emperyalist batılı güçlere karşı güç birleştirip iş birliği yapmak, maddi destek sağlamak ve Ermenilere karşı birlike hareket etmek konusunda Bolşeviklerle görüşmek üzere görevlendirilmiştir. Bu kararın alınması, yalnızca işgal altında yalnızlaşmış Türkiye’nin destek arayışıyla değil, kendi gücüne dayanarak iş birliği olanakları kurgulamasını da göstermesi açısından önem taşımaktadır. Her ne kadar TBMM yok saymışsa da, uluslararası ortamda kabul görmeyi sürdüren İstanbul Hükümeti, emperyalizmin çıkarları ve dayatmasıyla oluşturulan düzeni kabullenirken TBMM, milletin ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda kendi gücüne dayanarak dış ilişkilerini düzenlemeye çalışmıştır. İlişkilerin kuruluş sürecinde, her iki ülkede de dışarıda verilen mücadelenin yanında içeride de otorite sağlama ihtiyacı ortaya çıkmış durumdayken resmi ilişkiler cüretkâr bir tavırla başlatılmış görünmektedir.

Türk - Sovyet görüşmelerinin gerçekleştiği dönem, Ermenistan'a karşı TBMM birliklerinin harekâtının planlandığı dönem olma özelliğini de taşımaktadır. Gerçekleştirilecek harekâta, Sovyetler Birliği'nin maddi desteğinin beklenmesinin yanında, Ermenistan'ın Bolşevikleştirilmesinde Türk desteğinin verileceği de görüşmelerde hatırlatılarak fayda sağlanması planlanmış görünmektedir. Bolşeviklerin Türk birliklerinin Ermenilere karşı harekâtına bakışının da ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirilmeye çalışılması yeni bir strateji olarak denenmiştir. Kafkaslarda kapalı bulunan önemli geçiş yollarının Bolşevikler tarafından açılması konusu, özellikle bölgedeki Milli Mücadele'ye destek verebilecek Müslümanlara ve Azerbaycan'a ulaşılması açısından önemli görülerek gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Cephelerde emperyalizme karşı verilen savaş devam ederken kurulan TBMM, kurgulamaya çalıştığı yeni düzende attığı her adımla yeni Türk devletinin geleceğini şekillendirmiştir. Bunu gerçekleştirirken de Atatürk'ün gerçekçi, akılcı ve barışçı bakış açısı ve usta stratejistliği ön plana çıkmıştır. Batıya karşı olduğu gibi Bolşevizme de uzak durulmasına karşın farklılıkların tarafları birbirine yaklaştıran kısımlarına odaklanılması ve bunun yönetilebilmesi ancak ustalıklı bir politikayla açıklanabilir görünmektedir. TBMM ve Bolşevik Hükümetleri arasında kurulan ikili ilişkilerde Atatürk'ün yeni kurulmuş ve yalnız hareket eden bir yapının lideri olarak cüretkâr bir tutum izlediği görülmektedir. İzlenen tutumla, ulusal çıkarları ön planda tutmayı zorunlu gören uluslararası ilişkilerin hakkıyla yürütüldüğü sonucuna varmak gerekir.

Kaynakça

- Aralov, S.İ. (1997). *Bir Sovyet Diplomatın Türkiye Hatıraları*, C.I., (Çev: Hasan Ali Ediz), Cumhuriyet Gazetesi Yayını
- Arı, T. (2001). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, İstanbul, 4. Basım, Alfa
- Armaoğlu, F. (1984). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980*, 2. Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Aslan, Y. (2011). “Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri Üzerine”, *Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri, I. Çalıştay Bildirileri (Ankara, 14-15 Mayıs 2010)*, Yay. Haz. İlyas Kamalov, İrina Svistunova, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AKDITYK), Atatürk Araştırma Merkezi (AAM)
- Atatürk, M.K. (1989). *Nutuk*, Cilt I-II, AKDITYK, AAM, 3. Baskı, Ankara
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (ATTB), (2006). Ankara, AKDITYK, AAM
- Atay, F.R. (2008). Çankaya, İstanbul, Pozitif
- Birinci, A. (2011). “Türk-Rus İlişkilerinde Meçhul Bir İsim: Dr. Fuat Sabit”, *Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri, I. Çalıştay Bildirileri (Ankara, 14-15 Mayıs 2010)*, Yay. Haz. İlyas Kamalov, İrina Svistunova, Ankara, AKDITYK, AAM
- Burçak, R.S. (1992). “Türk-Sovyet İlişkilerine Genel Bakış”, *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu
- Cebesoy, A.F. (1955). *Moskova Hatıraları (21/11/1920-2/6/1922)*, İstanbul, Vatan
- Gönlübol, M. (2000). *Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, Ankara, Siyasal Kitabevi
- Gürün, K. (1986). *Savaşan Dünya ve Türkiye*, Ankara, Bilgi
- Gürün, K. (1991). *Türk- Sovyet İlişkileri, 1920-1953*, Ankara, TTK
- Karabekir, K. (2012). *İstiklâl Harbimiz*, 1. ve 2. Cilt, 4. Baskı, Ankara, YKY
- Kazımzade, F. (2016). *Transkafkasya İçin Mücadele, 1917-1921 Türkiye-*

İngiltere-Rusya, Ç: Cengiz İ. Çay, İstanbul, Tarih& Kuram

Kürkçüoğlu, Ö. (1980). “Dış Politika” Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C:35, S.1

Mumcu, A. (1986). Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, 10. Baskı, İstanbul, İnkılap

Soysal, İ. (2000). *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)*, Ankara, TTK

TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ:2, C:1, 24 Nisan 1336 (1920)

TBMM Zabıt Ceridesi, İ:14, C:1, 11 Mayıs 1336 (1920)

TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ:84, C:1, 16-17 Teşrinievvel 1336 (1920)

TBMM Zabıt Ceridesi, İ:142, C:1, 1 Şubat 1337 (1921)

Tellal, E. (2003). “1919-1923 Sovyetlerle İlişkiler” Türk Dış Politikası, *Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. 1(1919-1980), Baskın Oran (ed.), 8.Baskı, İstanbul, İletişim

Viotti, P., Kaupp, M.V. (2013). *International Relations and World Politics*, Fifth Edition, New Jersey, Pearson

Yerasimos, S. (1979). *Türk-Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Milli Mücadeleye*, İstanbul, Gözlem

Atatürk'ün Teşkilatçılık Anlayışı

M. Hakan ÖZÇELİK*

Özet

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Harp Okulu yıllarından itibaren ülkenin içinde bulunduğu durumu değerlendirerek, tespit ettiği olumsuzluklardan çıkabilmek için kendisinin yapabileceği ne varsa yapmıştır. Yaptıklarını saymak, zaten bu yazının içeriği olmadığı gibi imkânı da yoktur. Çünkü kütüphaneler Mustafa Kemal Paşa'nın yaptıklarını yazan kitaplar ile doludur. Burada özellikle üzerinde durmak istenilen konu, Mustafa Kemal Paşa'nın ülkeyi içinde bulunduğu çıkmazdan, işgalden kurtarıırken ve milli egemenliğe dayalı, bağımsız yeni bir Türk devleti kurarken, yaptıklarının merkezinde kendisinin vatan ve millet sevgisinin olduğu kadar hayata geçirdiği metodun başarısının merkezinde de teşkilatın, teşkilatlanmanın, teşkilatçılığının olduğunun gerçeğidir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün başarılı bir devlet adamı, ülkesini çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmak için çalışan bir devrimci; ülkesi ve milleti için savaşmayı ve kazanmayı düşünen bir asker, askerlerine taarruz etmeyi değil ölmeyi emredebilme gücünü gösteren bir komutan, kitleleri peşinden sürükleyen bir lider olmasının yanısıra bütün bunları gerçekleştirebilmesinin temelinde bir özelliği daha ortaya çıkmaktadır: Teşkilatçılık.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Teşkilat, Gizli Örgüt, Milli Mücadele

* (Yrd. Doç. Dr.) İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Florya Yerleşkesi, hakanozcelik@aydin.edu.tr

Atatürk's Organizationalism Metodology

M. Hakan ÖZÇELİK*

Abstract

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republic of Turkey, had been evaluating the situation of the country since the military school years and had done what he can do to get out of the negativity he has found. It is not a matter of this article to count his practices, nor is it possible. Because the libraries are filled with books that write what he does. What we particularly want to emphasize here is that while establishing a new independent Turkish state based on national sovereignty and rescuing the country from the deadlock and occupation as Mustafa Kemal Pasha did, his patriotism played a central part, as well as organization and organizing took part at the success of his method. Besides Gazi Mustafa Kemal Atatürk being a successful statesman, a revolutionary who works to bring his country to the level of contemporary civilizations, a soldier who thinks of fighting and winning for his country and nation, a commander showing the power of not being able to attack his troops but to die, being a leader who follows the masses, there is more of an underlying characteristic of all that can be achieved: organizationalism.

Key Words: *Atatürk, Organization, Secret Organization, National Struggle*

* (Asst. Prof.) Istanbul Aydin University, Faculty of Arts and Sciences, Florya Campus, hakanozcelik@aydin.edu.tr

Giriş

13.yüzyılın sonlarında kurulan, 14.yüzyılda süratle genişleyen, 15. ve 16. yüzyılda cihan devleti olan Osmanlı Devleti; 17.yüzyıldan itibaren başlayan duraklama ile 18.yüzyılda çöküş sürecine girmiştir. Birçok aydın, devlet adamı, yönetici, devleti düştüğü durumdan kurtarabilmek için birçok girişimde bulunmuş, ıslahatlar gerçekleştirmiştir. Yapılan tüm girişimler devleti içine düştüğü durumdan çıkaramamış, ancak tarih sahnesinden silinmesinin süresini uzatmıştır. III.Selim'den itibaren yapılan bütün değişimler ve ıslahatlar dönemsel başarılar gösterse de sonuç olarak hedeflenen noktaya ulaşılammıştır. Bunun için birçok neden sayılabilir, ancak öncelikle akla gelebilenler şunlardır; yapılan değişimlerin köklü olmaması, kazanılan başarıların kişiye bağlı olması ve kişinin bir şekilde görevi bırakmasıyla yaptığı her türlü değişimlerin yok olması, değişim karşıtlarının her dönemde var olması.

Devrim Tarihi açısından bakıldığında, Mustafa Kemal Atatürk'e gelene kadar yapılan tüm devleti kurtarma çabaları bu ve bunun gibi sebeplerle başarısız olmuş ve bir cihan devleti olan Osmanlı Devleti yok olup gitmiştir. Yıkılan devletin yerine Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde yapılan büyük mücadelelerle yeni bir Türk devleti kurulmuştur.

Yeni Türk devletinin kurtuluş, kuruluş ve modernleşmesi safhasında Mustafa Kemal Atatürk'ün kumandanlığı, devlet adamlığı, liderliği, devrimciliği gibi özelliklerinin etkisi büyüktür. Ancak bütün bu başarının arkasında yatan diğer bir özellik ise pek de yazılmayan, dillendirilmeyen Mustafa Kemal Atatürk'ün "Teşkilatçılık" yönüdür.

Mustafa Kemal Atatürk, vatani kurtarmak amacıyla Şam'da kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik şubesinin 1906'daki kuruluş toplantısında arkadaşlarına şu şekilde hitap etmiştir (ATABE, 1998, s.32):

“Arkadaşlar! Gerçi bizden evvel birçok teşebbüs yapılmıştır. Fakat onlar muvaffak olamadılar. Çünkü işe teşkilatsız başladılar. Biz kuracağımız teşkilat ile bir gün mutlaka, ne olursa olsun muvaffak olacağız. Vatani, millet kurtaracağız.”

Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı Devleti'nin yönetim kademesinde bulunanların başarısızlığının sebebinin teşkilatsızlık olduğunu vurgularken kendisiyle mülakat yapan gazeteci Refi Cevat (Ulunay) Bey'e *“Bir teşkilatçı Anadolu'ya geçer de milleti silahlı bir mukavemete hazırlarsa bu yurt kurtulabilir.”* (Coşkun, 2010, s.217) şeklinde görüşünü ifade edince, gazeteci Refi Bey de *“Paşam, milli mukavemet. Güzel. Ama neyle? Hangi askerlerle, hangi silahlarla, hangi parayla?”* diye sorar. Mustafa Kemal Atatürk, *“...Çöl sanılan bu alemde saklı ve kuvvetli hayat vardır. O, millettir; o Türk milletidir. Eksik olan şey, teşkilattır. Bu teşkilat organize edilebilirse, vatan da millet de kurtulur.”* (Borak, 1998: 207) diyerek teşkilatın, teşkilatlanmanın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur.

1. Teşkilat, Teşkilatlanma, Teşkilatçılık

Türk Dil Kurumuna göre teşkilat, Arapça kökenli bir kelime olup “örgüt” demektir. Örgüt ise, isim olup ortak bir amacı veya işi gerçekleştirmek için bir araya gelmiş kurumların veya kişilerin oluşturduğu birlik, teşekkül, teşkilat şeklinde ifade edilmiştir. Teşkilatçılık, örgütçülük anlamını taşır. Örgütçülük ise örgüt kurma olarak belirtilmiştir (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59b7c5715cf532.05165807 (17.08.2017)). Kamu Yönetim Sözlüğü'nde ise örgüt, *“Belirli bir amaca ya da amaç öbeğine yönelik, birbiriyle bağlantılı eylemlerin gerçekleştirilmesi için, bireylerin, önceden belirlenmiş davranış*

kalıpları, görevler ve sorumluluklar çerçevesinde bir araya gelmesiyle oluşan, tamamlayıcılık ve süreklilik gösteren toplumsal yapılanma.” (1998, s.189) şeklinde tanımlanmıştır. Bu iki sözlük tanımının ekseninde teşkilat/örgüt için genel anlamda şunu söyleyebiliriz: Ortak bir amacı, işi ve birbiriyle bağlantılı eylemlerin gerçekleştirilmesi için, bireylerin, belirlenen davranış kalıpları, görevler ve sorumluluklar çerçevesinde bir araya gelmesi, bu bağlamda ortaya çıkan kurumların veya kişilerin oluşturduğu birlik, teşekkül, süreklilik gösteren toplumsal yapılanma, organik bir sistem.

Teşkilat için farklı kaynaktan etkilenen bakış açılarıyla birçok tanımlama da yapılmıştır. Teşkilat, “özünde bir grup insanın belli bir amaç yolunda, güç birliği yapıp, bu birliğe gerektiğinde fiziksel araçları katıp, ilişkilerini yine belli bir yönetim temeline dayanarak, düzenledikleri toplumsal sisteme verilen *addır.*” (Aşkun, 1981, s.1). İnsanların bir ya da daha fazla gereksinimini gidermek için, insan, madde kaynakları düzeninin ve işleyişinin sürekli yenileştirildiği organik bir sistem olarak ifade edilebilir. Bu sistemde, örgüt amaçlarıyla yönetilenler, yönetenlerin, örgütte çalışma amaçları ve gereksinimlerinin karşılanması ve dengelenmesi söz konusudur (Hasanoğlu, 2004, s.44). Tamer Koçel’e göre ise, “iş ile iş”, “iş ile insan” ve “insan ile insan” arasındaki düzen ve düzenlemeler olarak görülmektedir (Koçel, 1993, s.97).

Teşkilatın amaçlarını gerçekleştirebilmesi için teşkilatta yapılması gereken iş ve işlemler teşkilat kurucuları tarafından belirlenir. Belirlenen bu iş ve işlemler iş görenler arasında görev olarak paylaşılır. Başka bir deyişle görevlerin dikey ve yatay olarak belirlenmesi teşkilat yapısının oluşturulması için gereklidir (Fişek, 1970, s.70’den aktaran Terzi, 2000, s.3). İşte tam burada önümüze ‘teşkilatlanma/örgütlenme’ olgusu çıkmaktadır. Fayol’a göre örgütlenme, maddi ve kişisel unsurları işletmeye tahsis faaliyetleridir. Mooly-Rieley’e göre ise intizam ve

usül sağlamak demektir. Bu tanımlar yardımıyla teşkilatlanma, maddi sermaye ve kişisel üretim faktörlerini etkili ve verimli bir şekilde gruplandırma ve yerleştirme faaliyetlerinden oluşan bir eylemdir (Akat, 1998, s.71).

Teşkilat, teşkilatlanma kavramlarının yukarıda bahsedildiği şekilde hayata geçirilebilmesi için kişi veya kişilerde teşkilatçılık vasfının varolması elzemdir. Buradan hareketle Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a doğru yola çıktığında “*Milli hakimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurma*” (Atatürk, 2012, s.9) amacını gerçekleştirmek üzere kurumları ve/veya kişileri bir teşekkül, birlik, teşkilat içinde topladığını, ülkenin mevcut maddi ve manevi güçlerini süreklilik gösterecek şekilde bir araya getirdiğini, yatay ve dikey görevlendirmelerle teşkilatlandığını ifade edebiliriz. Yani Atatürk'e bu uygulamalarıyla ‘teşkilatçı Atatürk’ diyebiliriz. Teşkilatlanmanın önemini kavrayan Mustafa Kemal Atatürk, ortaya koymuş olduğu mücadelenin her safhasında, başarılı olmak, hedefine varmak için teşkilatı oluşturmuş; teşkilatlanmayı gerçekleştirmiş ve ardından eylemlerini icra etmiştir.

2. *Harbiye Yıllarından Mondros'a*

Mustafa Kemal öğrencilik yıllarından itibaren ülkesinin içinde bulunduğu konjonktürü takip etmiş, takip etmekle kalmamış aynı zamanda fikirler üretmiş, çevresini bilgilendirmiş, yönlendirmiştir.

Mustafa Kemal Bey'in teşkilatçılık özelliği Harbiye yıllarında kendisini göstermiştir. Harbiye'deki yakın arkadaşı olan Ali Fuat (Cebesoy) Mustafa Kemal Bey'in daha o zamanlarda kendisine bazı yazıları ezberlemeleri gerektiğini ve devletin içinde bulunduğu çıkmazdan teşkilatlanma ile çıkarılabileceğini söylediğini ifade etmiştir

(Cebesoy, 1997, s.44-47). Mustafa Kemal Bey, gelecekte yapmayı tasarladığı olaylar için kadrolaşmanın daha şimdiden planlanması gerektiğinin farkına Harp Okulu üçüncü sınıfındayken idrak etmiş ve Harp Okulundan mezun olup da Akademiye gidemeyecekler hakkında düşüncelerini Ali Fuat'a "*Biliyorum, bu arkadaşlar erkani harp olamayacaklar. Fakat bizlere göre daha avantajlı durumda buldukları da muhakkak. Çünkü bizden önce ordu saflarına katılacaklar, eğer Rumeli'ye giderlerse, kurmay çıktığımız zaman bizim için bir zemin ve vasat hazırlamış olacaklardır.*" (Güler, 2000:194) şeklinde ifade etmiştir. Mustafa Kemal Bey, söylediği sözlerle teşkilatlanmanın her kademedede ve bir an evvel başlanması ile birlikte her zaman dinamizm içinde bulunması gerektiğini düşüncesindedir.

Mustafa Kemal Bey'in kurduğu ilk teşkilat da bu yıllara rastgelir. Arkadaşları ile bir araya gelerek gizli olarak kurdukları çekirdek teşkilat, fikirlerini diğer harp okulu öğrencilerine yaymak için el yazması iki ya da üç sayı dergi çıkarırlar (Çaycı, 2002, s.13). Çıkardıkları bu dergi aynı zamanda Erkanı Harbiye'de sürdürülecek olan teşkilatın da yayın organı olacaktır (Şen, 2013, s.21). Mustafa Kemal Bey'in artık devrimci tarafı öne çıkmıştır ve her türlü düşüncesinin, eyleminin ardında devrimci düşüncelerinin izlerini görmek mümkündür. Ancak devrimin ortaya çıkardığı yıkıcılığından çok yapıcılığına her zaman daha fazla önem vermiştir.

Akademi'yi bitirip Selanik'e tayin olmayı bekleyen ve her fırsatta "*Bizim için en uygun iklim Makedonya'dır.*" (Cebesoy, 2001, s.196). diyen Erkanı Harp Yüzbaşı Mustafa Kemal, o günlerde yapmış oldukları gizli toplantılar nedeniyle tutuklanır ve Bekirağa Bölük'üne hapsedilir. Yüzbaşı Mustafa Kemal ile birlikte tutuklanan Ali Fuat yirmi gün sonra bırakılırken, lider konumunda kabul gören Mustafa Kemal ondan bir hafta, on gün sonra serbest bırakılır (Mütercim, 2008, s.140). Ancak Selanik'e atanma olasılığı azalmıştır ve Mustafa Kemal'in ataması

Şam'a yapılır. Şam, Erkanı Harp Yüzbaşı Mustafa Kemal için olayların farklı açılarından göreceği bir fırsat olur. İçinde büyüttüğü 'mevcut sistemi yıkma' düşüncesi kendisini Şam'da da gösterir. Yüzbaşı Mustafa Kemal 'Vatan ve Hürriyet' adı altında gizli bir cemiyet kurar. Kurmuş olduğu cemiyetin esas olarak Selanik'te olması gerektiği düşüncesiyle gizlice Şam'dan Selanik'e gider. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin bir şubelerini orada da kurar ve tekrar geri döner (Şapolyo, 1958, s.27). Mustafa Kemal, idealleri uğruna kıta kaçağı konumuna dahi düşmüştür. Ancak bu durum kendisi için zorunludur, çünkü "*Mustafa Kemal bir devrimci olarak 18 yaşından son nefesine kadar hiçbir taviz zaafı göstermeyen bir idealisttir.*" (Atay, 1998, s.386).

Mustafa Kemal, çocukluğundan itibaren bulunduğu her ortamda irili ufaklı toplulukları yönlendirmiş, kendi fikirlerini kabul ettirmiş, lider yönünü öne çıkarmıştır. Teşkilat kurmak, teşkilatlanmak, farklı kurum ve kuruluşları bir araya getirmek, hedef koymak, kadro oluşturmak, bütün oluşumların ve eylemlerin devamlılığını sağlamak, sıradan bir insanın yapabileceği işler değildir. Mustafa Kemal Atatürk de kendisini bu işler, bu günler için hazırlamış ve liderlik yapmıştır.

Teşkilatçı, lider Mustafa Kemal, 1907 yılında Selanik'e atanır. Atanır atanmaz da kendisinin kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin iltihak ettiği İttihat ve Terakki Cemiyeti ile tanışır. Cemiyeti'nin lağvedilmesine kızsız da üzülse de devrimci tarafı Yüzbaşı Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki Cemiyetine üye olmasına engel olmaz (Tevetoğlu, 1987, s.77). Fakat çok uzun bir süre geçmeden İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Yüzbaşı Mustafa Kemal'in arasında ortaya çıkan fikir ayrılıkları (ordunun teşkilat içindeki konumu, politik anlayış, program farklılığı vs.), Yüzbaşı Mustafa Kemal'in teşkilatça tepki görmesine ve 1908 yılında Trablusgarp'a gönderilerek cemiyet dışında kalmasına neden olur.

Selanik'ten ayrılarak İstanbul'a gelen Mustafa Kemal, buradan yolcu vapuruyla 1908'in Eylül ayı sonunda Trablusgarp'a varır (Kocatürk, 1978, s.7). Mustafa Kemal, teşkilatlanmanın ilk adımlarıyla işe başlar. Bölge halkını cemiyetin programı, amaçları, devrim sonrası olaylar hakkında eğitir ve bölgenin önde gelenleri tarafından destek alır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Mustafa Kemal'i Trablusgarp'a yollarken isyanların kontrol altına alınması isteğinin yanı sıra bölgesel teşkilatlanmanın da yapılmasını amaçlamaktaydı. Cemiyetin istediği bölgesel teşkilatlanma Mustafa Kemal tarafından gerçekleştirilir (Şen, 2013, s.43). Teşkilatçı Mustafa Kemal, kendisine tevdi edilen her görevin analizini en detaylı şekilde yaptıktan sonra başlangıç noktası her zaman teşkilat kurma, kadroyu oluşturma, teşkilatlandırma olmuştur. Mustafa Kemal'in Trablusgarp görevini gerçekleştirmesinin ardında 'teşkilatçılık anlayışı' vardır. Mustafa Kemal'in teşkilatçılık anlayışında görev reddetmek yoktur. Teşkilatta yer alan, teşkilat için verilen her görevi yerine getirir. Milli Mücadele sürecinde de bu anlayış kendisi tarafından hassasiyetle uygulanır. "Teşkilatçılık anlayışı" dışında hareket edenler teşkilat ve mücadele dışında kalır.

Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki Cemiyeti ile olan anlaşmazlığının temelinde; cemiyetin teşkilatsız, programsız, lidersiz, partileşmemesi ve özgün olmaması konuları vardır. Bunların sonucunda da yapılan devrimin eksik kalacağını, başarısız olacağını ifade eder (Şen, 2013, s.45-48). Bütün tespit ettiği konuların cemiyetin sonunu hazırladığı gibi devrim de başarısız olmasına neden olur. Mustafa Kemal, tecrübelerine bağlı kalarak her zaman hedeflediği yolda ilerlerken cemiyetin eksik kaldığı konularda asla taviz vermemiştir.

Mustafa Kemal, teşkilat kurmanın yanı sıra teşkilat içinde kadrolaşmaya da büyük önem verir. Kadronun niceliğinden çok niteliğine önem verir. Arkadaşları ile yaptığı bir sohbetinde nicelik ve niteliği şöyle vurgular: "*Memleketi binbir akılsızın eline ve keyfine bırakmam. Bu çok*

adamların yerine, bir kaç kafa ile yetinebilirim. Mesela Kazım'ı (Özalp) Harbiye Nazırı yapacağım. Nuri'yi (Conker) kumandan ve idare şefi yaparım. Fethi'yi (Okyar) yeni inkılapçı Türkiye'nin temsilcisi sıfatıyla Avrupa'ya gönderirim.” Nuri Conker de kendisinin ne olacağını sorar, Mustafa Kemal “*Ben sizleri o makama koyan olacağım.*” der (ATABE, 1998, s.201-202). Buradan şu sonuca varmak mümkündür: Mustafa Kemal henüz 1908 yılında, teşkilat, kadro ve lider konularının, varmak istediği hedeflere giden yoldaki basamaklar olduğunun farkındadır.

Mustafa Kemal için teşkilatlanmak demenin ‘cemiyet kurmak’, ‘grup kurmak’, ‘parti kurmak’ ve hatta ‘devlet kurmak’ olduğunu görürüz. Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile arasındaki uyuşmazlık konularından biri olan ‘ordunun siyaset dışında kalması’ konusu üzerine gizli bir cemiyet kurar. Ancak kurulan teşkilat, Mustafa Kemal’in farklı görevlere atanmaları ile faaliyet gösteremediği gibi etkin bir rol de ortaya koyamaz (Şen, 2013, s.57).

1911 yılında Mustafa Kemal’in yolu bir kez daha Trablusgarp’a düşer. İtalyanların sömürge bulma düşüncesinin hayata geçtiği yer Trablusgarp olur. Osmanlı Devleti’nin oraya gönderebileceği ne askeri ne de donanması bulunmaktaydı. Ordu içinden gönüllü subayların bölgeye gönderilerek yerel halkın teşkilatlandırılması ve İtalya işgaline karşı konulması kararına varılır. Trablusgarp’a giden gönüllüler arasında Mustafa Kemal de vardır ve ‘Gazeteci Şerif’ takma adını kullanarak bölgeye gider (Mütercimler, 2016, s.224). Tobruk’ta, Derne’de teşkilatçı vasfıyla sorumluluğu hemen üstlenir. İtalyanlara karşı yerel halkı ve mevcut Türk kuvvetlerini yeniden teşkilanlandırır. İtalyanlar bu bölgede istediklerini alamazlar. Trablusgarp’tan Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal, İtalyanlarla yapılan Ouchy Antlaşması sonrası 24 Ekim 1912 tarihinde Mısır üzerinden İstanbul’a döner (Erden, 1952, s.12). Trablusgarp’ta Mustafa Kemal’in tutum ve davranışlarına baktığımızda şunu görürüz: Teşkilatçılık vasfına haiz bir lider sorumluluktan kaçmaz ve derhal

sorumluluğu üzerine alarak, mevcut durumun değerlendirilmesiyle teşkilatı oluşturur, kadrolaşmayı sağlar; güçleri bir araya getirir ve duruma müdahale eder.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1913 yılından itibaren devletin yönetimini tamamen kontrol altına almasıyla, Mustafa Kemal de cemiyetin yöneticileri ile olan olumsuz ilişkileri nedeniyle yönetimde etkin bir konumda olamaz ve devamlı ülke gerçeklerinden uzak tutulur. 1913 yılında Sofya'ya ateşemiliter olarak gönderilir. I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla arkadaşları cephedeyken orada bulunamayacağı gerekçesiyle (Arıburun, 1976, s.125) Enver Paşa'dan sık sık görev ister. Nihayetinde istediğine kavuşur. 20 Ocak 1915 tarihinde 19. Fırka Komutanlığına atanır (Kocatürk, 1978, s.26). İstanbul'a gelen Yarbay Mustafa Kemal 19. Fırka'yı zor bulur. Çünkü fırka yeni kurulmakta olan bir birliktir. Teşkilatçı Yarbay Mustafa Kemal 20 gün içerisinde fırkayı kurar; güçlü, seçkin bir birlik haline getirir ve birliğini Ecebat'a taşır. Kendisinin üstün görev anlayışı, teşkilatçılık vasfı ile ortaya çıkardığı 19. Fırka ile Çanakkale Muharebelerine damgasını vurur.

Albay Mustafa Kemal'in zorlu muharebe sahalarındaki başarıları ve kazanılan zaferler halkın nazarında takdir görmüş ve Mustafa Kemal'in adı her yerde duyulur olmuştur. Sarayın önde gelenleri bu durumdan oldukça rahatsızdır ve yine Mustafa Kemal'i bir şekilde İstanbul'dan uzaklaştırmak isterler. 1917 yılının Aralık ayında Keizer, Osmanlı Padişahı'nı Alman İmparatorluk Karargâhı'nı ziyarete davet etmişti. Padişah hasta olduğu için yerine Veliâht Vahidettin'nin gitmesi kararlaştırılır ve Mustafa Kemal Paşa'ya da Osmanlı Ordusu'nun temsilcisi olarak Almanya'ya gitmesi önerilir. Tahta çıkması pek uzak olmayan Veliâht'la tanışmak, ona gerçekleri anlatmak, güvenini sağlamak ve padişah olunca da devlet işlerinde söz sahibi olmak maksadını taşıyan Mustafa Kemal için yeni bir teşkilatlanma fırsatıdır.

Üstelik en üst seviyede yapılacak bir teşkilatlanmadır. Mustafa Kemal Paşa, bu düşüncelerle teklifi kabul eder ve 15 Aralık 1917- 5 Ocak 1918 tarihleri arasında yapılan bu resmi gezide, savaşın gidişatını, devleti bekleyen kaçınılmaz sonuçları, bütün açıklığıyla Veliâht'a anlatmaya çalışır. O'na V. Ordu Kumandanlığını alması hususunda telkinde bulunur (Atay, 1998, s.106). Ancak bu teşkilatlanma arzusu Vahidettin tarafından kabul görmez ve padişah olur olmaz da İttihatçıların etkisi altında kalarak Mustafa Kemal Paşa'yı 7.Ordu Komutanlığına atar (Atay, 1998, s.108). Ancak Mustafa Kemal Paşa gibi idealist, devrimci kişilerin hiç bir zaman hedeflerinden sapmadıkları tarih boyunca görülmüştür.

Halep'te bulunduğu süre içerisinde de varmak istediği hedef doğrultusunda düşünceler taşır ve teşkilatlanma yolları arar. İçinde bulunulan durumun vehameti karşısında varlığımızı korumak için kesin tedbirlere ihtiyaç olduğunu düşünür. 15 Ekim 1918 tarihinde Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyari Mustafa Kemal imzasıyla Padişah Vahidettin'e bir telgraf yollar ve kabine değişikliğinin yapılmasının, Talat Paşa kabinesinin yerine Sadaretin Tevfik Paşa Hazretlerine verilmesinin, kendisi ve bazı kişilerden oluşan bir kabinenin bu durumun üstesinden geleceğini ifade eder (Atay, 1998, s.112). Talat Paşa çekilip İzzet Paşa hükümeti kurmuşsa da Mustafa Kemal Paşa kabineye giremez. Fakat Teşkilatçı Mustafa Kemal bundan da yılmaz.

Her fırsatta teşkilatlanmanın önemiyle hareket eden Mustafa Kemal Paşa, harbin son günlerinde İstanbul'dan Gaziantep'e giderken Katma istasyonunda Ali Cenani Bey'le karşılaşır. Ali Cenani Bey, çapulcuların şehir yakınlarına kadar geldiğini, ordu çekildikten sonra onun için memleketine gitmekte olduğunu söyler. Bunun üzerine Mustafa Kemal, *“memlekette adam kalmadı mı? Kendi savunma çarelerini düşününüz.”* der. Cenani Bey ne ile nasıl diye sorunca da

“Teşkilat yapmalı... milli bir kuvvet meydana koymalı... Ben istediğiniz silahı veririm.” diye cevap verir ve Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen silahlarla milli teşkilatın çekirdeği oluşturulur (Atay, 1998, s.112-113). Bu yaşanan durum teşkilatlanmanın her fırsatta yapılması gerektiğinin en iyi örneğidir. Mustafa Kemal Paşa teşkilatlandırır ve her safhada ortaya çıkarılan teşkilatın da etkin olarak kullanılması için gerekeni yapar.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ile İttihatçılar bir bir ülke dışına kaçarlar. Mustafa Kemal Paşa'nın ittihatçılara söylediği her konu gerçekleşmiş ve ülke işgale uğramıştır. Mustafa Kemal Paşa, Mondros Ateşkes Antlaşması gereği komutanı olduğu Yıldırım Orduları Grubu lağvedilince 13 Kasım 1918'de İstanbul'a döner. Boğazda işgal kuvvetlerinin gemilerini görür ve yanındaki yaverine 'Geldikleri gibi giderler' der. Artık her attığı adım, vatan ve milletin kurtulması yönünde olacaktır. Sarf edilen sözün hayata geçirilebilmesi için; bütün ümitlerini yitirmiş ülke insanının, üst üste aldığı yenilgilerle kendine olan güvenini kaybetmiş ordunun, işgallerden kurtulabilmek adına farklı yollar seçen cemiyetlerin bir araya getirilip teşkilatlandırılması ve ortak bir hedef belirleyerek birlikte yol aldırılması zorunlu idi. Bunu da ancak teşkilatçılık anlayışı yüksek, teşkilatçılık kültürüne sahip kişi veya kişiler gerçekleştirebilirdi.

3. *Yeni Bir Türk Devleti İçin Teşkilatlanmak*

Mustafa Kemal Atatürk'ün vatani ve millet bulunduğu zor durumdan kurtamak maksadıyla giriştiği her türlü eylemlerin yanısıra ülke içinde de teşkilatlanma eksikliği, birleştiricilik yönünde uygulama hataları, lidersizlik nedeniyle başarıya ulaşma şansları olamayacak bazı cemiyetler de kurulmuştur. Yani devleti ve millet kurtarmaya yönelik bir tek çalışan Mustafa Kemal Atatürk'ün olduğunu söylemek haksızlık olur.

İtilaf Devletleri, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın maddelerinin sağladığı imkânlarla yurdun dört bir yanını işgale başlar. Bununla birlikte, Karadeniz bölgesinde Rum Pontus Devleti'nin, Doğu Anadolu'da Ermenistan Devleti'nin, Güneydoğu'da da Kürdistan'ın kurulacağına dair söylenti ve şüphelerin artması üzerine, özellikle tehdit altında kalan şehirlerdeki halk da bir araya gelerek Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerini kurmaya başlar. Edirne'de, Trakya'nın siyasi birliğini sağlamak ve Doğu Trakya'nın işgalini önlemek için Trakya ve Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi; İzmir'de, bölgenin Türklüğünü savunmak ve yabancı egemenliğine girmesini önlemek amacıyla İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, ayrıca İzmir Müdafaa-i Vatan Cemiyeti ve İzmir'in işgali arifesinde Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi adı altında iki cemiyet; İstanbul'da, kısa zaman önce Ermenilerin acımasız soykırımına maruz kalmış olan Doğu Anadolu halkının yine aynı acıları yaşamaması, bölgenin Türk olduğunu göstermek ve haklarını savunmak amacıyla Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti; Adana ve çevresinin işgali üzerine Adana Müdafaa-i Hukuk-i Milliye daha sonraki adıyla Kilikyalılar Cemiyeti; Trabzon ve çevresinin Rumlara veya Ermenilere verilmesinin duyulması üzerine, İstanbul'da Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti; Osmanlı Devletine bağlılığını ve milli hakları savunmayı amaç edinen Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti gibi cemiyetler kurulur (Çaycı, 2002, s.42). İyi niyetle kurulan cemiyetlerin bölgesel nitelikte olmasının yanı sıra liderlerinin olmaması ve ülke bütününe yönelik bir plan içermemesi başarı yolunda en büyük handikapları olmuştur.

Bu cemiyetlerin aksine ülke bütününe düşünüp faaliyet planlayan kuruluşlar da teşkil edilir. Dr. Esat Işık'ın öncülüğünde, elliyi aşkın dernek ve bazı siyasi parti temsilcilerinin bir araya gelmesiyle oluşan, amacının Kuvayı Milliye'yi birleştirmek, vatanın hukukunu ve çıkarlarını koruyacak ve gerçekleştirecek yolları ve amaçları sağlamak olan Milli Kongre bunlardan biridir. Ancak tutuklamalar ve particilik tartışmaları dolayısıyla kuruluşun etkinliği sınırlı kalır (Çaycı, 2002, s.42).

Bir diğerk önemli kuruluş da, barış davası ve dış politika meselelerinde milli bir program saptamak amacıyla Ahmet Rıza Bey'in önderliğinde oluşturulan Vahdet-i Milliye (Milli Birlik) Heyeti'dir. Ancak bu oluşumda Anadolu'da başlayan Müdafaa-i Hukuk hareketine ayak uyduramadığından etkinliğini kaybeder (Çaycı, 2002, s.43). Bu tür cemiyetler olduğu gibi, kurtuluşa, özgürlüğe diğerk ülkelerin yardımıyla kavuşacaklarını düşünen bazı cemiyetler de kurulur. Ama onlar da başarısız olurlar.

Bütün bunları ortaya koymamızın nedeni, kurulan bu cemiyetlerin tek başlarına bir yere varamadıkları gibi bir araya gelmelerinin de mümkün olamamasıdır. Bütün bu cemiyetleri bir araya getirerek bir hedef üzerinde tek güç olmalarını sağlayan, bağımsız, yeni bir Türk devleti kurmayı başaran, teşkilatçılık esaslarını bilen, yerine ve zamanına göre uygulayan, ülke sathında siyasal teşkilatlanmayı sağlayan teşkilatçı Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Teşkilatçı Mustafa Kemal Paşa, ortak bir hedefe doğru birlikte hareket edebilmek için ülke gerçeklerinin halk tarafından bilinmesi üzerinde özellikle durur. Bir teşkilatlanmanın başarısı kamuoyu oluşturmakla başlar. Bu amaçla da ismini kendisinin verdiği "Minber" adı altında bir gazete çıkarır (Kutay, 1980, s.267-268). Minber ile amaçlanan, kamuoyunu bilgilendirmek ve bilinçlendirmektir.

Hükümette yer alma nezdinde bir girişimde bulunan Mustafa Kemal Paşa, siyasal teşkilatlanmanın devletin merkezinde olmasının önemini bilmekle beraber bu yönde de bir kaç kez girişimde bulunur. Bu kez güvenoyu oylaması yapılacak Tefik Paşa hükümetinin güvenoyu almaması ve hükümetin Ahmet İzzet Paşa tarafından kurulmasını ve kendisinin de bulunacağı bir kabinenin oluşmasını planlar ve bu bağlamda teşkilatlanmaya çalışır. Bu amaçla meclis üyeleri ile buluşur

ve görüşmeler yapar. Oylamanın yapılacağı gün sivil kıyafetle meclise gider. Orada da görüşmelere yapar ve hatta meclis üyeleri Mustafa Kemal Paşa'yı davet ederek onu bir kez daha dinlerler. Mustafa Kemal Paşa güvensizlik oyu verilmesini tavsiye eder. Hazırda bulunanlar teklifi kabul ederler. Oylama yapılır. Ancak Tevfik Paşa hükümeti güvenoyu alır ve Mustafa Kemal Paşa hem üzülür, hem de şaşırır (Atay, 1998, s.152-153).

Mustafa Kemal Paşa nezdinde siyasal birleşmenin ümidi kırılrsa da hala yapılabilecek şeyler vardı. Bu amaçla, Başyaver Naci Bey (Eldeniz) aracılığı ile padişahın randevu ister. Amacı padişah ile durumu açık konuşmak, tedbir olarak düşündüklerini dile getirmek, bu tedbirlerin uygulanması zorunluluğunu açıklamaktır. Uzun süren görüşmeden Mustafa Kemal Paşa düşündüklerini söylemeye fırsat bulamadan padişahın ordu ile ilgili sorularıyla muhattab olur. Mustafa Kemal Paşa bu görüşmeden de istediğini elde edemez (Atay, 1998, s.152). Saray ve parlemonto yoluyla bir şey yapılamayacağına karar verir. Bundan sonra daha değişik çareler aramaya başlar.

4. *Teşkilat Merkezi Şişli'deki Ev*

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a geldikten sonra, Şişli'deki evi kiralayana kadar Beyoğlu'daki Cebeli Lübnan Mutasarrıfı Franko Paşa apartmanında oturan Salih Fansa'nın misafiri olarak kalmıştır (Şapolyo, 1958, s.274). Ancak artık bu evde o kadar da rahat hareket edememektedir. Daha etkin çalışabilmek, kendisiyle hareket edebilecek insanları belirleyebilmek amacıyla temas kurmak için Şişli'deki Ermeni Madam Kasabyan'ın evini kiralar ve Akaretlerde oturan annesini ve kızkardeşini de yanına alır (Mütercimler, 2008, s.473). Artık Şişli'deki bu ev, vatan ve milleti kurtarmak için verilecek mücadelenin teşkilatlanmasının yapılacağı karargâhtır.

Şişli'deki ev, artık Mustafa Kemal Paşa ile hareket etmek isteyenlerin yanı sıra Paşa'nın güvendiği ve birlikte yola çıkmak istediği kişilerin sık sık uğradığı yerdir. Hep beraber neler yapılması gerektiği konusunda çalışırlar. Fethi Bey (Okyar), Ali Fuat Bey (Cebesoy), Kazım Bey (Karabekir), Rauf Bey (Orbay), İsmail Bey (Canbulat), İsmet Bey (İnönü), Tevfik Rüştü Bey (Aras) eve gelip gidenlerin başlıcalarıdır. Sık sık toplantılar yapılır ve her türlü çıkış yolu, hareket tarzı tartışılırdı (Meydan, 2009, s.327). Bir toplantının sonucunda hükümet darbesinin yapılmasına karar verilir ve "Ayyıldız" adında gizli bir örgüt kurulur. Amaçları padişahı tahttan indirmek, hükümeti alaşağı edip yeni bir hükümet kurmaktır (Coşkun, 2010, s.170-171). Ancak Canbulat bu oluşumdan çekilmek isteyince Mustafa Kemal Paşa, örgütü fesheder. Fakat Canbulat evden ayrılır ayrılmaz örgüt faaliyetlerine devam eder (Atay, 1965, s.89). Teşkilatçılık, arkadaşlarına güvenmek kadar güvenmemeyi de içinde barındırır. Teşkilatın korunması şarttır. Mustafa Kemal Paşa da buna göre hareket etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, bir çıkış yolu ararken ona da bazı teklifler gelir. Teceddüd Fırkasının ileri gelenleri, ellerinde büyük imkânlar olduğunu, bu imkânlarla hükümetin devrilebileceğini ve bu girişimin yönetimini Mustafa Kemal Paşa'ya bırakabileceklerini söylerler. Bu meyanda gizli bir örgüt dahi kurmuş olan Paşa, hükümet darbesinin bir netice vermeyeceğinin kararını önceden verdiğinden, teklifi reddeder ve milli bünyenin harekete geçirilmesinin yalnız İstanbul'da değil bütün anavatanda gerektiğini söyler (Gürer, 2008, s.208).

Başka bir teklif ise Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin üyeleri tarafından yapılır. Heyet üyeleri Mustafa Kemal Paşa'ya başlarına geçmesini ve bağımsızlık mücadelesini başlatmasını isterler. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın yanıtı şöyle olur: *"Böyle parça parça çalışacağımıza, bütün ülke kaderini yürütecek, ele alacak bir kuruluş meydana getirip beraber*

çalışsak nasıl olur?” (Coşkun, 2010, s.232-235). Her iki teklife de Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği cevabın merkezinde 'teşkilatlanma' vardır. Bu teşkilatlanma bir bütün halinde ve ülke çapında olmalıdır.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da kaldığı altı ay süresince hep bir çıkış yolu aramıştır. Saray, parlamento, asker ve sivil bürokratlar ile temasa geçmiş ve ancak hiç birinden olumlu bir sonuç alamamıştır. Son geldiği nokta ise 'Anadolu'ya geçmek ve mücadeleyi orada sürdürmek' olmuştur.

Anadolu'ya geçtikten sonra neler yapılabileceğini tahayyül eden Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'daki teşkilatlanmaya Şişli'deki evde son noktayı koyar; kullanabileceği birlikleri ve komutanlarını kadrolaştırmaya başlamıştır. 20. Kolordu'ya atanan Ali Fuat Paşa'ya, kolordusuna hâkim olmasını ve halkla yakın temasta bulunmasını söyler (Coşkun, 2010, s.237-238). Bu arada Erzurum'daki kolorduya atanan ama gitmekte tereddüt eden Kazım Bey'e (Karabekir) kolordunun olup olmamasının önemli olmadığını, asli gücün millet olduğunu, oraya gidip halk teşkilatı kurmasını tavsiye eder ve Erzurum'a gitmeye ikna eder (Gürer, 2008, s.190-191). Artık kendisinin Anadolu'ya geçmesi için uygun fırsat beklemeye başlar.

5. *Samsun'dan Ankara'ya Teşkilatlanma*

Mustafa Kemal Paşa, belirlediği stratejiyi uygulayabilmek amacıyla Anadolu'ya geçmek için aradığı fırsatı, Babıâli'nin Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmak için ortaya çıkardığı, bir memuriyet ile yakalar. 9. Ordu Müfettişliği (sonradan 3. Ordu) Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi için gerekli şartların sağlanmasına, bilmeyerek de olsa İngiliz Komutanı Georges Milne'nin verdiği rapor

sebepler olur. Raporda, Samsun ve civarında Müslümanların Rumlara karşı saldırılarda bulunduğu, asayişin bozulduğu, sükûnetin sağlanmasının gerektiği, aksi takdirde bölgenin işgal edileceği bildirilmiştir (Eroğlu, 1990, s.9). O günün şartlarına göre Samsun'a gönderilecek generalin Genelkurmay, Harbiye Nezareti, Sadrazam ve Hükümet, Padişah ve nihayet İşgal Kuvvetleri Komutanlığı tarafından kabul görmesi gibi zor bir süreçten geçmesi gerekmektedir. Mustafa Kemal Paşa bahsi geçen kademelerde öne çıkan kişi olur ve Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak görevlendirilir.

Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanlığına giderek, Kazım Paşa'ya (İnanç) görevden bahseder ve görevle ilgili iki maddenin önemli olduğunu belirterek bunları sıralar. Birincisi, Samsun'dan başlayarak Doğu vilayetlerinde bulunan kuvvetlerin komutanı olmak ve bu kuvvetlerin bulunduğu vilayetlerin valilerine direkt olarak emir vermek; ikincisi, bu mütaka ile herhangi bir temasta bulunan askeri ve idari makamlarla resmi yazışabilmek. İstedikleri her şeyin yazılmasını ama sonuna bu iki maddenin mutlaka eklenmesini özellikle ister (Mütercimler, 2008, s.484). Görevlendirilme talimatını dahi kendisi kaleme alan Mustafa Kemal Paşa yapacağı önemli görevin karargâhını da kendisi oluşturur. Dokuzuncu Ordu Müfettişliği Karagahını oluşturanların büyük çoğunluğu askeri görevleri esnasında Mustafa Kemal Paşa ile çalışmış, Paşa'nın güvenini kazanmış değişik rütbe ve sınıftan oluşan ve aralarında Miralay Kazım Bey (Dirik), Miralay Refet Bey (Bele), Dr.Refik Bey'in de (Saydam) bulunduğu 18 subaydır (Tevetoğlu, 1987, s.21).

9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, görünürde Padişah Vahidettin'in onayıyla hükümetin isteklerini yerine getirmek üzere Samsun'a hareket ederken aslında içinde bir sır gibi sakladığı mücadelesini gerçekleştirmek üzere hareket ediyordu ve bu görev için de teşkilatlanmasını yapmıştı.

Bandırma Vapuru ile İstanbul'dan Anadolu'ya geçen ve 19 Mayıs 1919 Pazartesi sabahı saat 06.00'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, teşkilatlanmadaki düzenlemelere devam eder. Kendisinin tanıdığı ve enerjisinden çok şey beklediği kişiyi Samsun'a mutasarrıf olarak atanması için gerekli girişimleri yapar, kendisiyle beraber gelen 3.Kolordu Komutanı Refet Bey'i geçici olarak Canik Mutasarrıflığına atar. Ardından bölgede milli bir teşkilatlanma başlatır. Bunların yanı sıra ordu ile temasa geçer ve birliklerin son durumu hakkında bilgi alır ve onların yapacakları görevleri tespit edip bu manada teşkilatlanmalarını sağlar (Atatürk, 2012, s.12-15).

Teşkilatlanmanın eksik tarafı, milletin uyarılması ve teşkilatlandırılması idi. Bunun için de Mustafa Kemal Paşa, komutanlıklara ve sivil idarelere milli teşkilatların kurulması için birer genelge gönderir. Genelgede, İzmir'in, Manisa'nın, Aydın'ın işgali ile işgallerin devam edeceği; yurt bütünlüğünün korunması için milletçe gösterilen tepkilerin canlı tutulması; medeni milletler ve büyük devletlere duyurularak kabul edilemeyen bu duruma son verilmesi için büyük mitinglerin yapılması; bunun kasaba ve köylere kadar yaygınlaştırılması, büyük devletlerin temsilcileri ile Babıali'ye telgrafların çekilmesi istenmekteydi. Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği genelge üzerine her yerde gösteriler ve toplantılar yapılmaya başlanır (Atatürk, 2012, s.15-16). Görev sahası içerisinde milli birlik ve beraberliği sağlama yolunda hareket başlatan Mustafa Kemal Paşa, teşkilatlanmanın getirisini almaya başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 22 Haziran 1919 tarihinde yayımladıkları Amasya Genelgesi'nde, siyasal teşkilatlanma konusunda Sivas'ta bir kongre toplanacağını ve her Liva'dan üç üyenin zamanında orada bulunmasını ister. Genelgede Paşa'nın imzasının yanı sıra Ali Fuat, Rauf Bey ve Refet Paşa'nın imzaları ve Kazım Paşa ile Cemal Paşa'nın onayları da vardır (Atatürk, 2013, s.23-24). Bu kadro, Erzurum Kongresi

ile başlayacak olan merkezi teşkilat sürecinin ilk çekirdeğini oluşturur (Şen, 2013, s.83).

Anadolu'ya geçildikten sonra idari ve siyasi teşkilatlanmaların yanı sıra esas ve önemli teşkilatlanma Erzurum Kongresi'de hayata geçirilir. Erzurum Kongresi'nde alınan kararlarda teşkilatlanmanın detayları şekillenir:

Madde 1. “*Milli sınırlar içinde vatan Parçaları bir bütündür. Birbirinden ayıramaz.*” (Atatürk, 2013, s.45) Teşkilatlanmanın amacı ortaya konmuştur.

Madde 2. “*Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükümeti'nin dağılması halinde, millet topyekün kendisini savunacak ve direnecektir.*” (Atatürk, 2013, s.46). Teşkilatın üyelerinin kimler olduğu ve ne yapması gerektiği ortaya konulmuştur.

Madde 3. “*İstanbul Hükümeti vatanı koruma ve istiklali elde etme gücünü gösteremediği takdirde, bu gayeyi gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri milli kongrece seçilecektir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Heyet-i Temsiliye yapacaktır.*” (Atatürk, 2013, s.46). Teşkilatın merkezi belirlenerek, yönetimin adı konulmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye Başkanı seçilmesiyle de teşkilatın lider sorunu da ortadan kalkmıştır.

Madde 4. “*Kuva-yı Milliye tek kuvvet olarak tanımak ve milli iradeyi hâkim kılmak esastır.*” (Atatürk, 2013, s.46). Teşkilatın silahlı gücü belirlenerek siyasi teşkilatlanmanın yanı sıra silahlı teşkilatlanma da sağlanmıştır. Ayrıca, bölgesel olarak şekillenen ve milli vicdanın oluşturduğu derneklerin birleşmesinden meydana gelen kitle, Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla isimlendirilir. Bütün bölgedeki irili ufaklı oluşumlar tek çatı altında teşkilatlandırılır ve

teşkilatlanma köylere kadar yaygınlaştırılır. Artık Doğu'daki siyasal ve silahlı teşkilatlanma sağlanmıştı. Bölgesel olarak başlayan Erzurum Kongresi, aldığı kararlar itibarıyla milli bir kongre kimliğine bürünerek ülkenin geleceğini de şekillendireceğinin işaretlerini vermişti.

Erzurum Kongresi, Anadolu'da kurulu yerel teşkilatlar tarafından da dikkatle izlenir. Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerinin Reisi Hacim Muhittin Bey, Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bir mektup gönderir ve kendi kongreleri ile Erzurum Kongresini “Şarkın Küçük Kardeşi Garp” olarak niteler. Muğla'daki yerel teşkilatlar da, “*Muğla Görüşü*” ile Kuvayı Milliye'nin Anadolu içlerine kadar genişletilmesini ve Mustafa Kemal'in önderliğinde bir ayaklanmanın gerçekleştirilmesini ortaya koyar (Çevik, 2002, s.176-177). Burada dikkat edilecek olan husus ülke içindeki teşkilatların yavaş yavaş Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde bir araya gelmeye başlamasıdır. Artık teşkilatlanmanın mayası tutmuştur.

Milli Kongre olan Sivas Kongresi, teşkilatlanma sürecinde önemli bir basamaktır. Mustafa Kemal Paşa, teşkilatlanmanın son noktasını oluşturacak olan kongrede yapmış olduğu konuşmada ülke içindeki teşkilatlanmaların gelişimi hakkında şöyle demiştir:

“...Efendiler, İtilâf Devletleri'nin haksızlıkları ve merkezî hükûmetin zaaf ve acizliği karşısında milletimizin varlığını ispat ve filî saldırılara karşı namus ve istiklâlini filen savunmak kararını vermek zorunda kaldı. Takip edildiği şekliyle: Doğuda sona eren harbin türlü zorluk ve üzüntülerini görmüş ve özellikle Ermenilerin vahşet ve zulümlerine sahne olmuş yasal hudut vilâyetlerimiz, namus ve millî bağımsızlığı kurtarmak amacıyla Müdafaa-i Hukuk-i Millîye, Muhafaza-i Hukuk-i Millîye Cemiyetleri kurdular. Doğudan ve güneyden tehlike hisseden Diyarbakır vilâyetimizde de Müdafaa-i Vatan Cemiyeti (Vatanı Savunma Derneği) kuruldu.

Batıda Yunanlıların olabilecek saldırılarına karşı kurulan Müdafaa-i Hukuk-i Millîye Cemiyeti, Yunanlıların sevgili topraklarımıza ayak basması üzerine ilhaki topraklarımızı (Yunan) topraklarına katmalarına engel olmak için ayaklandılar.

Trakya'da, Kilikya'da ve her tarafta millî cemiyetler oluştu. Kısaca batıdan ve doğudan yükselen milletin sesi, Anadolu'nun en ıssız köşesinde yankı uyandırdı. Bundan dolayı millî cemiyetler, düşmanların esaret boyunduruğuna girmemek amacıyla millî vicdanın azim ve irâdesinden doğmuş tek teşkilât oldu. Bu sayede asırlardan beri bağımsız yaşayan milletimiz varlığını dünyaya göstermeye başladı.” (<http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/sivas-kongresini-acarken>, (31.08.2017)).

Mustafa Kemal Paşa'nın yerel teşkilatlanmaların seyrini anlattıktan sonra Erzurum Kongresi'nde kabul edilen Cemiyet Nizamnamesi üzerinde değişiklik yapılarak bütün cemiyetlerin bir çatı altında toplanması sağlanır. Yapılan değişiklikle cemiyetin adı “*Doğu Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti*” yerine “*Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti*” (ARMHC) olur (Goloğlu, 2008, s.123). Mustafa Kemal Paşa'nın tasarladığı teşkilat Sivas Kongresi sonunda oluşmuş ve yurdun dört bir tarafında milli vicdanla kurulmuş cemiyetler tek çatı altında toplanmışlardır. ARMHC işgale karşı mücadele eden kitlenin teşkilatlı adı olmuştur. Milli Mücadele, ARMHC'nin kontrolü altında verilecektir.

Mustafa Kemal Paşa başkanlığında olan ve ülkenin tamamını temsil edecek 16 kişilik Temsil Heyeti (Teşkilat Yönetimi) hemen göreve başlar. Kongre kararlarında da belirtildiği gibi heyet, en azından Milli Meclis açılıp işleri tam olarak ele alıncaya kadar millet adına kendini milletin işlerine yetkili kılmıştır. Teşkilat yönetim merkezi olarak bir nevi yürütme organı olarak görev yapacaktır. Teşkilat ilk

icraat olarak da Ali Fuat Paşa'yı 9 Eylül 1919'da Batı Anadolu'daki Kuvayı Milliye birliklerine komutan olarak atar. Böylece yapılacak olan İstiklal Savaşı'nın komuta heyeti oluşturulmaya devam edilir.

Siyasal teşkilatlanmanın yanı sıra silahlı teşkilatlanmanın da Mustafa Kemal Paşa'nın planları içerisinde olduğunu belirtmiştik. Milli Mücadele'de mevcut duruma Kuvayı Milliye'nin olağanüstü çabaları ile gelinmişti. Ancak bundan sonra Kuvayı Milliye ile yola devam edilemezdi. Milli Mücadele'yi kazanabilmek için düzenli bir ordu kurmak, bu orduyu donatmak ve savaş sanatının kurallarına göre yönetmek gerekiyordu. Yunanlıların, Sevr Barış Antlaşması'nı zorla uygulatmak ve Türk milletinin direnişini kırmak için İtilaf Devletleri'nin destekleriyle yeni bir saldırı başlatmaları; Trakya ve Anadolu'da işgal alanlarını genişletmeleri, düzenli bir ordunun kurulmasını zorunlu kılıyordu. Bunun içinde Kuvayı Milliye birliklerini Düzenli Ordu birlikleri durumuna getirmek gerekiyordu. Bu arada Batı Cephesi'ndeki Kuvayı Milliye birlikleri giderek zararlı olmaya da başlamışlardı. Bazen halktan zorla malzeme alıyorlar, ayaklananları ya da düşmanla iş birliği yapanları kendi kurallarına göre cezalandırıyorlardı. Kuvayı Milliye birliklerinin bu şekilde hareket etmesi halkın da tepkisini çekmeye başlamıştı. Tüm çabalara rağmen Kuvayı Milliye tek bir emir komuta altına alınamamıştı. Gerek Kuvayı Milliye'nin sergilediği olumsuzluklar, gerekse muharebe meydanındaki düzenli orduya geçiş zorunluluğu Mustafa Kemal Paşa'nın düzenli ordu kurma yönünde var olan girişimlerini hızlandırır.

Düzenli orduya geçişi sağlamak için ordunun çatısı yetenekli subaylardan oluşturulurken, halktan düzenli orduya katılması istenir; asker kaçaklarını önlemek için İstiklâl Mahkemeleri vasıtasıyla sert tedbirler alınır. Kuvayı Milliye birliklerinden, düzenli ordu oluşumunu kabul etmeyenler de bu süreç içerisinde dağıtılır.

1920 Ekim’inde başlatılan hazırlıklar sonucunda Kuvayı Milliye’nin tasfiyesi gerçekleşir. Gediz’deki başarısızlık üzerine Ali Fuat Paşa, Batı Cephesi Komutanlığından alınıp, Moskova’ya büyükelçi olarak atanır; 9 Kasım’da da Batı Cephesi, kendi içerisinde Batı ve Güney Cephesi olmak üzere ikiye ayrılır. 10 Kasım’da Albay İsmet (İnönü) Batı Cephesi, 11 Kasım’da Albay Refet (Bele) Güney Cephesi komutanlığına atanırlar (Yalçın, vd., 2014, s.264-266). Düzenli ordunun kurulmasıyla siyasal teşkilatlanma ve silahlı teşkilatlanma TBMM nezdinde birleşmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, teşkilatçılığın önemli esaslarından biri olan halkın bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi ve örgütlenmesi konusunda büyük yeri olduğunu bildiğini ve “*Minber*” adıyla bir dergi çıkardığını yukarıda belirtmiştik. Sivas’ta da “*İrade-i Milliye*” adı altında bir gazete 14 Eylül 1919 günü çıkarılmaya başlanır. Teşkilatçılığın bütün gerekleri her safhada yerine getirilmektedir. Mustafa Kemal Paşa, basın ve teşkilat arasındaki yüksek bağı Ankara’ya geçtikten sonra “*Hâkimiyet-i Milliye*” adı ile çıkardığı gazete ile devam ettirmiştir (Kansu, 2009, s.504).

Milli Mücadele sürecinde yapılan en büyük teşkilatın ve teşkilatlanmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM) açılması olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. İtilaf Devletleri tarafından İstanbul’un işgali ile Mebusan Meclisi’nin kapatılması, Mustafa Kemal Paşa için daha önceden öngörülen TBMM’nin açılmasının zamanının geldiğinin işaretidir. 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara’da açılan TBMM, artık uzun bir süreçten beridir gerçekleştirilen teşkilatlanmanın zirvesi olur. Ancak daha önceden belirttiğimiz gibi hedeflenen amaca ulaşmak için her zaman, her safhada teşkilatlanma kendini yenilemeli ve değişen ve gelişen duruma göre yeni bir yapıya bürünmelidir.

Meclis açılmış ve artık herkesin gözü kulağı buradadır. İstanbul Hükümeti’nden, İtilaf Devletleri’ne, yurdun dört bir tarafındaki

vatandaştan, işgal kuvvetleri ile savaşan Mehmetçiğe, bir araya gelmiş olan yararlı cemiyetlerden, zararlı cemiyetlere kadar herkes TBMM'nin ne yapacağını, bulunduğu açıdan bakarken merak, heyecan, korku içinde takip ediyordu. Ve fakat meclisten hızlı karar çıkarmakta zorlanılıyordu. Ülkede var olan düşünce akımlarının meclis içinde yer alarak ve bu düşünce akımları doğrultusunda siyasi programlar oluşturulması ile meclis içinde bazı gruplar ortaya çıkmıştı. Ortaya çıkan gruplaşmalar meclisin çalışmalarını olumsuz şekilde etkiliyordu. Meclisin ilk açıldığında gösterdiği heyecanı da kalmamış gibiydi (Güneş, 1997, s.171-172). Yine devreye teşkilat anlayışına sahip Mustafa Kemal Paşa girer ve ARMHC'yi 10 Mayıs 1921'de meclisin içerisinde birlikte hareket edecek şekilde grup haline getirir ve cemiyet, Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Grubu (ARMHG) adını alır. Sistem içerisinde meydana gelen aksama yeni bir teşkilatlanma ile giderilir.

Yeni bir teşkilatlanma ile oluşturulan ARMHG vasıtasıyla mecliste çoğunluğu ele geçiren Mustafa Kemal Paşa, bununla da yetinmeyerek grup içinde de iç tüzüğe uygun olarak gizli bir komite oluşturur: “*Selameti Umumiye Komitesi*”. Bu komitenin görevi, gizli toplantılarda alınan kararların önce grup içindeki yakın arkadaşlara izah edilmesiyle onların iknasını, ardından da grup toplantılarında yapılan konuşmalarla grup kararının alınmasını sağlamaktır. Bu amaçla çalışan komite bazı muhalif milletvekillerinin komiteye sızması sebebiyle dağılmak zorunda kalır (Şen, 2013, s.134). Mustafa Kemal Paşa'nın teşkilatlanma sürecinde uyguladığı bu tarz bir yaklaşım, kendisinin bazı konularda hassas olduğunu açığa çıkarmaktadır. Teşkilatlanma sürecinde, riske girmeyi göze almayarak garantici bir tutum sergileyen Paşa, kontrolün daima kendisinde olmasını, süprizle karşılaşmamayı istemektedir. Ayrıca teşkilat içinde yer alacak kişileri iyi tanımasıyla kadrolaşma konusunda da dikkatli olurken mevcut durumu analiz yeteneğiyle teşkilatlanma konusunda uzman, yönetimde ise lider bir konumda durmaktadır.

Teşkilat, bir grubun faaliyetlerini eşgüdümleyen, öğelerini birbiri ile uyumlu hale getiren sistemdir (Peker, 1998, s.61). Mustafa Kemal Paşa'nın teşkilatçılık anlayışı, tam da bu anlamda değer kazanır. Milli Mücadele sürecinde kişi, kurum gibi öğeleri bir araya getirerek eş güdüm içerisinde, ortak bir amaç için çalışan bir sistem haline getirmiştir. Guruplaşmayla yetinmeyen Mustafa Kemal Paşa, mevcut teşkilatı geliştirmeyi, büyütmeyi öngördüğünden grup zamanla partiye (Cumhuriyet Halk Partisi) dönüşmüştür.

Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleştirdiği devrimlerin başarılı olması, Lenin'in "*Atatürk iyi bir teşkilatçı*" (Güney, 1992, s.312) önermesini doğrulayacak bir şekilde Atatürk'ün teşkilat, teşkilatlanma ve teşkilatçılık kavramlarını en doğru şekliyle uygulandığının göstergesidir.

Sonuç

Mustafa Kemal Atatürk'ün daha Harbiye sıralarındayken başlayan teşkilatçılık anlayışı, hayata veda edinceye kadar sürmüştür. Atatürk, içinde bulunduğu her ortamda öncelikle iyi bir analiz yapmış, sonrası her eylemin, uygulamanın, savaşın, devrimin, mücadelenin başlangıcında amacı belirlemiş ve ardından ulaşacağı hedefi koymuştur. Hedefine ulaşabilmek içinse; yanına alacağı insanları, karşısına çıkacak olan engelleri yıkabilecek kuvveti oluşturabilmek için teşkilatı, teşkilatlanmayı önemsemiş ve teşkilatçılığı her zaman ön planda buldurmuştur. İyi bir teşkilatın ve teşkilatlanmanın başarıya ulaştığını, başarısızlığın temelinde ise teşkilatsızlığın veya yetersiz teşkilatlanmanın olduğunu Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatında görebiliriz. Teşkilatsız bir yere varmanın imkânsızlığı aşikârdır. Amaç ve hedefin merkez olduğu bir durumun hayata geçirilmesi teşkilat,

teşkilatlanma ile sağlanmaktadır. Maddi ve manevi yetersizliğin bile üstesinde gelebilecek tek güç teşkilatlanmaktır. İyi bir teşkilat bütün olumsuzlukları birbirlerinden güç alıp, amaçladıkları hedef doğrultusunda ortadan kaldırarak başarıya ulaşır. Teşkilat, gidilen yolda yalnız olmamaktır. Kendisinin düşüncesinde olan insanların varlığından güç almaktır. Ancak burada yine de lider faktörünü unutmamak gerekir. Mustafa Kemal Atatürk de Türk milletini bir amaç içerisinde aynı hedefe ulaşmak maksadıyla teşkilatlamış, insan ve maddeyi harekete geçirmiş ve Türk milletinin önderi olmuştur.

Kaynakça

- Akat, Ö. (1998). *Uygulamaya Yönelik İşletme Politikası ve Stratejik Planlama*, Bursa.
- Arıburnu, K. (1976). *Atatürk'ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- Aşkun, İ.C. (1981). Örgütsel İletişim ve Küçük Grup Boyutları, *Kurgu Dergisi*, 4: 1-39.
- Atatürk, K. (1919-1927). *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Bugünkü dille yayına hazırlayan Zeynep Korkmaz, Ankara, 2012.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri(ATABE)* (1998). Kaynak Yayınları, c.1.
- Atay, F.R. (1965). *Atatürk'ün Hatıraları 1914-1919*, İş Bankası yayını, Ankara.
- Atay, F.R. (1998). Çankaya, Mustafa Kemal'in Çankaya'sı, Bateş Atatürk Dizisi, İstanbul.
- Borak, S. (1998). *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları*, 2.Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Cebesoy, A.F. (1997). *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, c.1, Yenigün Haber Ajansı Bas.ve Yay. A.Ş., İstanbul.
- Coşkun, A. (2010). *Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay-İşgal, Hüzün, Hazırlık*, Cumhuriyet Kitapları, 19.Basım, İstanbul.
- Çaycı, A. (2002). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Hayatı ve Eseri)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Çevik, Z. (2002). *Milli Mücadele'de "Müdafa-I Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş 1918-1923*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Durmuş, Y., Akbıyık, Y., Akbulut, D., Balcıoğlu, M., Köstüklü, N., Süslü, A., Turan, R., Erarslan, C., Tural, M.A. (2014). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Eroğlu, H. (1990). *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Kitap ve Yayınevi, Ankara.
- Goloğlu, M. (2008). *Milli Mücadele Tarihi-II Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Güler, A. (1999). Harbiye ve Harp Akademisi Öğrenim Hayatının Mustafa Kemal'in Kişiliğinin Oluşmasındaki Rolü, *7.Askeri Tarih Semineri Bildirileri*.
- Güneş, İ. (1997). *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*, Ankara

Güney, S. (1992). Fiedlerin Durumsal Önderlik Modeli Açısından Atatürk'ün Önderliğinin Değerlendirilmesi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.8, S.23, Ankara

Gürer, T. (2008). *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl*, Gürer Yayınları, 6. Basım, İstanbul.

Hasanoğlu, M. (2004). Türk Kamu Yönetiminde Örgüt ve Önemi, *Sayıştay Dergisi*, S.52, 43-60

<http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/sivas-kongresini-acarken>

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59b7c5715cf532.05165807

Kamu Yönetim Sözlüğü, (1998).

Kansu, M. M. (2009). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5.basım, Ankara.

Kocatürk, U. (1978). *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Kutay, C. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*, Fethi Okyar, Tercüman Yayınları, İstanbul

Koçel, T. (1993). *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul.

Meydan, S. (2009). *Atatürk'ün Gizli Kurtuluş Planları-Parola: Nuh*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Mütercimler, E. (2008). *Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal*, Alfa Bas. Yay.Dağıtım San. ve Tic Ltd.Şti, İstanbul.

Peker, Ö. (1995). *Yönetimi Geliştirmenin Sürekliliği*, TODAİE Yayınları, No: 258, Ankara.

Terzi, A.R. (2000). *Örgüt Kültürü*, Nobel Yayınevi, Ankara.

Tevetoğlu, F. (1987). *Ömer Naci*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2.basım, Ankara.

Tevetoğlu, F. (1987). *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Başbakanlık Matbaası, Birinci baskı, Ankara.

Şen, T. (2013). *Atatürk ve Teşkilatçılık*, Kaynak Yayınları, 4.basım, İstanbul.

Şapolyo, E. (1958). *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul.

***Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Emriyle
Yarbay Şefik ÖZDEMİR Bey'in Revandiz,
Musul-Kerkük-Süleymaniye Harekâtı***

ZekeriyaTÜRKMEN*

Özet

Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayıp teslim oldu. Ülkenin bütün değerli kaynakları işgalcilerin denetimine girmiş oldu. Sahip olduğu zengin petrol yataklarından dolayı mirası paylaşamayan bir ülke konumunda idi. Mondros Ateşkes Antlaşmasının ardından kurulan direniş guruplarıyla işgallere karşı tepkide bulunan Türkler, bir süre sonra Milli Mücadele hareketini başlattılar. Millî Mücadele döneminde güney cephesinde kuva-yı milliye teşkilatını kurup bölge halkıyla işgalci Fransızlara ve iş birlikçi Ermeni çetelerine karşı yürütülen mücadelenin Antep yöresindeki önderlerinden birisi Milis Yarbayı Ali Şefik Özdemir Bey'dir.

Şefik Özdemir Bey, 2 Haziran 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Antep'e gelerek Fransızlara karşı mücadele eden birliklerin başına geçmiştir. Antep halkının Fransızlara karşı kahramanca müdafaa savaşlarını idare eden Şefik Özdemir Bey, daha sonra bu şehrin hemşehrisi ilan edilecek ve mebus seçilecektir. Özdemir Bey, 1922 yılında da Revandiz harekâtı adıyla bilinen Musul-Kerkük-Süleymaniye'ye yönelik askerî harekâtın komutanı

olarak görev almış şahsi yönden büyük gayretler harcamasına rağmen İngilizlerin üstün kuvvetleri karşısında bölgede fazla tutunamamış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Kuzey Irak'ta 1922 yılı Temmuz-Ağustos ayında İngilizlerle çetin mücadeleler yapan Özdemir Bey, Türkiye'den istediği yardımın gelememesi üzerine -tam o sırada Büyük Taarruz harekâtı icra edilmekte idi- kuzeydoğuya doğru birliklerine çekerek İran'a iltica etmek zorunda kalmıştır. Türkiye idarecileri Lozan görüşmelerinde Musul, Kerkük ve Süleymaniye'nin Türk toprağı olduğu gerçeğini ortaya koydular. Ancak, petrol bölgesini yeni kurulmakta olan Türkiye'ye vermek istemeyen büyük güçler ve özellikle İngiltere bu duruma şiddetle karşı çıktı. Hatta bu karşılıklı atışmalar, Lozan görüşmelerinin sekteye uğramasına yeni bir savaş halinin ortaya çıkmasına yol açmıştı.

Bu makalede Milis Yarbayı Ali Şefik Özdemir Bey'in, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle başlattığı Revandiz, Musul, Kerkük, Süleymaniye'ye yönelik askerî harekât ele alınmış, dönemin belgeleriyle konu açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şefik Özdemir Bey, Mustafa Kemal Paşa, Musul, Kerkük, Süleymaniye, Revandiz, Irak, Birinci Dünya Savaşı, Kuzey Irak

* (Yrd. Doç. Dr.) (E.Öğ.Kd.Alb.), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Bağlarbaşı-Üsküdar / İstanbul.

*Supreme Commander Mustafa Kemal Paşa's
Lieutenant Colonel Şefik ÖZDEMİR Bey's
Revandiz, Musul-Kerkük-Süleymaniye
Operation*

Zekeriya TÜRKMEN*

Abstract

The Ottoman Empire, defeated by the First World War, signed the Mudros Armistice Agreement and surrendered. All the valuable resources of the country were in control of the invaders. It was a country that could not be shared because of its rich oil reserves. The Turks, who reacted against the occupations with the resistance groups established after the Mondros Armistice Agreement, started the National Struggle movement after a while. During the National Struggle period, one of the leaders in the Antep region was the militia leader Ali Şefik Özdemir Bey who established the national army organization on the southern front against the occupying French and the collaborative Armenian gangs.

Şefik Özdemir Bey came to Antep on 2 June 1920 at the order of Mustafa Kemal Pasha and headed the troops fighting against the French. Şefik Özdemir Bey, who manages the heroic defensive battles of the Antep people against the French, will then be declared a loved citizen of this city and elected as a deputy from there. In 1922 Özdemir Bey served as commander of the military operation against Mosul-Kerkük-Suleymaniye, known as Revandiz operation, and despite his great efforts he could not

hold much in the region against the superior forces of the British and had to retreat.

Özdemir Bey, who made tough struggles with the British in July-August 1922 in northern Iraq, on the occasion that the aid he wanted from Turkey could not come - at that time the Great Attack was being carried out - he had to withdraw to Iran by pulling his troops towards the northeast. Turkey's rulers put forward the fact that Mosul, Kirkuk and Süleymaniye were Turkish land in Lausanne negotiations. However, the great powers, especially Britain, who did not want to give the oil region to the newly established Turkey, strongly objected to this situation. In fact, these mutual strikes led to the emergence of a new warfare in the face of the Lausanne negotiations.

In this article, the military operation against the Mosul, Kerkuk, Süleymaniye and Revandiz, which was initiated by the command of Mustafa Kemal Pasha in the Commander-in-Chief of the Lieutenant Colonel Ali Şefik Özdemir Bey.

Keywords: *Şefik Özdemir Bey, Mustafa Kemal Pasha, Musul, Kerkük, Süleymaniye, Revandiz, Iraq, The Great War, Northern Iraq*

* (Asst. Prof.) Istanbul 29 Mayıs University, Faculty of Arts, History Department, Bağlarbaşı-Üsküdar / İstanbul.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşından yenik çıkmasının ardından imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ülkede büyük sıkıntıların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ateşkesin ardından başlatılan haksız işgallere karşı başlatılan yerel direniş faaliyeti tüm ülke sathını kaplamıştır. İşte, Millî Mücadele döneminde güney cephesinde kuva-yı milliye teşkilatını kurup bölge halkıyla işgalci Fransızlara ve işbirlikçi Ermeni çetelerine karşı yürütölen mücadelenin Antep yöresindeki önderlerinden birisi Milis Yarbayı Ali Şefik Özdemir Bey'dir. 1885'te Kahire'de doğan Özdemir Bey'in, aile kökenleri Yemen ve Habeşistan fatihi olarak bilinen Özdemir Paşa'ya dayanır. Özdemir Bey'in ifadesine göre aile, Kahire'de Özdemiroğulları adıyla şöhret bulmuş köklü Türk ailelerinden birisidir (Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM) Arşivi, Kutu: 53, nr: 1113, Şefik Özdemir Dosyası, Kısa Hal tercümesi).

Mısır'ın İngilizler tarafından işgali ve takip eden dönemdeki İngiliz tazyik ve baskıları Şefik Özdemir'in anavatana katılma isteklerini kamçalamıştır. Birinci Dünya Savaşının başında İstanbul'a gidip orduya katılmış; yedek subay olarak Suriye-Filistin cephesinde görev yapmıştır. İstanbul'a gidip orduya katıldığı sıralarda Şefik Özdemir Bey, Teşkilat-ı Mahsusa örgütü ile de temasa geçmiş; birkaç yabancı dil bilmesi onu avantajlı bir konuma yükseltmiş; örgütte psikolojik harp teknik ve yöntemlerini öğrenmiş; savaş süresince çeşitli cephelerde görev yapmıştır. Halep'in İngilizlerin işgaline maruz kaldığı sırada yaralanmış, tedaviden sonra Irak'a, oradan tekrar Şam'a dönmüş istihbarat faaliyetlerini yürütmüştür. Irak ve Şam'da Osmanlı Devleti'nden yana Arapları Türklerle bir araya getirerek Türk-Arap Birliğini kurup İngilizlere karşı mücadelesini sürdürmüştür. Bu teşkilatı Hatay'a kadar yaygınlaştırmıştır. Topladığı milis kuvvetleriyle Suriye'de önce İngilizlere sonra da Fransızlara karşı yapılan mücadelenin liderliğini üstlenmiştir.

TBMM'nin açılmasından sonra millî hükûmetin emrine giren Şefik Özdemir Bey, 2 Haziran 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Antep'e gelerek Fransızlara karşı mücadele eden birliklerin başına geçmiştir. Antep halkının Fransızlara karşı kahramanca müdafaa savaşlarını idare eden Şefik Özdemir Bey, daha sonra bu şehrin hemşehrisi ilan edilecek ve mebus seçilecektir. Özdemir Bey, 1922 yılında da Revandiz harekâtı adıyla bilinen Musul-Kerkük'e yönelik askerî harekâtın komutanı olarak görev almış şahsi yönden büyük gayretler harcamasına rağmen İngilizlerin üstün kuvvetleri karşısında bölgede fazla tutunamamış ve geri çekilmiştir. TBMM hükûmeti de Musul-Kerkük'ü diplomasi yoluyla elinde tutacağı umuduyla Lozan Barış Konferansına katılmıştır.

Şefik Özdemir Bey, Cumhuriyetin ilanından sonra Antep'e yerleşmiş ticaretle hayatını sürdürmüştür. TBMM'ne altıncı dönemde, 14 Nisan 1939 tarihinde Siirt mebusu olarak girmiş; yedinci dönemde de Gaziantep mebusu olarak TBMM'de görev almıştır. 5 Ağustos 1946 tarihine kadar TBMM'de milletvekili olarak görev yapmıştır. Evli ve iki erkek çocuk babası olan Şefik Özdemir Bey, 18 Mayıs 1951 tarihinde vefat etmiş, çok sevdiği Gaziantep şehrindeki Asrî Mezarlığa defnedilmiştir (Türkmen, 2003, s.90).

1. *Osmanlı Coğrafyasına Haramilerin Saldırısı ve Petrol Savaşının Başlaması*

“Bir damla petrol, bir damla kan!”

Sanayi Devrimi sonrası hammadde arayışına girişen Avrupa'nın emperyalist devletleri XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ortadoğu coğrafyası ile yakından ilgilenmeye başladılar. Şark meselesini kendi çıkarları doğrultusunda çözümlenemeyen emperyalistler, bu meselede

önemli bir sacayağı olan Musul, dolayısıyla petrol bölgesi ile yakından ilgilenmeye başladılar. Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı egemenliğinde kalan Musul vilayetinin sahip olduğu zengin petrol kaynakları emperyalist devletlerin iştahını kabartan bir konumdaydı. İngiliz devlet adamlarından Churchill'in ifadesiyle, "...bir damla petrolün bir damla kandan daha değerli olduğu" görüşünün egemen olduğu bir sırada Musul coğrafyası bir cazibe merkezi olmuştur (Türkmen, 2001, s.47-49; Türkmen, SKD, 2003, s.69; Türkmen, 2003). İngiltere bölgeyi kontrol altına almak amacıyla General Marshall'a 1 Kasım 1918'de verdiği emirde Musul'a doğru taarruz etmesini istemiştir (Üzel, t.y., s.68). Hâlbuki Mondros mütarekesinin imzalandığı sırada Türk kuvvetleri Süleymaniye-Köysancak-Kadıhane-Dipke-Gûvar, Büyük Zap Suyu mansabı, Hamam Alil-Tel'afr-Sincar-Resulayn (Ceylanpınar)-Tel'ebyad (Akçakale)-Cerablus ve Akçakoyunlu istasyonu hattına uzanan kesimi yani Musul, Erbil ve Süleymaniye gibi şehirlerin önemli bir bölümünü ellerinde tutuyorlardı (Sabis, 1991, s.303-319; Göyünç, 1998, s.48; Türkmen, 2001, s.41; Türkmen, 2003, s.69-81).

İngiliz ordusu Musul coğrafyasında ilerlerken aşiretleri kendi saflarına çekmek için her türlü propaganda faaliyetinde bulundu. Özellikle Binbaşı Noel, Musul bölgesinde önemli casusluk faaliyetlerini gerçekleştirdi (ATASE Arşivi, Kutu: 106, Gömlek: 87, Belge 87-2.). İngilizlerin Mütareke hükümlerine hiçe sayarak ileri harekâta geçtikleri sırada Mondros mütarekesi hükümlerine boyun eğen Türk kuvvetleri silah, techizat ve cephaneleri ile Musul'u tahliye ederek Zaho hattına çekildi ve 10 Kasım 1918 tarihinde Musul vilayeti İngiliz ordusu tarafından işgal edildi (ATASE Arşivi: 1-1, Kls: 1, Ds: 1, F: 32, 32-1; Sabis, 1991: 318).

2. *Musul'un İşgalinden Sonra Meydana Gelen Gelişmeler*

İşgalden sonra İngilizler, Musul'un siyasî geleceği hakkında karar vermekte tereddüt etmişlerdi. Musul konusunda İngiliz bakanlıkları arasında da bir fikir birliği yoktu. Bölgede bulunan İngiliz ajanları farklı önerilerde bulunuyorlardı. Bir kısmı Irak'ın geleceği ve İngiliz çıkarları açısından Musul'u Irak manda rejimine bırakmayı önerirken, bölgenin etnik yapısını dikkate alan ajanlar ise, İngiliz denetiminde kurulması düşünülen Kürt federasyonunun sınırlarına dâhil edilmesini teklif ediyorlardı. Musul, Kerkük ve Süleymaniye'de bulunan Türkmenler İngiliz hâkimiyetine sıcak bakmadıkları gibi, aksine İngilizlerin bölgedeki etkinliklerinden büyük rahatsızlık duyuyorlardı. İngilizler savaş yıllarında olduğu kadar, Musul, Kerkük ve Süleymaniye bölgesini işgal ettikten sonra da Türklerin dışında kalan topluluklara (Arap, Kürt, Nasturi, Yezidilere) bağımsızlık yönünde çeşitli vaadlerde bulunuyorlardı. İngiliz casusları Türklerin dışındaki topluluklara bağımsızlık vaat ettikleri sırada, bölgede Türklerin etkinliğini yok etmek için her türlü propagandaya başvuruyorlardı. Nitekim İngiliz casusları, bölgedeki Türk idaresinin izlerini tamamen silmek, Türklere karşı düşmanlığı körüklemek için sık sık "...*Arap memleketlerini satan Türklerdir. Türk ordusunda bulunan Araplar, Türk zabitanını öldürüp evlerine dönsün...*" (Üzel, t.y., s.13) tarzındaki kışkırtıcı ifadeleri her yerde kullanmaya özen gösteriyorlardı.

Asırlarca süren bir hâkimiyetten sonra Türk ordularının Musul'dan çekilmesi, bölgedeki Türkmenleri ve Türk taraftarı aşiretleri derinden etkilemiştir. Asırlardır süren alışılmış, uyum sağlanmış Türk idaresinin birden ortadan kalkıp yerine menfaat ve hakimiyet hisleri bambaşka yabancı bir otoritenin, -avami bir ifadeyle haramilerin- Musul vilayetine hakim olmasından doğan sarsıntı ve keşmekeş yöre halkını uzun süre şaşkırtıcı ve yıkıcı tesirler altında bırakmıştır (Üzel, t.y., s.54). Nitekim işgali takip

eden aylarda bölgedeki Türkmenler, İngilizlere vergi vermekte direnmişler, sık sık sokak kavgaları olmuştur. Musul halkı, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin açılışından sonra millî mücadele hareketini gönülden desteklemiştir. Hatta bölgede bulunan Araplar dahi, İngilizlere karşı Mustafa Kemal Paşa ile işbirliğini düşünmüşlerdir. Bu tezi destekleyen bir takım oluşumlar da meydana getirilmiş, önde gelen din adamlarının da katılımı ile kurulan Cemiyet-i Hilaliye adındaki bir teşkilat, Musul'da kamuoyunu İngiliz emperyalizmine karşı uyanık tutmaya çalışmıştır. Cemiyet-i Hilaliye bu sırada yaptığı gizli propagandalarda halkı tekrar Türk egemenliğine yönlendirmeye çalışırken, İngilizlerin Irak'tan kovulması için de gizli faaliyetlerde bulunuyordu. Cemiyet-i Hilaliye, TBMM'nin açılışından sonra Ankara'ya bir heyet göndererek kendilerine destek olunmasını istemiştir. Henüz yeni kurulmuş olan TBMM hükûmetine bağlı Genelkurmay Başkanlığı da para, silah ve cephane yardımıyla bulunmuştur (Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, 1966, s.18-19).

3. *Misak-ı Millî'de Musul Meselesi*

Son Osmanlı Mebusan Meclisinde kabul edilen Misâk-ı Millî kararlarına göre, Musul vilayeti Misâk-ı Millî sınırları içerisinde yer almakta idi (Türkmen, 2002, s. 279-280). 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılması ve hükûmetin kurulmasının ardından yeniden düzenlenen millî ordunun (Türkmen, 2001) hedefi Misâk-ı Millîyi gerçekleştirmek, Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalandığı gün Türk ordusunun denetiminde bulunan bölgeleri içine alacak şekilde millî bir devlet kurmaktı. Misâk-ı Millîde ülke sınırları tespit edilirken, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeler esas alınmıştı. Nitekim bu itibarla bakıldığında Musul vilayetinde Türkmenlerin bulunduğu alanlar Musul'dan başlayıp Erbil'i geçerek Altunköprü, Kerkük, Süleymaniye, Kifri, Kızılibat ve Mezdele'ye kadar olan yerleri içine alıyordu (Öztoprak,

1999, s.23). Belirtilen bu bölgelerde Türkler, nüfusça yoğunluğu teşkil ediyorlardı.

4. **TBMM Hükûmetinin Musul Konusundaki Duyarlılığı**

TBMM hükûmeti Misâk-ı Millî konusunda daha kuruluşunun ilk günlerinden itibaren gerekli duyarlılığı göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa tarafından 1 Mayıs 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisinde yapılan tarihî konuşmada, *“Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki de birincisi olan, hudut meselesi tayin ve tespit edilirken, hudud-ı millimiz İskenderun cenubundan geçer, Şarka doğru uzanarak Musul’u, Süleymaniye’yi ve Kerkük’ü ihtiva eder. İşte hudud-ı millimiz budur dedik! Hâlbuki Kerkük şimalinde Türk olduğu gibi Kürt de vardır. Biz onları tefrik etmedik. Binaenaleyh muhafaza ve müdafaasıyla iştigal ettiğimiz millet bittabi bir unsurdan ibaret değildir. Muhtelif anasır-ı İslamiye’den mürekkeptir. Bu mecmuayı teşkil eden bir unsur-ı İslam, bizim kardeşimiz ve menafi’i tamamiyle müşterek olan vatandaşımızdır...”* (ASD, 1989, s.75; Türkmen, 2001, s.55) şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

İngilizler bu sırada Mustafa Kemal Paşa’nın Yunanlıları yendikten sonra muhtemelen gözlerini Musul’a çevireceği endişesini taşıyorlar; böylesi muhtemel bir felaketi önlemenin tek çıkar yolunun ise Türklerle tez elden bir dostluk köprüsü kurmak olduğunu ileri sürüyorlardı (Öke, 1987, s.76).

5. **Şefik Özdemir Bey Müfrezesinin Kurulması**

Revandiz bölgesindeki aşiretlerin yardım istemeleri TBMM hükûmetinin bölge üzerinde yeniden otoriteyi ele geçirmek için teşebbüse geçmesine sebep oldu (Türkmen, 2001). Gerçi daha 1920 yılında Revandiz’de ortaya çıkan bir ayaklanmada, TBMM hükûmetinden yardım

da istenmişti. Hatta 9 Şubat 1920 tarihli bir belgeye bakılırsa, bölgedeki aşiretler, Türk hükûmetine müracaat ederek memur ve asker gönderilmesini istiyorlardı (BOA, BEO, Harbiye Gelen: 346095).

Bu sırada Elcezire cephesinde TBMM hükûmetinin zayıf bir tümeni bulunmakta idi. Ancak, bir bölük (üç subay, 100 er) asker yardım için Musul'a gönderilmiş; 9 Ağustos 1921 tarihinde de Binbaşı Şevki Bey Süleymaniye komutanlığına atanmıştır. Bu kuvvetin sayıca azlığı ve cephanenin ikmalinin güçlüğünden dolayı, zorda kalmadıkça İngilizlerle çatışmaktan kaçınılması emri verilmiştir (Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, 1966, s.266). Bu emre rağmen, TBMM hükûmeti tarafından gönderilen kuvvetlerin moral desteğini alan Revandiz Türkmenlerinden oluşan birlikler, fırsat bulduklarında İngilizleri baskın tarzı taarruzlarla püskürtmeye çalışmışlar, hatta iki İngiliz uçağını bu sırada düşürmüşlerdir. 16 Aralık 1921 tarihinde hava desteği ile birlikte kalabalık bir kuvvetle Revandiz'e saldıran İngilizlere, Babaçiçek boğazında büyük bir kayıp verdirmişlerdir (Üzel, t.y., s.57).

Bu sırada TBMM hükûmetinin Elcezire cephesi komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa da Irak'taki gelişmeleri yakından takip etmiş, Revandiz, Süleymaniye ve Kerkük havalisindeki Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerine gereken her türlü desteği sağlamaya çalışmıştır (Üzel, t.y., s.60).

1922 yılı Ocak ayında İngilizler tarafından Erbil ve Revandiz'e yönelik saldırılarının artması üzerine Mustafa Kemal Paşa, 1 Şubat 1922 tarihinde Millî Müdafaa Vekâletine çektiği telgrafta, belirtilen bölgeye bir milis birliği gönderilmesi emretmiştir. Genelkurmay Başkanlığı, mahalli durumu, bölgedeki aşiretleri, aşiret geleneklerini ve çeteciliği bilen bir komutanın tayini üzerinde durmuş ve nihayet, Antep'te kuva-yı milliye komutanlığı yapmış olan Milis Yarbayı, Özdemir Bey'in bu göreve atanması kararlaştırılmış (TBMM Arşivi, Kutu nr: 25, 53). Bu maksatla bir de talimat hazırlanmıştır. 1 Şubat 1922 tarihini taşıyan ve TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal imzasıyla hazırlanan talimatta özetle şu

hususlara dikkat çekiliyordu (ATASE Arşivi, İstiklal Kls: 1676, Ds: 408, F: 1; Üzel, t.y., s.66-68; Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, 1966, s.267).

TBMM Hükûmeti

II. Şb. Nr: 717

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti

Ankara, 1. 2. 1922

Mühim ve kişiyeye özeldir.

Özdemir Bey'e,

1. Faysal'ın Irak'ta hükûmet kurma iddiasına ve Misak-ı Milli hudutlarına dâhil bulunan Musul vilayetinin bir kısmını işgal ederek milli hudutlarımıza saldırıda bulunmasını engellemek, işgale uğramış bölgeleri geri almak maksadıyla Özdemir Bey'in ekteki pusulada yer alan kadronun başında bulunmak üzere Elcezire mıntokasında faaliyete geçmesi uygun bulunmuş ve kendisine gereken talimat verilmiştir.

2. Irak'ı siyasi açıdan himayeleri altına aldıklarını bildiren İngilizlerle siyasi konularda müzakerede bulunmak üzere bir konferans yapılması muhtemel olduğundan Özdemir Bey'in yapacağı görevi hususi bir mahiyette ve kişisel bir teşebbüs şeklinde idare etmesi, dışa karşı böyle bir görüntü vermesi şimdilik uygun görülmüştür.

3. Milis yarbayı rütbesine sahip bulunan Özdemir Bey'in kendisi ve maiyetini teşkil eden kadro mürettebatı Elcezire cephesi tarafından gizli bir surette ordu icmaline dâhil edilerek o surette iaşe edilecek, rütbeleri karşılığı maaşları düzenli olarak ödenecektir.

4. Elcezire cephesi, Özdemir Bey'e rütbesine karşılık olan maaşından başka, icra ettiği görevin derece ve önemine uygun bir miktar parayı da örtülü ödenekten aylık olarak verecektir. Bu tahsisatın miktarı cephe komutanlığının takdirine bırakılmıştır.

5. Bu emir Milli Savunma Bakanlığı ile Elcezire Cephe Komutanlığına tebliği edilmiş ve Özdemir Bey'e de tevdi olunmuştur.

*Türkiye Büyük Millet
Meclisi Reisi*

*Başkumandan
Mustafa Kemal*

TBMM hükûmetinin Özdemir Bey'i bu hareketin başına getirmesinin isabetli tarafları çok idi. Özdemir Bey, Musul bölgesindeki hareketi düzene koyup yepyeni bir ruh ile sevk ve idare edebilecek, aşiretleri etrafında toplayabilecek yetenek ve vasıflara sahip biri idi. Diğer taraftan Özdemir Bey tarafından yürütülecek olan harekâta resmî bir mahiyet verilmemesi, görünürde TBMM hükûmetiyle bir ilgisinin bulunmadığı izlenimi yaratılması, şahsi ve mahalli teşebbüslerle meydana gelmiş bir hareket olduğu görüntüsü uyandırılacaktı. Nitekim Özdemir Bey'e verilen talimatta da bu durum açıkça ifade edilmekte idi (Türkmen, 2003, s.73).

TBMM hükûmeti tarafından Musul Kerkük bölgesindeki halkın ısrarlı arzuları üzerine, bölgede daha esaslı bir harekete girişmek üzere bu hareketlerin bir komuta merkezinde, Türk hükûmeti lehine dönüştürmek için bir seferî kuvvet hazırlanması yoluna gidildi. Buna TBMM hükûmetine bağlı Genelkurmay Başkanlığı karar verdi. Seferî kuvvet Musul ve çevresinde çeteciliğe önem verip, İngilizlere gaileler çıkartacaktı (Üzel, t.y., s.70). Aslında bu sırada Irak'taki gelişmelere bakılırsa, Musul civarında bulunan İngiliz kuvvetleri, Türkiye'ye karşı ilan edilmemiş bir savaşı başlatmışlardı (Öke, 1987, s.80).

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa ise, Elcezire Cephesi komutanlığına gönderdiği 2 Mart 1922 tarihli şifre telgrafta Musul vilayeti dahilinde faaliyette bulunmak üzere Özdemir Bey'in iki üç güne kadar Ankara'dan hareket edeceğini bildiriyor (ATASE Arşivi, Kls: 1694, Ds: 476, F: 3/7) ve Musul'a taarruz için gerekli hazırlığın yapılmasını istiyordu (Gürün, 1986, s.390-391). Şefik Özdemir Bey'e ve maiyetine verilecek subayların Türk ordusuna mensup subaylar olmamasına azami dikkat edilmiş, müfrezeeye alacağı şahısları seçme konusunda inisiyatif kendisine bırakılmıştı. Bundan başka teşkilatın tamamlanması ve ayrıca gerekli ödeneğin verilmesi için Elcezire Cephesi komutanlığına da emir verilmiştir. Başkomutanlıkla birlikte Özdemir'in fikirleri de alınarak

1 Şubat 1922’de Genelkurmay Başkanlığı 2’nci Şube tarafından düzenlenen kadroya göre; bir binbaşı, altı yüzbaşı, altı üsteğmen, dokuz teğmen, altı zabıt vekili ve bir hesap memuru yardımcı verilmiştir (Üzel, t.y., s.71). Bu kadronun er ihtiyacı da bölgedeki Türkmen ve diğer Türk idaresine sadık aşiretlerden sağlanacak kişilerle Nizip’te bulunan ve Fransız ordusundan kaçarak Türklere sığınan Tunuslu ve Cezayirli erlerden sağlanacaktı (Türkmen, 2003, s.58).

Genelkurmay Başkanlığından emri alan Şefik Özdemir Bey, 9 Mart 1922 tarihinde Revandiz’e gitmek üzere Ankara’dan hareket etti. 22 Nisan’da Diyarbakır’a vardı; Elcezire Cephe komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa ile görüştü. Para konusundaki sıkıntılar büyük ölçüde sonuçlandırıldıktan sonra Özdemir Bey’in icra edeceği harekete dair bir de talimatname verildi (ATASE Arşivi, Kls: 1687, Ds: 452, F: 11). Bu talimatta şunlar yazılı idi:

“Özel teşebbüs ile hareket etmesi gereken Özdemir Bey müfrezesi, Misâk-ı Millî sınırları içinde kalan bölgelerin Faysal tarafından işgaline engel olacaktır. Bu amacı sağlamak için, en elverişli yer Revandiz bölgesidir. Görevin başarıyla yapılabilmesi için, subay ve erlerin aşağıdaki esaslara bağlı kalması şarttır. Aksi takdirde memleket için zararlı sonuçlar verebilir:

a.Müfreze, ciddi ve sıkı bir disiplin altında bulundurulacak ve eğitimle meşgul olacaktır.

b.Halkı, Türk hükûmetine bağlamak için son derece eşit muamele yapacaktır.

c.Vazife zamanında ve vazife dışında halka iyi muamele yapılacaktır.

d.Bölge halkının dinî inançları, taassup derecesinde kuvvetli olduğundan subay ve askerler dinî esaslara saygılı kalacaklar ve gerektiği zaman da halk aydınlatılacaktır.

e.Revandiz’de yapılacak yerli teşkilatta halkın ve özellikle aşiret reislerinin düşünceleri sorulacaktır.

Halkla yapılacak görüşmelerde, İngilizlerin İslâm birliğini parçalamak ve bu suretle memleketlerini işgal etmek amacını güttükleri ve Faysal'ın da tamamen İngiliz isteklerine göre hareket ettiği, açık olarak anlatılmalı; Süleymaniye'de bulunmakta olan Nemrut Mustafa'nın kurduğu cemiyetin İngiliz çıkarlarına çalıştığı açıklanmalıdır. Müfreze, Hakkari kanalıya sıkı ve devamlı irtibatta bulunmalıdır. Bu, başarı için şarttır.” (Türkmen, 2003, s.59-60).

Özdemir Bey ve müfrezesi, 15 Mayıs 1922'de Diyarbakır'dan hareketle Siirt'e geldi (Üzel, t.y., s.75).

12 Haziran 1922'de Hakkari'den yola çıkan müfreze, 15 Haziran'da Dizaya, 17 Haziran'da Şemdinan'a, 19 Haziran'da Benaük'e halkın coşkulu bir karşılaması ile varmış oldu (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1966, s.270). Özdemir Bey, vardığı yerlerde hemen Türk hükûmeti adına teşkilat yapıyor, hükûmetsizlikten doğan anarşik olayları önlüyordu. Müfreze, çetin ve yorucu bir yolculuktan sonra 22 Haziran 1922 tarihinde Revandiz'e ulaştı (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1966, s.270). Müfrezenin Revandiz'e gelişi halk arasında çok parlak törenlere sahne oldu, şenlikler yapıldı, etrafta bulunan aşiretler şehre gelerek müfrezeyi ve onun komutanını selamladı, kurbanlar kesildi, dualar edildi. Bölgede Türk hükûmetinin zaten öteden beri esmekte olan hâkimiyet atmosferi bu vesile ile daha da yükseldi. Özdemir Bey, derhal bölgede teşkilat kurmaya başladı; daha çok halkın genel istekleri doğrultusunda hareket etti. Uzun süreden beri hükûmetsiz olan halk, Özdemir Bey'i Mustafa Kemal Paşa'nın temsilcisi olarak alkışlıyor ve seviyordu. Halk Özdemir Bey'e Özdemir Paşa demek suretiyle bağlılık göstermekte idi (Üzel, t.y., s.78). Özdemir Bey bölgede gün geçtikçe teşkilatını yaygınlaştırdı. Kuzey Irak sahasını aşarak Rumiye Gölünün güneyindeki Lahican mıntıkasına kadar sahasını genişletti. Türkmenlerin teşkil etmiş oldukları Müdafaa-i Hukuk grupları da perde arkasından çıkarak, korkusuzca faaliyetlerini sürdürüyorlardı.

Özdemir Bey, Revandiz’de kontrolü ele geçirdikten sonra, Kerkük, Süleymaniye, Akra ve Musul gibi merkezlerde de etkinliğini hissedilir derecede artırmaya çalıştı. Revandiz’den Diyarbakır’a çekilen telgraf hattı ile muhabere ağı da sağlanmış oldu.

Özdemir Bey müfrezesinin bölgede başarılı olabilmesi için tek çare Türkmenlerin dışında diğer aşiretlerin de desteğini temin ederek, bunları Türkiye emelleri doğrultusunda kullanmaktı. Bu da son derece zor bir iş idi. Çünkü bölgedeki Arap ve Kürt aşiretleri uzun yıllardır hep güçlü olanın yanında yer aldığından sık sık taraf değiştirdiklerinden, ne zaman nasıl bir siyaset takip edecekleri konusu şüpheli idi. Bundan dolayı aşiretlerden yararlanabilmek için akıl ve mantıktan çok, duygulara hitap etmek ve maddiyata önem vermek gerekiyordu (Türkmen, 2003, s.61). Bunun dışında bu bölgede yalnız dini duyguların tahrik ve galeyanıyla aşiret kuvvetlerinden yararlanmak mümkündü. Fakat bu hususu destekleyecek ikinci kuvvet ise para idi. Nitekim İngilizler bölgedeki başarılarını bol ikram ve ihsana borçlu olduğunu çok iyi bildiklerinden aşiretlere büyük miktarda para dağıtmışlardır. Türk hükûmetinin para dağıtacak bir gücü bulunmadığından, Revandiz’deki milisler şimdilik ikinci kuvvete, ortak bağı oluşturan dinî güce dayanmayı daha uygun hal tarzı olarak görüyorlardı.

Özdemir Bey, bölgedeki aşiretlerin gücünden büyük ölçüde yararlanarak Akra, Ranya, Erbil ve Köysancak taraflarında kontrolü ele geçirdi. Türk idaresinin gün geçtikçe genişlediğini gören İngilizler, Revandiz’i uçaklarla bombalamaya başladılar. İlk bombalama 10 Temmuz 1922 tarihinde 12 uçakla başlamış fakat arazi engebeli olduğundan İngilizler bu saldırılarda pek başarılı olamamışlardır (Üzel, t.y., s.85; Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1966, s.272). İngilizlerin dur durak bilmeyen saldırılarına rağmen, Özdemir Bey, Elcezire Cephe komutanlığından gönderilen 2.000 altın ile müfrezenin

ve gönüllü birliklerin maaşlarını ödemiş; Şemdinli ile Revandiz arasında 1.400 direk diktirerek telli muhabere hattını da tesis etmiştir (Üzel, t.y., s.90).

31 Ağustos 1922’de Özdemiş Bey birlikleriyle İngilizlere saldırdı. İngilizlerin uçaklarına rağmen, Derbent Muharebesini kazanan Özdemiş Bey müfrezesi alçak uçuş yapan dört İngiliz uçağını düşürdüğü gibi , İngilizlerden pek çok malzeme ile birlikte altı adet makineli tüfek ve iki top ele geçirmiş; on dört civarında da şehit vermiştir (Üzel, t.y., s.97; Türkmen, 2003, s.62). Nitekim Derbent zaferinden sonra Musul’un tamamıyla Türkler tarafından işgal edileceği endişesine kapılan İngilizler, Süleymaniye’de Kürdistan İmparatorluğu adıyla bir İngiliz manda idaresi kurmaya kalkıştılar (Türkmen, 2003, s.63). İngilizler, Güney Irak’ta etkili olan Şeyh Mahmut’u bu maksatla Süleymaniye’ye getirterek 10 Ekim 1922’de İngiliz mandası Kürdistan hükûmetini resmen kurdular (Üzel, t.y., s.108-109). İngilizler böylece Irak halkının Türkiye’ye iltihak etmek arzusunu önlemeyi ve bölgedeki iktisadi çıkarlarını sürdürmeyi düşündüler.

Musul vilayetindeki gelişmeleri yakından takip eden Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Özdemiş Bey’in kazandığı başarıların devamı için TBMM hükümetince gizli olarak desteklenmesini istiyorlardı. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, 7 Eylül 1922 tarihinde Elcezire Cephe komutanlığına çektiği çok gizli kayıtlı telgrafta, gerekirse Musul’un silahla alınması hususunu dile getirmekte ve şöyle demekte idi (ATASE Arşivi, Kls: 1611, Ds: 151, F: 2, 2-9; BCA), Hariciye nr: 1/210, 18. 9. 1338 (1922); Saral, 1968, s.33-34):

“Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti

7 Eylül 1338/1922

“Şark Cephesi, Elcezire Cephesi Kumandanlığına,

Müdafaa-i Milliye Vekâleti Riyasetine,

1.Musul mıntıkasında Misâk-ı Millî hududumuzun icap ederse silahla temini mukarrerdir. Çölemerik ve Revandiz hudut kıt'aatından teşkil edilecek bir cebel bataryasıyla takviye edeceği bir nizamiye süvari livası, aşiret süvari fırkaları ve mahalli halk ile takviye edilecek Özdemir'in müfrezesiyle (İmadiye-Süleymaniye hattı üzerinde Musul-Kerkük hattına taarruza memur edilecektir. Binaenaleyh bu nokta-i nazardan şimdiden istihzaratta bulunulması ve asgari zamanda intacı elzem olan bu istihzaratın ne zaman kadar ikmalî ve harekâtın taarruz şeklinde idaresi hakkında mütalâ-i devletlerinin iş'arı,

2.Elcezire ve Şark cephesine yazıldı.

(İmza) F E V Z İ

Türk Genelkurmayının çabaları içerisinde en fazla dikkati çeken konu ise, cephenin uçak bölümü ile takviyesi hususu idi (ATASE Arşivi, Kls: 1611, Ds: 151, F: 2-9). Çünkü bölgede İngilizlerin hava gücü sayesinde üstünlük kurabilecekleri görüşü ağırlıklı olarak etrafta dolaşıyordu. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın emrine göre, Elcezire Cephesi bütün gücüyle Dicle'nin iki tarafından, nehir boyunca Musul yönünde taarruza geçecek idi (ATASE Arşivi, Kls: 1611, Ds: 151; F: 3-39, 3-40).

Doğu Cephesi ise Van, Hakkari ve Iğdır sınır birliklerinden oluşan dağ bataryalarıyla takviye edilen bir piyade tümeni, bir süvari tugayı ve aşiretlerden oluşan süvarilerle İmadiye, Süleymaniye hattı üzerinden Musul-Kerkük'e taarruzla görevlendirilecektir (Türkmen, 2003, s.66). Hatta bu hazırlıklar olurken, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Elcezire cephesinde süratli keşif ve savaş uçaklarından oluşan bir uçak bölüğü teşkili yolunda da emirler verdi. Bu konuda Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa ile de gerekli yazışmalar başlatıldı (ATASE Arşivi: Kls: 1611, Ds: 151, F: 2-31, 2-35). Bu arada 6 Kasım 1922 tarihinde Özdemir Bey'den Elcezire Cephe komutanlığına gönderilen şifrede takviye kuvvetlerinin Revandiz'e ulaşmasını müteakip takip edilecek hareketin bütün kuvvetlerle ilk önce Zaho'nun işgalini, bir kolun da güneyden Dohuk üzerine inmesi diğer bir kolun da İmadiye üzerine yürümesi hususu teklif ediliyordu. Özdemir bunun dışındaki ihtimalleri de sıralamakta idi (ATASE Arşivi: Kls: 1872, Ds: H-17, F: 10-18). Özdemir'den alınan cevaplar çerçevesinde 10 Kasım 1922 tarihine kadar Elcezire Cephesinin gerekli hazırlıkları tamamlaması isteniyordu. Bu gelişmeler olurken, bir yandan da Lozan Konferansı devam ediyordu. Bu sırada Lozan'dan gelen haberlere bakılırsa konferansın kesintiye uğraması ihtimali vardı. Bu ihtimale karşı Fevzi Paşa, Musul harekâtına katılacak birliklerin hazırlanması konusunda gerekli talimatları da vermekten geri kalmıyordu. Hatta 4 Aralık 1922 tarihinde İzmir'den Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgrafta Musul'a yönelik olarak icra edilecek harekâta dair çekilen telgrafta daha detaylı bilgiler veriliyordu (ATASE Arşivi, Kls: 1611, Ds: 151, F: 2-108; Türkmen, 2003, s.66):

“İzmir’den, 4.12.1338 (1922)

Harp Telgrafı

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

1. Musul mıntkasında Misak-ı Milli hudutlarımızın icap ederse, silahla temini maksadıyla yapılan ihzarat (hazırlıklar) neticesinde 5.818 muharip tüfek ve 1.359 muharip süvari, 54 ağır, 33 hafif makineli tüfek ve 16 toptan ibaret bir kuvve-i seferiye, Hasankale ile Bitlis arasında yolda bulunan bir süvari livasıyla (tugay) altı toptan ibaret kısmı hariç olmak üzere kâmilen Siirt, Diyarbekir, Mardin, Cizre müstatili (uzantısı) dâhilinde toplanmıştır.

Bu kuvvetin 10 gün zarfında Şırnak, Çekik, Midyat, Cizre mustatili intitatu için icap eden hazırlık da yapılmış ve buradan Musul üzerine harekât-ı taarruziyeye ibtidar (başlanması) için bu küçük mustatil dâhiline lazım gelen erzak idhar edilmiştir (yığılmıştır). Yalnız taarruza karar vermezden evvel kıt’aatın küçük mustatil dahiline alınması ve orada hal-i intizarda bırakılması idhar edilen erzakın sarfına sebebiyet vereceğinden taarruz emrine intizar eylemek üzere kıt’aatın Siirt, Diyarbekir, Mardin, Cizre mustatilinde kalmalarının tensip edilerek ve Elcezire Cephesi komutanlığının evamir-i lazime verildiği ve kuvve-i seferiyenin Ankara’dan topçu ile daha ziyade takviyesine çalışılmakta olduğunu arz ederim.

2. Vaziyet ve müzakerat-ı siyasiyenin göstereceği lüzum ve şekle göre Elcezire’de harekât-ı askeriye icrası taarruz emrinin vürudundan on gün sonra mümkün olacağı anlaşılmaktadır. Irak vaziyet-i askeriyesinde mühim bir tebeddül olmamıştır. Yalnız bize taraftar aşair ile Revandiz müfrezesinin Musul şarkında icra edecekleri tazyik üzerine İngilizler Musul mıntkasındaki tayyare kuvvetlerini tezyit etmişlerdir ve Köysancak, Akra istikametlerinde şiddetli mukabil hareketlerde bulunmuşlardır. İngilizler Musul’un 100 km. güneyinden şarka kadar şimendifer hattı ikmal etmişlerdir. Musul bölgesinde de kuvvetli otomobil kolları vardır.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi”

Gerçi Türkiye konferanstan önce Musul’u silahla almaya karar vermiş ise de, konferansın başlamasıyla birlikte diplomasi usûllerine daha ağırlıklı yer vermeyi uygun bulmuştu (Gürün, 1986, s.391). Böylece 1922 yılı sonunda Musul’a yönelik olarak yapılması düşünülen Türk

askeri harekâtından vazgeçilmiş oldu (Türkmen, 2003, s.68). Lozan Konferansında bilindiği üzere, en çetin tartışmaların meydana geldiği konu “*Musul Meselesi*” olmuştur (Karacan, 1971, s.242). Türkiye için hayati bir öneme sahip olan Musul, müzakerelere ve müttefiklere hâkim olan İngiltere için de gerek zengin petrol kaynakları ve gerekse Hindistan yolunun emniyeti bakımından ele geçirilmesi zorunlu görülen stratejik ve iktisadi öneme sahip bir bölgedir. Türkiye için ise, asgari vatan sınırlarını ifade eden Misâk-ı Millînin vazgeçilmez bir ilkesidir.

Nitekim 2 Ocak 1923'te Mustafa Kemal Paşa TBMM'de yaptığı açıklamada şunları söylüyordu: “...*Musul vilayetinin hudud-ı millimize dâhil araziden olduğunu biddefaat ilan ettik. Lozan'da eylevm (bugünkü günde) karşımızda ahz-ı mevki etmiş olanlar bunu pekâlâ bilirler. Vatanımızın hudutlarını tayin ettiğimiz zaman büyük fedakârlıklara katlandık. Menafimize mugayir (menfaatlerimize aykırı) olmakla beraber müsâlemet perverane (barıştan yana) hareket ettik. Artık milli arazimizden en ufak bir parçasını bizden koparmaya çalışmak pek haksız bir hareket olur. Buna kat'iyen muvafakat etmeyiz.*” (ASD, 1981, s.56; Türkmen, 2003, s.70). Mustafa Kemal Paşa 30 Ocak 1923 tarihli konuşmasında ise, Musul vilayetinin, Türkiye devletinin milli sınırları içerisinde olduğunu; buralarını ana vatandan koparıp şuna buna hediye etmenin mümkün olamayacağını ve Cemiyet-i Akvam'ın bu konuyla hiçbir ilişkisi olmadığını ifade ediyordu (ASD, 1981, s.59; Öke, 1987, s.107).

Lozan Barış Konferansının toplanmasından evvel İngilizler, 17 Ekim 1922 tarihinden itibaren Köysançak, İmadiye ve Dinart'ı havadan bombalamaya başlamışlardı. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın Musul hakkındaki beyanatları, plebisit yapılacağı yolundaki açıklamaları, yöre halkını İngilizlere karşı harekete geçirdi (Türkmen, 2003, s.71).

İngiliz uçak filosu şehirleri, aşiretlerin yaşadıkları bölgeleri, bunların sürülerini ve ekili alanları sık sık bombalamış; halk ise bu

bombardımandan bıkip usanmıştır. Hele 15 Aralık 1922 tarihinde Revandiz'e 22 uçaklık bir filo ile yapılan ve bir buçuk saat devam eden bombardıman her tarafta yangınların çıkmasına neden olmuştur (Üzel, t.y., s.145). İngilizlerin hava saldırıları Şubat ve Mart aylarına kadar aralıklarla devam etmiştir.

Musul'un diplomasi yoluyla geri alınabileceği düşüncesinden hareketle Lozan'da başlatılan görüşmeler üzerine Türk hükûmeti, Elcezire Cephe komutanlığına gönderdiği şifre telgrafta Musul'a yönelik askeri harekâtın durdurulmasını istedi. Cephe Komutanlığından gönderilen bir telgrafta bu durumu öğrenen Özdemir Bey oldukça sarsıldı. Bu haberin milli teşkilata tebliği üzerine Revandiz ve çevresindeki hareket birden başka bir şekil ve renk aldı. Özdemir Bey, cephe komutanlığına 5 Nisan 1923 tarihinde gönderdiği raporunda hiç olmazsa Revandiz bölgesinin Türk denetiminde kalması için İngilizlerle bir ateşkes imzalanmasını istiyor; başlatılan diplomasi hareketini şu durumda uygun bulmadığını belirtiyordu.

Lozan görüşmeleri devam ederken, Musul'daki İngiliz-İrak birlikleri, 8 Nisan 1923'de birisi Hodran Suyu üzerinden Şeytan Boğazı, diğeri Büyük Zap Suyu vadisinden Serderya istikametinde olmak üzere iki koldan yeniden ileri harekete geçmişlerdir. Özdemir Bey müfrezesi tarafından 11/12 Nisan gecesı yapılan baskın taarruzlarıyla İngilizlere zayıat verdirilmişti. 20/21 Nisan gecesı Özdemir Bey müfrezesi ile İngilizler arasındaki muharebe daha da şiddetlenmiş; İngilizler karşısında tutunamayan müfreze 23 Nisan 1923 tarihinde İran topraklarına çekilmeye karar vermiştir (Türkmen, 2003, s.74). Özdemir Bey müfrezesi sarp dağları aşarak, silahlarıyla birlikte 29 Nisan 1923 günü İran'ın Uşnu kasabasına ulaşmıştır. Özdemir Bey, Savcıbulak havalisindeki İran askeri yetkilisi Yusuf Han'a gönderdiği mektupta *“Tali-i harp bizi bu gün İran devletine mülteci ve misafir*

etti.” diyerek ilticasının kabulünü istemiştir. Özdemir Bey ve müfrezesi 10 Mayıs 1923 tarihinde Van’ın Saray ilçesine ulaştı, oradan da Şark Cephesi Komutanlığına katıldı. IX ncu Kolordu Komutanı Ali Sait Paşa, Özdemir Bey’e yazdığı yazıda: “*Zat-ı aliniz ve gerekse maiyetiniz tarafından Musul meselesini vatanın menfaatlerine uygun bir surette halletmeye yönelik olarak Revandiz Kumandanı sıfatıyla Musul ve Kerkük havalisinde bilinen fedakârca hizmetlerinize teşekkür ederim.*” (Üzel, t.y., s.208-209) diyerek yaptığı faaliyetlerden dolayı şükranlarını bildirmekte idi.

Şefik Özdemir Bey, TBMM hükûmeti tarafından Kuzey Irak ve Musul havalisindeki İngilizleri Misâk-ı Millî sınırları dışına atmak üzere, Musul’a yönelik olarak başlatılacak askerî harekâtın komutanlığına atandı. Kendisine verilen talimata göre Misâk-ı millî sınırları içinde bulunan Musul’u ana vatana dâhil etmek için bu askerî harekâtı başlattı. Maiyetine resmî üniformalı askerlerden ziyade gönüllüler dâhil edildi. Musul’da İngilizlere karşı yürüttüğü mücadelede Türkmenleri ve diğer aşiretleri kendi yanında tutmayı başardı. İngilizleri 1922 Ağustos ayında gerçekleştirilen Derbent muharebesi büyük bir yenilgiye uğrattı.

Lozan Barış görüşmeleri sürecinde, Musul’un diplomasi yoluyla Türkiye’ye bağlanacağı yolundaki genel kanaat üzerine, Özdemir Bey’e TBMM hükûmetince gerekli lojistik destek verilmeyince harekât sekteye uğradı. Lozan görüşmelerinin ikinci aşamasında İngilizler Musul konusunda üstünlüğü sağlamak için Kuzey Irak’a var güçleri ile saldırdılar. Şefik Özdemir Bey, üstün İngiliz kuvvetleri karşısında daha fazla tutunamayarak İran’a iltica etti, oradan da Van üzerinden Türkiye’ye girdi (TBMM Arşivi, Kutu nr: 25, 53).

Sonuç

Özdemir Bey'in 1922 yılında Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle başlattığı ve Millî Müdafaa Vekili Fevzi Paşa'nın da her bakımdan desteklediği Musul harekâtı sırasında bölgedeki kimi Kürt liderlerden destek de görmüştür. Bunlardan birisi Şeyh Mahmud Barzenci'dir. Özellikle 1922 yılı Temmuz-Ağustos ayında İngilizlerle şiddetli muharebeler yapılmıştır. Anadolu'da Türk ordularının Büyük Taarruz harekâtıyla uğraştıkları bir sırada Özdemir Bey İngilizler'e karşı harekâtını başlattı. İngilizlere karşı ard arda darbeler indirdi. Başkomutan Meydan Muharebesi esnasında Özdemir Bey de 31 Ağustos 1922 günü Derbent'te yaptığı büyük muharebede İngilizleri mağlûp etti. Musul, Kerkük ve Süleymaniye birkaç gün içerisinde Şefik Özdemir Bey'in ve dolayısıyla da Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin kontrolüne geçmiş oldu.

Özdemir Bey'in bu faaliyetleri esnasında İngilizler tarafından desteklenen Simko İsmail adındaki bozguncu Kürt lideri ve kuvvetlerinin imha edilmesi üzerine İngiltere, petrol bölgesini elde tutabilmek için daha sert tedbirler almaya gayret etti. Hindistan'dan gelen yüzbinlerce müstemleke askerinden oluşan takviyeli ordusuyla ileri harekâta geçen İngilizler karşısında istediği lojistik desteği alamayan Yarbay Şefik Özdemir Bey tutunamayıp kuzeydoğuya çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. İşte bu sırada işi şansa bırakmak istemeyen İngilizler, Özdemir Bey'i ve dolayısıyla Türkiye'yi destekleyen aşiretlerin bir kısmını çeşitli vaatlerle kendi taraflarına çekmeyi başardılar. Direniş gösteren Türkmenler ve Türk taraftarı kimi Kürt aşiretleri uçaklarla bombardımana tabi tutuldular. İngilizler bombalamakla kalmayıp psikolojik harekât yöntemlerine de başvurdular. Uçaklardan atılan beyannamelerde artık Türkiye'nin direnişçilere bir yardım gösteremeyeceği mesajını vermeye çalıştılar.

Lozan Barış görüşmeleri esnasında bölge halkına yönelik yapılacak halk oylamasına (referandum) güvenen Türk idareciler, İngiliz diplomatların Musul-Kerkük için çevirdikleri siyasî entrikalara ne yazık ki tam anlamıyla karşı duramadılar; safiyane tepkilerle Musul'un, Kerkük'ün, Süleymaniye'nin, Revandiz'in, Altunköprü'nün Türkmen olduğunu, Türk olduğunu dile getirmeye çalıştılar. Lozan sonrasına ertelenen ve ikili görüşmelerde Milletler Cemiyeti'nin arabuluculuğuna havale edilen onbir asırlık vatan toprağı, Türkmeneli dönemin Dışışleri Bakanı Tefik Rüştü (Aras) Bey'in ifadesiyle *“bağrımıza taş basarak terk ettiğimiz”* bir vatan parçası olmuştu. 1926 yılına kadar aslında hukuken Türk vatanı olan Kuzey Irak, Süleyman Nazif'in ifadesiyle *“ırak-ı fırak”* oluverdi.

Kaynakça

Al-Jumaily, Q.K. (1999). *Irak ve Kemalizm Hareketi (1919-1923)*, Hz: İzzet Öztoprak, Ankara.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri(ASD)(1989), 4, c.1, Ankara.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası (BEO),

Başbakanlık Cumhuriyeti Arşivi (BCA).

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd (ATASE) Başkanlığı Arşivi.

Göyünç, N. (1998). Musul Misak-ı Milliye Dâhil Midir, Değil Midir? *Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul*, Ankara.

Gürün, K. (1986). *Savaşan Dünya ve Türkiye*, Ankara.

Karacan, A.N. (1971). *Lozan*, 1971.

Öke, M.K. (1987). *Musul Meselesi Kronolojisi(1918-1926)*, İstanbul.

Sabis A.İ. (1991). *Harp Hatıralarım, Birinci Dünya Harbi, c.4, 303-319*, İstanbul.

Saral, Hulki, (1968). “Birinci Dünya Harbi Sonunda ve İstiklal Harbinde Musul Sorunu”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sy: 225, Ankara, s. 27-35.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM) Arşivi Kutu: 53, nr: 1113, Şefik Özdemir Dosyası, Kısa Hal tercümesi.

Türkmen, Z. (2001). Özdemir Bey'in Musul Harekâtı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1922-1923). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 49, 49-79.

Türkmen, Z. (2003). TBMM Hükûmetinin Musul'a Yönelik Askerî Tedbirleri, Milis Yarbayı Şefik Özdemir Bey'in Revandiz Harekâtı. *Silahlı Kuvvetler Dergisi (SKD)*, 375.

Türkmen, Z. (2003). *Musul Meselesi Askerî Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925)*, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Türkmen, Z. (2001). *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Türkmen, Z. (2001). Özdemir Bey'in Musul Harekâtı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1922-1923). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 49, Ankara.

Türkmen, Z. (2002). *Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Türkmen, Z. (2003). TBMM Hükûmetinin Musul'a Yönelik Askerî Tedbirleri, Milis Yarbayı Şefik Özdemir Bey'in Revandiz Harekâtı, *Silahlı Kuvvetler Dergisi (SKD)*, 375, 69-81.

Türkmen, Z. (2003). TBMM Hükûmetinin Musul'a Yönelik Askerî Tedbirleri, Milis Yarbayı Şefik Özdemir Bey'in Revandiz Harekâtı, *Silahlı Kuvvetler Dergisi (SKD)*, 375.

Türk İstiklal Harbinde Güney Cephesi (1966), Genelkurmay Başkanlığı Basımevi(GBB), Ankara.

Üzel, S. (Tarihsiz). İstiklal Savaşımız Esnasında Kürtlük Cereyanları ve Irak-Revandiz Harekâtı, *Resmî Vesaike Müstenit Harp Tarihi*, (Daktilo Metin) Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi.

Ek

*Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Emriyle
Yarbay Şefik ÖZDEMİR Bey'in Revandiz,
Musul-Kerkük-Süleymaniye Harekâtı*

Resim 1. *Antep Kuva-yı Milliye Komutanı Milis Yarbay Şefik
Özdemir Bey.
(Antep Kuva-yı Milliye Komutanı Kıyafetiyle)*

Resim 2. *Düşman bombardımanından yıkılmış Antep'ten görüntüler*

Resim 3. *Musul Meselesi konulu kitap*

Resim 4. *Winston Churchill: “...bir damla petrol, bir damla kandan daha değerlidir.”*

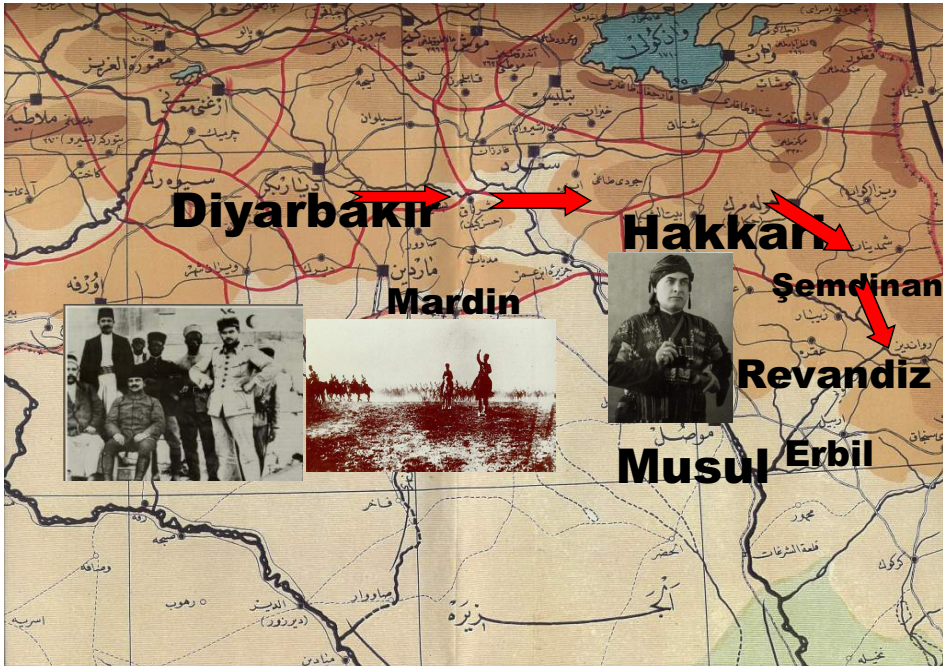
Resim 5. *Mondros Mütarekesi döneminde ordu merkezlerini gösteren harita*

Resim 6. Misak-ı Millîyi konu alan bir karikatür
(Musul'dan Batı Trakya'ya)

Resim 7. Şefik Özdemir Bey müfrezesinin güzergâhı

Resim 8. *Özdemir Bey müfrezesindeki Tunus, Cezayir, Faslı askerler*

Çanakkale'den Dolmabahçe'ye: Mustafa Kemal Atatürk'ün Lider İmajının Batı Kamuoyunda Dönüşümü

E. Tutku VARDAĞLI*

Özet

Mustafa Kemal Atatürk'ün lider imajının Batı kamuoyunda dönüşümünü ele alan bu çalışma, aynı zamanda Atatürk'ün kişiliğinde Türk milletinin uluslararası alanda değişen imajını da dolaylı olarak incelemektedir. Başarılı bir asker olarak ilk defa Çanakkale Savaşı'yla Batı kamuoyunda gündeme gelen Mustafa Kemal, takip eden Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde çeşitli Batılı muhatapları tarafından değişik ve hatta çelişik sıfatlarla değerlendirilmiştir. Şüphesiz ki, Mustafa Kemal'in tüm dünyadaki imajını oluşturan ve yön veren aktörlerin başında siyasi liderler, yüksek rütbeli askerler, diplomatlar ve yabancı gazeteciler geliyordu. Milli Mücadelenin başında bir çete lideri olarak görülen Mustafa Kemal'in dehası, Cumhuriyet döneminin kalkınma hamleleri ve reformları karşısında artık teslim edilmişti. Atatürk'ün cenaze törenine bizzat yahut gönderdikleri taziye mesajlarıyla iştirak eden yabancı siyasiler, diplomatlar ve gazeteciler, onu sadece Türk milletinin kaderini değiştiren bir askeri kahraman olarak değil, aynı zamanda dünya tarihinde iz bırakan bir siyasi lider olarak anıyorlardı.

Anahtar kelimeler: Atatürk, Batı, Kamuoyu

* (Yrd. Doç. Dr.) İstanbul Aydın Üniversitesi, ABMYO Dış Ticaret (İng.) Programı, Florya Yerleşkesi, etutkuvardagli@aydin.edu.tr

From Çanakkale to Dolmabahçe: Transformation of the Leader Image of Atatürk in the Western Public Opinion

E. Tutku VARDAĞLI*

Abstract

Scrutinizing on the transformation of the leader image of Mustafa Kemal Atatürk in the Western public opinion, this study delineates also on the evolving image of Turkish nation indirectly in reference to Atatürk. Coming onto the Western public agenda for the first time as a successful soldier at Gallipoli War, Mustafa Kemal was labeled by different and even contradictory epithets by his Western interlocutors in the following National War and Republican periods. Undoubtedly, political leaders, diplomats and foreign journalists took the lead as the main agents moulding the image of Mustafa Kemal throughout the world. The genius of Mustafa Kemal, who had been evaluated as a bandit group leader at the beginning of the Turkish National War of Independence, was admitted due to the developmental moves and reforms of the Republican era. Foreign politicians, diplomats and journalists who personally attended the funeral ceremony of Atatürk or sent their messages, commemorated him not only as a military leader changing the fate of Turkish nation, but also as a political leader who made his mark in the world history.

Key words: Atatürk, West, Public Opinion

* (Asst. Prof.) Istanbul Aydin University, ABVSHE Foreign Trade (Eng.) Program, Florya Campus, etutkuvardagli@aydin.edu.tr

Giriş

1. *Çanakkale Kahramanı*

Yabancı yazar, devlet adamı, diplomat, gazeteci ve gözlemcilere dayanarak, Mustafa Kemal Atatürk'ün Batı kamuoyundaki lider imajını mercek altına alan bu çalışma, aynı zamanda çeşitli nitelermelere yol açan olgusal ve bağlamsal çerçeveyi uluslararası bir perspektifle incelemektedir. Dönemsel olarak, Çanakkale Savaşı bu çalışmanın başlangıç noktasını oluşturmaktadır, ancak kapsamı Atatürk'ün yaşam süresiyle sınırlamak mümkün değildir. Mustafa Kemal, eseri yaşadıkça tüm dünya kamuoyunda çeşitli şekillerde anılmakta, onu ve eserini değerlendiren çeşitli araştırma ve yayınlar günümüzde de yerli ve yabancı kitlelerle paylaşılmaktadır.

Şüphesiz ki Atatürk'ü konu alan yabancı yayınlar da farklı bakış açılarını içinde barındırmaktadır. Son yılların bu alandaki en popüler yazarlarından biri olarak anılan Andrew Mango, Atatürk'le ilgili radikal modernleşmeci, kültürüne bağlı bir Batıcı, iyimser ve humanist bir lider portresi çizerken (Mango, 2011); Lord Kinross, doğum yeri olan Selanik sebebiyle kitabının başında Atatürk'ü bir Makedonyalı kahraman olarak tanıtır (Kinross, 1964). Atatürk'ü anlatan yabancı yazarlar arasında üsluba ve ideolojiye dayalı derin farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, İspanyol yazar Villalta, Kinross'un yer yer sembolizmin ötesine geçmeyen yakıştırmalarını anımsatan biçimde, vakaları kendi ebedi çizgisiyle hikaye eden bir üslup kullanmaktadır (Villalta, 1999). Öte yandan, yabancı araştırmacı, gazeteci, yazar ve diplomatların Atatürk anlatılarında önemli ideolojik farklılıklar da göze çarpmaktadır. Örneğin Alman yazar Glasneck, Mustafa Kemal'i ve mücadelesini anlatırken anti-emperyalizme vurgu yaparken (Glasneck, 1976), Amerikalı gazeteci

Gladys Baker kendisiyle yaptığı röportajda doğrudan “Siz diktatör müsünüz?” sorusunu yöneltir (Tuygun, 1983). Büyük başarılarla imza atmış tarihi kişilikler ve özellikle siyasi liderlerle ilgili çalışmaların şu veya bu ölçüde yazarın kendi değer yargılarından izler taşıdığını unutmamak gerekir. Mango, bu gerçeği kitabının önsözünde, *Atatürk’le ilgili çalışmaları kuşatan çelişkiler, tarihinin lehine çalışır* sözleriyle ifade etmektedir (Mango, 2011, s.2). Bu çerçevede, Atatürk’ün lider imajının Batı kamuoyundaki yansımalarını Çanakkale Savaşı’ndan başlayarak aktarabiliriz.

Çanakkale Savaşı, yurtiçinde olduğu gibi yurtdışında da Mustafa Kemal’i zoru başaran ve savaşın kaderini değiştiren muzaffer bir kumandan olarak kamouyunun gündemine taşıyan ilk önemli kırılma noktasıydı. Daha sonra, gerek Çanakkale Savaşı’nı gerekse Atatürk’ün yaşamını ele alan yazarlar, Mustafa Kemal’i Mahmut Şevket Paşa ve Enver Paşa gibi askeri ve siyasi kişiliklerle karşılaştırsalar da, bu karşılaştırmaları tarihsel açıdan geriye dönük yorumlar olarak görmekte yöntemsel açıdan fayda vardır. Örneğin, Alman Oryantalist (Doğubilimci) Mikusch, Mustafa Kemal’i kamuoyunda henüz tanınmadığı, sadece askeri çevrelerde ve Saray çevresinde genç bir Kurmay Yüzbaşı olarak bilindiği dönemde (Türkmen, 1999) Hareket Ordusu Komutanı Mahmut Şevket Paşa ile karşılaştırır ve şöyle der:

Mahmut Şevket Paşa, asker olarak ne kadar pervazsız ve atak davranmışsa, politikacı olarak o kadar tutuk ve duruk kalmıştır. Her iki alanda, komutanlık ve devlet adamlığında, aynı değerde üstünlüğü tam anlamıyla sadece Mustafa Kemal gösterecektir (Mikusch, 2000, s.113).

Bunun yanı sıra, Moorehead Mustafa Kemal’i özellikle Çanakkale Savaşı’nda gösterdiği başarı sebebiyle dhi bir komutan olarak nitelendirirken, O’nu Enver Paşa ile karşılaştırır ve Enver Paşa’yı

gelmiş geçmiş generallerin en beceriksizi ve felaketi olarak tanımlar (Moorehead, 2015, s.17). Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale cephesine bizzat komuta eden Alman General Liman von Sanders'in dönemin tanığı ve en önemli aktörlerinden biri olarak, gerek Çanakkale cephesinde gerekse Suriye cephesinde Mustafa Kemal'e kendi komutasını gönül rahatlığıyla bıraktığı da çeşitli eserlerde konu edilmiştir (Moorehead, 2015, s.242; Mikusch, 2000, s.8).

Mustafa Kemal'in 31 Mart Ayaklanmasını bastırmak üzere 1909'da Selanik'ten İstanbul'a doğru yola çıkan Hareket Ordusu'na katılımı, kimi yabancı yazarlarca onun askeri dehasının öncül belirtileri olarak yorumlanır (Moorehead, 2015; Mikusch, 2000; Gawrych, 2013; Erickson, 2013; David W Del. Testa, 2014). Ancak konumuz açısından Çanakkale Savaşı, Mustafa Kemal'i bir kahraman olarak yerli ve yabancı kamuoyunun gündemine taşınması sebebiyle temel kırılma noktasını oluşturmaktadır. Onun Çanakkale cephesinde sergilediği üstün başarı bugün hala askeri, stratejik araştırmalara konu olmaktadır. Geçtiğimiz yıl ABD Hava Kuvvetleri Koleji'nin katkılarıyla yayınlanan ve Mustafa Kemal'in Çanakale'deki askeri stratejisini derinlemesine inceleyen çalışma, bunun en somut örneğini ortaya koymaktadır (Piccirilli, 2016). Görgülü'nün ifade ettiği gibi, askeri dehasıyla sekiz aydır devam eden kara savaşını kumanda yeteneğiyle bir günde zafere taşıyan Mustafa Kemal, şüphesiz ki yerli ve yabancı kamuoyunun gündemine taşınacaktır (Görgülü, 2000, s.96-7). Yabancı kamuoyunda Mustafa Kemal uzun bir süre Çanakkale Kahramanı olarak nitelenmiştir. Örneğin, İspanyol yazar Villalta muzaffer komutan olarak İzmir'e giren Mustafa Kemal Paşa'yı hala Çanakkale kahramanı olarak okuyucuya tanıtmaktadır (Villalta, 1999, s.179).

Dönemin İngiltere Başbakanı Lloyd George'un iktidarı kaybetmesine yol açan bu zafer, Mustafa Kemal'i bir yandan

tartışmasız askeri yeteneği bakımından takdir edilen, diğer yandan ise Batılı müttefikler için tehlike arz etmeye başlayan bir lider konumuna taşımıştı. Ancak, İngiltere ve Batılı müttefikleri o dönemde Mustafa Kemal'in Çanakkale savunmasıyla aslında, İngiliz İmparatorluğu'nun Yakındoğu'daki emellerine son vermiş olduğunun farkında değildi. Yıllar sonra, İngiliz İmparatorluğu da bu gerçeği kabul etmek zorunda kalacaktı. 4 Temmuz 1936 tarihli İngiliz gazetesi *Sunday Time*; İhtimal ki Avrupa kıtasında ne Ren'in batısında, ne de Çanakkale'nin doğusunda İngiltere'nin uğrunda harb edeceği veya harp etmek istediği birşey yoktur diye yazıyordu (Akt. Uğurlu, 2003, s.355). Mustafa Kemal askeri ve siyasi yaşamında pekçok unvan almıştı (Özçelik ve Güneş, 2017), ancak Çanakkale Kahramanı sıfatı yerli ve yabancı kamuoyundan aldığı ilk gayri-resmi unvandı.

Çanakkale Savaşı'nı takip eden Milli Mücadele ve ardından Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal, Batı kamuoyunda farklı şekillerde nitelendirilecektir. Milli Mücadele'de Batılı müttefikler tarafından "Asi Kemal Paşa" olarak adlandırılan Atatürk, daha sonra *Cumhuriyet Türkiyesinin Dâhi Lideri* ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra *Dünya Lideri* sıfatıyla anılacaktır. Aynı zamanda çalışmanın seyrini oluşturan bu nitelemeleri, 2 Kasım 1935 tarihli *Arbeiter Woche* isimli Avusturya gazetesi en açık ve yalın haliyle ifade etmişti. Söz konusu gazete:

Asi Kemal Paşa, Cumhuriyetin yasama organı olan Büyük Millet Meclisi tarafından müttefik cumhurbaşkanı seçildi ve ona meydana getirdiği eserle duyulan saygı ve minnettarlığın bir ifadesi olmak üzere "Atatürk" ismi verildi", şeklinde bir habere yer vermişti (Akt. Uğurlu, 2003, s.176).

Batı ya da Avrupa kamuoyu tanınmaması yaparken, Batılı

Oryalistlerin düştüğü hataya düşmemek için, çeşitli ülkelerin ve yorumcuların konumlarını birbirinden ayırmak gerekir. Anadolu'yu işgal eden Batılı müttefik güçler arasında, İngiltere ve onun desteklediği Yunanistan'ın aksine, Fransa ve İtalya savaştan erken çekilmişlerdi. Bu sebeple, Batılı müttefikleri aynı potada değerlendiren bir çalışma her zaman eleştiriye açık olacaktır. Bu çalışmada Batılı müttefikleri analitik bir kategori olarak inceleyebilmemizi mümkün kılan nokta, söz konusu müttefik güçlerin aynı emperyalist çizgide hareket etmiş olmalarıdır. Bu noktada Alman tarihçi Herbert Melzig'in tespitlerine kulak verebiliriz. Atatürk'ü konu alan bir başka biyografik esere imza atan Melzig, Lloyd George'un Fransa ve İtalya'nın Ankara Hükümeti'yle anlaşarak savaştan çekildiklerini gördüğü vakit, sömürgelerine başvurduğunu ancak sömürge halkların da savaş yorgunu olduklarını ve yardıma gelemediklerini hatırlatır (Melzig, 2011, s.69). Çanakkale Savaşı'nda sonuna kadar kullanılan sömürge halklar da bu kez Anadolu macerasında İngiltere'yi yalnız bırakmıştı. Bu sebeple, kendi memleketinde takip ettiği Türk politikası yüzünden hücumu uğrayan Lloyd George, daha sonra Mustafa Kemal'in yalnız İstiklal Harbi'ni değil, politika oyununu da kazandığı gerçeğini teslim etmek zorunda kalacaktı (Çulfalı, 1999).

Mustafa Kemal'in Çanakkale'de sergilediği başarının yankıları günümüzde de Batı kamuoyunda devam etmektedir. Ancak, Batı kamuoyu olarak genelleştirdiğimiz mecra içinde farklı duruşlar bugün de dikkat çekicidir. Daha önce de belirtildiği üzere, örneğin ABD tavrı Mustafa Kemal'in askeri başarısını takdir edip incelemeye alırken, İngiltere bu başarıyı perdelemek üzere, Çanakkale Savaşı'nda hayatını kaybeden yerli ve yabancı askerlerin anıldığı ve emperyalizmin yolaçtığı insani sonuçların eleştirildiği Çanakkale Şehitlerini anma gününü, Anzak günü ilan ederek kendi sömürgelerinin bu savaştaki kahramanlıklarını ön plana çıkarmaktadır. 23 Nisan 2015 tarihli *The Guardian* gazetesi;

Gelibolu'yu Hatırlamak: Kanlı kıyımın ortasında bir kahramanlığı onurlandırmak (Remembering Gallipoli: Honoring the bravery amid the bloody slaughter) başlıklı bir makaleye yer verirken, 26 Haziran 2016 tarihli ABD gazetesi *Newyork Times*; *Gelibolu, Ulusal Kimliklerin Zeminini Hazırlayan Muharebe* (At Gallipoli, a Campaign that Laid Ground for National Identities) başlığını atıyordu.

2. Milli Mücadele'nin "Çete Lideri" ve Muzaffer Komutanı

Çanakkale Savaşı'nın ertesinde, mağlubiyetlerine rağmen Mustafa Kemal'in askeri başarısını görmezden gelemeyen Batılı müttefikler, Milli Mücadele döneminde onu, salt bir tehlike olarak resmetmiştir. Bu dönemde Batı'daki Mustafa Kemal algısı artık Çanakkale Savaşı'nda olduğu gibi ülkesini savunan onurlu ve başarılı bir askerin yarattığı tehditten öte, "asi bir askerin", bir "çete liderinin" maceralarına dönüşmüştür. Ancak Batı kamuoyunda Mustafa Kemal'le ilgili genel algı ve duyguyu aktaran tehdit ve tehlike ifadelerinin Milli Mücadele döneminin çeşitli evrelerinde farklı anlamlar taşıdığı görülmektedir.

Milli Mücadele, Atatürk'ün Nutuk'ta da ifade ettiği gibi 19 Mayıs 1919'da başlamıştı. Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgali, Dumont'un deyişiyle *ateşin üzerine atılan benzin etkisi* yaratmıştı (Dumont, 1993, s.45). Bu işgalle ulusal bilinci daha da perçinlenen halkın çeşitli sivil inisiyatifler şeklinde ortaya çıkan direnişini örgütleyecek bir askeri öndere ihtiyaç vardı. Mustafa Kemal, milli mücadele süresince Anadolu'nun çeşitli yerlerinde işgalci güçlerin desteğiyle baş gösteren iç isyanlara rağmen, direnişi hızlı, etkin ve kapsamlı bir biçimde örgütleme yoluna gitmişti. Tarık Zafer Tunaya, yer yer baş gösteren ve milli mücadelenin çekirdeğini oluşturan bu sivil

direnışleri Mareşal Fevzi Çakmak'ın ifadesine dayandırarak, çoban ateşli olarak değeriendirir. *Mondros Mütareke'sinden sonraki aylarda, bir uçaktan Anadolu'ya baksaydınız, yer yer yanan ateşler görürdünüz. Bunlar pırıl pırıl çoban ateşleridir. Bunlar Müdafaa Hukuk ateşleridir* (Tunaya, 1997, s.54).

Bu anlamda, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet Türkiye'sine geçiş dönemiyle ilgili pek çok çalışması bulunan Dumont, biyografik eserinde Mustafa Kemal'i milletin yabancı işgaline karşı gösterdiği direnci başarıya götüren lider olarak tanımlamıştır (Dumont, 1993). Bununla birlikte Glasneck, Mustafa Kemal'in askerlik alanındaki üstün yeteneklerine vurgu yaparak, onun bu yeteneğinin Kurtuluş Savaşı'nda İtilaf Devletlerince çok iyi silahlandırılmış Yunan birliklerine karşı Türk halkını zafere götürmesini kolaylaştırdığını ifade eder (Glasneck, 1976, s.105). Sonuç olarak, Mustafa Kemal'in Milli Mücadele'deki rolünü değeriendiren yazarların, söz konusu mücadele zaferle sonuçlandıktan sonra bu başarıyı çeşitli kişi, kurum, toplumsal kesim ve olgular arasında paylaştırdıklarını görüyoruz. Ancak, Milli Mücadele'nin başında Mustafa Kemal'in askeri strateji ve toplumsal örgütlenme alanındaki başarısının Türk milletini kesin bir sonuca götüreceğini öngören kimse neredeyse yoktu. Mikush, bu dönemde Batı kamuoyuna hakim olan düşüncüyü şu soruyla dile getirir: *Eli kolu bağlanmış, küçük, bitkin bir ülke nasıl olur da kudretli Almanya ile Avusturya'yı daha yeni dize getirmiş galip devletlere kafa tutmayı göze alabilirdi?* (Mikush, 2000, s.24) Stratejik olarak, Türkiye'nin milli mücadeleyle kurtuluşunu mümkün görmeyen pek çok devlet adamı, araştırmacı, gazeteci ve entellektüelin aksine, popüler kültürde Arabistanlı Lawrence olarak tanınan ünlü İngiliz Albay Lawrence daha Sevr Anlaşması'nın imzalanmasının ertesinde barış koşullarına ilişkin görüşlerini 30 Mayıs 1920 tarihli *Times* gazetesinde şöyle ifade etmişti:

Bu belge galiplerin açgözlülüğünün açıkça onaylanmasından başka birşey değildir. Ortakların herbiri sadece olabildiğince büyük lokma

kapmayı ve diğerlerine de olabildiğince az şey vermeyi düşünmüştür. Bu barış maddelerinden hiçbiri, eğer yürürlüğe girecek olursa, üç yıldan fazla yaşamayacaktır (Times 30 Mayıs 1920).

Lawrence'ın bu değerlendirmesi, her ne kadar Mustafa Kemal Paşa faktörünü devre dışı bıraksa da, emperyalistlerin işgallerine karşı oluşan direncin küçümsenmemesi gerektiğine işaret ediyordu.

Mustafa Kemal Milli Mücadeleyi başlatmak için Anadolu'ya geçerken, Batılı müttefikler açısından kolaylıkla üstesinden gelinebilecek bir tehdit olarak görülüyordu. Bu sebeptir ki, pek çok Batılı gözlemci Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından milli mücadeleyi örgütlemek üzere Ankara'ya geçen Mustafa Kemal'i, "maceracı bir asker", "asi bir kişilik" ve "bir çete lideri" olarak nitelendirmiştir. Dönemin en etkin Avrupalı lideri ve aynı zamanda Yunan işgaline verdiği destekle bir anlamda Milli Mücadele'nin başlamasına ön ayak olan İngiltere Başbakanı Lloyd George, Mustafa Kemal faktörünü devre dışı bırakmayı küçük bir estetik operasyon olarak değerlendirmekteydi. Başbakan George ve Dış İşleri Bakanı Lord Curzon'a göre, *Ankara'daki çete başının ve onun çetelerinin can damarı kesilmeliydi*. Bunun için en iyi çare, İngiliz emperyalistlerine göre, İstanbul'un ceza olsun diye işgal edilmesiydi. Başkent elde olunca, hükümeti Londra'nın iradesi altına sokma olanağı vardı. Böylelikle, Yakındoğu İngiliz İmparatorluğu projesi gerçekleştirilebilirdi (Glasneck, 1976, s.45).

Rasyonel açıdan bakıldığında Mustafa Kemal'in Anadolu'da yürüttüğü mücadelenin başarıya ulaşması mümkün değildi. Savaşı tarafların kaynaklarını ve içinde buldukları durumu güç dengesi ekseninde değerlendiren Batılı müttefikler, herhangi bir başarısızlık ihtimali görmüyordu. Ancak Milli Mücadele'nin ilerleyen dönemlerinde, bu değerlendirmelere şüpheyle yaklaşan bazı gözlemciler fikirlerini

dillendirmeye başlamıştı. Ünlü İngiliz tarihçi Arnold Toynbee bunlardan biriydi. I. ve II. İnönü Savaşlarını Yunan cephesinden izleyen Toynbee, kendi ülkesinde ve genel olarak Batı'da, Mustafa Kemal ve Türkler aleyhinde oluşan kanının gerçeği yansıtmadığını görmeye başlıyor ve bu konuda Avrupa kamuoyuna uyarılarda bulunuyordu. Toynbee İngiliz kamuoyunda yayılmaya çalışılan genel kanının aksine, Mustafa Kemal'in Anadolu'yu tedhiş ve riya ile ele geçirmiş maceracı bir asker olmadığını, tam aksine onun Türkiye'yi Batılı ve ilerici idealler çerçevesinde yeniden teşkilatlandırmaya çalışan gerçek bir Türk milliyetçisi olduğunu anlatmaya çalışıyordu (Toynbee, 1922, s.178). Toynbee'nin bu değerlendirmelerinde ve tavır değişikliğinde, savaşı Türklerin lehine çeviren zaferleri bizzat yerinde gözlemlemesi, bir İngiliz vatandaşı ve bir gözlemci olarak kelimenin her anlamıyla hem Türk hem de Yunan cephesini tanımasının etkisi büyüktü.

Tarihte pek çok ilki ortaya çıkaran I. Dünya Savaşı, savaş propagandası denilen kavramın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştu. II. Dünya Savaşı sırasında, nasıl olgunluğa eriştiğini günümüzde yapılan çalışmalarla daha iyi anladığımız savaş propagandası, Batı kamuoyunda Milli Mücadele döneminde de devredeydi. Toynbee'nin de belirttiği üzere, Mustafa Kemal Batı kamuoyunda Anadolu'nun içinde bulunduğu durumdan faydalanarak liderliğini ortaya koymaya çalışan maceracı bir asker olarak resmediliyordu. Ancak Batılı müttefiklerin cephenin yanısıra basın yayın yoluyla yürüttüğü ideolojik savaş bununla da sınırlı kalmıyordu. Yunan ordusunun Anadolu'da ilerleyişiyle birlikte Batı kamuoyundaki Mustafa Kemal ve Milli Mücadele karşı söylemlere emperyalist ve oryantalist bazı yargıların da eklendiğini söyleyebiliriz. Bu noktada, Türklerle ilgili oryantalist söylemin ilk kez Milli Mücadele döneminde ortaya çıkmadığını fakat bu dönemde emperyalistlerin amaçlarına hizmet etmek üzere yeniden gündeme alındığını belirtmek gerekir. Cephede Yunanlılar ve Türkler

çarpışırken, basın yayın araçlarında da Batı medeniyetinin kaynağı olarak Yunanseverlik akımı (*philhellenism*) altın çağını yaşıyor, buna karşılık “Barbar Türk” propagandası tüm hızıyla yayılıyordu. Örneğin, dönemin Fransa Başbakanı Clemenceau, Türklere karşı en sert söylemlerden birini geliştiren ünlü Fransız yazar Victor Hugo’nun *Türkler nereden geçtilerse orayı çöle çevirdiler* ifadesini yeniden tedavüle koyuyordu (Tunaya, 1997, s.64).

Mustafa Kemal’in bizzat kendisi bu ideolojik savaşın farkındaydı. Mustafa Kemal Batı kamuoyunda Türklere karşı yaratılmak istenen düşmanca tutumu Mondros Ateşkes Antlaşmasını takip eden süreçte şu sözlerle ifade etmiştir:

Mondros Mütarekesinin uygulanmasından bir iki ay sonra, İtilaf Devletlerinde görülen büyük bir zihniyet değişimi vardır. Yabancılar kendi iktisadi ve politik çıkarlarını tatmin edebilmek için aleyhimize iki kötüleleyici görüş ileri sürüyorlardı: 1. Türklere Müslüman olmayan unsurları eşitlik ve adalet kurallarına göre idareden acizdirler, Türk milleti zalimdir. 2. Türk milleti güya tümü ile kabiliyetten yoksundur (Arsan, 1997, s.15).

Mustafa Kemal’in özetlediği bu söylemler, gerek kendi şahsında gerekse Türk Milletine isnat edilmiş olarak Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra da Batı kamuoyunda yankılanmaya kısmen devam edecektir. Bu yazının başında da belirttiği gibi, ideolojik tutumların en tartışmasız görünen olgular karşısında dahi değişmesi çok zor ve zaman alan bir süreçtir. Öte yandan Alman tarihçi Melzig, Atatürk ve Türklerle ilgili Batı kamuoyunda yer etmiş fikirlerin, Türkiye’de nasıl yankı bulduğunu şu sözlerle ifade eder:

Avrupa matbuatı, yıllarca Türkiye’ye türlü türlü şüpheli emeller isnat etti ve daima yalanları sabit oldu. Bunu, Kemal Atatürk, onun

Ankara'daki arkadaşları ve Avrupa'daki destekçileri daima tebessümle karşılamaktadır (Akt. Uğurlu, 2003, s.71)...

Konuya farklı bir açıdan yakalaşacak olursak, Milli Mücadele döneminde gerek doğrudan Mustafa Kemal Paşa'yı gerekse Türk milletini hedef alan savaş propagandasının aslında Mustafa Kemal'in Anadolu halkıyla bütünleşmesine delil oluşturduğunu söyleyebiliriz. Lider ve ona inanan halkın ortaya koyduğu zafer ise bu birlikteliğin somut bir sonucudur.

3. Cumhuriyet Türkiye'sinin Dâhi Lideri

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanıp Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Batı'daki Atatürk algısı da şüphesiz ki değişmeye başlayacaktır. Ancak, bu noktada tutumunu tümünden değiştiren devlet adamı, araştırmacı, gazeteci ve entellektüeller olduğu gibi, söylemlerini dönüştürerek ya da olduğu gibi koruyarak tutumlarında ısrar eden kesimler de vardır. Diğer dönemlerden farklı olarak, bu dönemde Batı kamuoyu Mustafa Kemal Paşa'yı devlet adamı yönüyle tanımaya başlamıştır.

Cumhuriyet'in kurulduğu ve Atatürk'ün önderliğinde Türkiye'nin büyük atılımlar gerçekleştirdiği 1920'ler ve 1930'ların Batı dünyasında İki Savaş Arası Dönem olarak anıldığını hatırd tutmak gerekir. Bu dönem Batı'da ve özellikle Avrupa'da ırkçılığın ve faşizmin yükselişe geçtiği bir dönemdir. Dolayısıyla, Atatürk'ü mensubu olduğu millet, milleti de ırk kavramı üzerinden değerlendirme geleneği devam edecektir. Ancak, bu kez ırk kavramı pozitif bilim başlığı altında sözde bilimsel bir kimlik kazanmıştır.

Öte yandan, Milli Mücadele zaferi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren gözlemlenen ekonomik ve sosyal kalkınma, Batı'nın keskin bir dönüşle Mustafa Kemal ve *Türklere karşı tutumunu değiştirmesine sebep olmuştur. Ünlü Amerikan dergisi Time, 21 Şubat 1927 tarihli sayısında Atatürk'ü derginin kapağına taşıyarak, Cumhuriyet Türkiye'sinin kısa sürede gerçekleştirdiği hızlı atılımlara geniş yer vermiştir. Dergide, %8,5'lik büyümeyle Türkiye'nin Ortadoğu ve Balkanların yeni güç Merkezi haline geldiğine vurgu yapılmıştır (Time; 21 Şubat 1927).*

Bu dönemde Batı kamuoyunun algısı genelde olumludur, ancak bu olumlu yargılar hala örtük ya da açık bir biçimde ırk kavramı üzerinden ifade edilmektedir. ABD'nin Türkiye Büyükelçiliği görevinde de bulunan Charles H. Sherrill, bu bakış açısını en açık şekilde dile getirmektedir. Sherrill Atatürk'ü takdir ederken: *Büyük adamlar yetiştiren bir ırk, her halde büyük bir ırktır. Bir kavmi anlamak için onun liderlerini tetkik etmekten daha iyi bir vasıta yoktur,* der (Akt. Uğurlu, 2003, s.21). Atatürk hakkında yazan yabancı yazarlar ister onunla şahsen tanışmış, ister tanışmamış olsun neredeyse istisnasız bir biçimde onun dış görünüşüne detaylı bir biçimde yer verir. Bu da özellikle o dönemde Avrupa'nın iradeyle oluşmuş milletleri fiziksel özellikleri üzerinden sınıflamaya çalışan ırk eksenli bakış açısını yansıtan bir başka mecradır. Lord Kinross'un satırları, Avrupalı yazarların hangi saiklerle Atatürk'ün dış görünüşünü söz konusu ettiklerini ortaya koymaktadır: *Atatürk'ün dış görünüşü alışılmış Türk tipine uymaz. Çoğu Türk'ten daha sarışın bir rengi, çıkık elmacık kemikleri ve çelik mavisi ayrık gözleri vardı. Yapısı ince, hareketleri ölçülüydü* (Kinross, 1964, s.13).

Hangi saiklerle olursa olsun, Batı kamuoyunda gelişen olumlu değerlendirmeler Milli Mücadele döneminde ideolojik bir savaş silahı olarak kullanılan Oryantalist söylemin de değişmesine neden

olur. Bu dönemde en azından bir kısım Avrupalı, Türkiye ve Türkler hakkında aslında pek birşey bilmeden fikir sahibi olduğunu kabul eder. *L'Europeen Paris* gazetesinde bir makale kaleme alan gazeteci Gerar Tongas, bu gerçeği şöyle ifade eder:

Türkiye Fransa'da çok az tanınır: Ekseriya şunu müşahade ettim ki bu memleket hakkında ancak pek müphem fikirlere veya iyice kökleşmiş batıl itikatlara sahibiz... Türklerin barbarlığı bir istisna teşkil etmez: Yunanlıların ve Romalıların ataları gibi bizim atalarımız da barbardırlar. Ve Büyük Haçlılar seferlerimiz zamanında, Hristiyanlar da Müslümanlar kadar cinayetler işlediler. Öte yandan Mısırlılar, Yunanlılar ve Romalıları gibi, parlak medeniyetler mevcut olduysa, bugüne kadar meçhul kalmış fakat hepsinden önce meydana geldiği için, daha az alakaya layık olmayan bir medeniyet vardır ki, o da son arkeolojik keşiflerin biz ifşa etmiş olduğu- bu keşifler ancak 1928'den başlar-Türklerin ataları Etilerin medeniyetidir (Akt. Uğurlu, 2003, s.125-126).

Batı'nın bu tutum değişikliği bir lider olarak Atatürk imajının da değişmesine yol açar. Çanakkale Zaferi'nden sonra Atatürk bir kez daha dâhi olarak tanımlanır. İngiliz gazetesi *Western Mail*'de bir makale kaleme alan Hans Froembgen, *Eğer bugünkü Türkiye, Büyük Harp'ten sonra Avrupa'nın herhangi bir memleketinden daha fazla terakki etmiş bulunuyorsa, bunun en büyük sebebini yeni Cumhuriyetin Başkanının dehasında aramalıdır*, der (Akt. Uğurlu, 2003, s.65). *Sunday Times* gazetesinden Herbert Sidebotham ise, Atatürk'ün devlet adamı yönünü ön plana çıkarır:

Mustafa Kemal Atatürk, Gelibolu'da İngiliz ordusunu mağlup etmiş, Filistin'de çarpışmış, Büyük Harp'ten sonra Yunan ordusunu yenerek Gazi unvanını kazanmıştır. Fakat 1923'te Cumhuriyeti ilan ettiği güne kadar bütün dünya onun bir devlet adamı görüşüne sahip olduğunu ilk gösteren emare, Ankara'da yeni bir hükümet merkezi

kurması olmuştur... Kendisi için bugünkü Avrupa'nın en muktedir devlet adamıdır demek mümkün olan Atatürk, hiç şüphesiz devlet adamlarının en cesur ve en orijinalidir (Akt. Uğurlu, 2003, s.79-80).

Avrupa devletleri bir kenara, Atatürk'ün lider imajı Yunanistan'da dahi değişmektedir. Yunan Bakan *Yorgi Peşmezoğlu*, 17-18 Şubat 1937 tarihli Atina gazetesi *Proia*'ya şöyle bir demeç verir:

Anadolu seferi esnasında, Anadolu'ya karşı harp açılmasına muhalif bulunan bizler bile, bize anlatılmış olduğu gibi Kemal'I, gayrimuntazam çetelerin başına geçmiş mutaassıp bir reis zannetmiştik. Osmanlı İmparatorluğu'nun "esvaplarını" paylaşmak isteyen ve sıkıyı görünce diplomasi yoluyla işin içinden sıyrılıp kaçan, İngiliz, Fransız ve İtalyanları Anadolu'dan uzaklaştırıp, bizi de mağlup ettikten sonra karşımızda alelade bir adam bulunmadığını ve hakiki yaratıcı kudretini kavramaktan çok uzak kalmış olduğumuzu kabul ettik (Akt. Uğurlu, 2003, s.38).

Ancak, 1930'ların ortalarına gelindiğinde Avrupa hızla yeni bir savaşa sürüklenirken, siyasi gündem de değişmektedir. Mussolini ve Hitler'in iktidara gelişiyle, diktatörlük ve faşizm Avrupa'nın bir numaralı gündem maddesi haline gelir. Bu dönemde, bazı Batılı gazeteciler yine kendi gündemlerinden Atatürk'e bir soru yöneltirler: *Siz diktatör müsünüz?* Amerikalı gazeteci Gladys Baker 1935 yılında Atatürk'le "*Ben Diktatör Değilim*" başlığıyla yayınlanan bir röportaj yapar. 21 Haziran 1935 tarihli Tan gazetesinde çevirisi de yayınlanan bu röportajında Baker, Atatürk için *realist, dünyanın en kuvvetli diktatörlüğüne çıkmak için hiçbir engel tanımayan, Çanakkale'nin ve çok uzak bir geçmişte olmayan Türk istiklal harbinin askeri kahramanı* sıfatlarını kullanır. Kemal Atatürk'e neden diktatör olarak adlandırılmaktan hoşlanmadığını sorar. Atatürk'ün cevabı ise nettir:

Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğunu söylüyorlar. Evet, bu doğrudur. Benim arzu edip de yapamayacağım hiçbir şey yoktur. Çünkü ben, zoraki ve insafsızca hareket etmek bilmem. Bence diktatör, diğerlerini iradesine ram edendir (itaat ettiren). Ben, kalpleri kırarak değil, kazanarak hükmetmek isterim (Tuygun, 1983, s.12).

Ticari bağlantıları sebebiyle Türkiye'yi uzun zamandır tanıyan İngiliz yazar Willy Sperco da Mustafa Kemal Atatürk başlıklı kitabında aynı meseleyi açar. Yazar, Atatürk için 'diktatör' kelimesini kullanabilmeyi kendi gazetecilik başarısı ve cesareti olarak sunar:

Diktatör kelimesi Türkçe lügatten çıkarılmıştı; kimse bunu telaffuz etmeye cesaret edemiyordu. Yabancı gazetelerin muhabirleri onu kullanmamaya özen gösteriyor; Avrupa ve Amerikan basını da bu kelimeyi çok itina göstererek kullanıyordu. Bunun Gazi'yi rahatsız ettiği biliniyordu. Zannedirim ben, Türkiye Dışişleri Bakanıyla Şubat 1929'da mülakat yaparken, Kemalist rejimin diktatörlük üzerine kurulu olduğunu ima etme cesaretini gösteren tek Avrupalı gazeteci oldum (Sperco, 2001, s.170).

Sperco, diktatör kelimesini Türk basınında telaffuz etmeyi kendisinin bir gazetecilik başarısı sayarken, daha sonra yayınlanan kitabında Serbest Fırka'nın bir alternatif siyasi oluşum olarak kurulabilmesi karşısındaki şaşkınlığını ifade edecektir.

İki yıl sonra garip bir şey, diktatör Mustafa Kemal, kendi öz partisine karşı, bir muhalefet partisi kurmaya karar veriyordu. En iyi arkadaşlarımdan biri olan Türkiye'nin eski Fransa Büyükelçisi, eski Başbakan Fethi Bey'den muhalefet partisinin başına geçmesini istiyordu. Hatta kız kardeşi Makbule Hanım'dan, "Serbest Fırka" adını alan bu yeni partiye ilk yazılan kişi olmasını istiyordu (Sperco, 2001, s.171).

Amerikalı gazeteci Baker'ın bu röportajı yaptığı dönemde Mussolini'nin Etiyopya'yı işgale hazırlanıldığını, Hitler tüm Avrupa'nın gözü önünde ilerleyişini sürdürdüğünü, buna karşın Mustafa Kemal'in Batı'da Balkan ve Doğu'da Sadabat Paktlarıyla sadece ülkesinde değil, eski dost ya da düşman gözetmeksizin bölgesinde barışı teminat altına almaya çalıştığını unutmamak gerekir. Baker'ın bu röportajda yönelttiği bir başka soru, bir kısım Batılı gözlemcilerin uluslararası konjonktürü ve buna yön veren siyasi liderleri nasıl değerlendirdiğini ya da daha doğrusu değerlendiremediğini ortaya koymaktadır. Baker'ın yakın gelecekte bir dünya savaşının muhtemel olduğuna inanıp inanmadığı sorusuna Atatürk şöyle cevap verir: *Yakın gelecekte söz etmeyiniz savaş tehlikesi günceldir.* Bayan Baker'ın Avrupa'daki durumu birkaç ay evveline göre daha gergin bulup bulmadığıyla ilgili ısrarlı sorusu üzerine ise şöyle haykırır: *Durum kötüdür! Çok daha kötü! Harbin ciddiyetini nazar-ı dikkate almayan bazı gayri samimi önderler, taarruzun vasıtaları olmuşlardır* (Tuysun, 1983, s.9).

Lord Kinross da Atatürk'ü konu alan biyografik eserine, bu kritik diktatörlük sorgulamasıyla başlar ve net bir analitik tavır ortaya koyar: *Onu çağının diktatörlerinden ayıran iki önemli nokta vardır: Dış politikası sınırları genişletmek yerine daraltmak esasına; iç politikası ise kendi ölümünden sonra da ayakta kalabilecek bir sistem kurma esasına dayanıyordu* (Kinross, 1964, s.1). Rom Landau, 25 Haziran 1937 tarihli *The Spectator* mecmuasında aynı soruya şöyle yanıt veriyor ve bir serzenişte bulunuyordu:

Kemal Atatürk'ün memleketi için neler yapmış olduğunu tam manasıyla görebilmek ve anlayabilmek için Türkiye'yi ziyaret etmek şarttır. Kemalizmin yaşayan numuneleri ile karşılaşınca insan düşünüyor: Acaba istikbalin tarihi Atatürk'ün başarılarını Faşizmin

ve Bolşevizmin muhitlerinde yarattıkları muvaffakiyetlerden üstün tutmayacak mı? (Akt. Uğurlu, 2003, s.104)

İngiliz gazeteci Sidebotham ise konuya daha farklı bir noktadan yaklaşarak Mustafa Kemal'in özgürlükçü reformlarını ve özellikle kadın hakları konusundaki ilerici tutumunu ön plana çıkarıyordu. Sidebotham şöyle diyordu:

Onun isminin etrafında birtakım hikayeler toplanmıştır. Eğer demokrat diye bir şey varsa, Atatürk demokrattır. Haremin kaldırılması, kadın hürriyeti, ekonomik şartların gelişmesi, Atatürk idaresinin ruhu gerçekten demokrat olmasa ve bu ruh bütün halka nüfuz etmemiş bulunsaydı, bütün bunlar imkansız olurdu (Sunday Times 14 Ocak 1938).

Aslına bakılırsa, bu noktaya kadar verilen örneklerin de işaret ettiği gibi dünyayı kendi gündemi içinden anlamlandırmaya alışkın ya da kendi gündemini dünyaya dayatan bazı Batılı gözlemciler, II. Dünya Savaşı patlak verdikten sonra, Mustafa Kemal'i yeniden değerlendirme olanağına kavuşmuştur. İki Savaş arası döneme damgasını vuran ırkçılık ve diktatörlük aynı zamanda bir kısım Batılı gözlemcinin başka bağlamları anlama çabası göstermeksizin onlarla ilgili değer yargıları üretmekte kullandıkları parametreler haline gelmiştir. Bu noktadan bakıldığında, Atatürk'e mensubu olduğu ırk üzerinden yapılan övgüler de, Mussolini ve Hitler'e bakarak yapılan yakıştırmalar da yeni bir anlam kazanır. Batı'nın Atatürk'e ve eserine kendi gündeminden bakma alışkanlığının ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişmeye başladığını söyleyebiliriz. Ünlü siyaset bilimi Maurice Duverger de bu noktaya değinir:

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Mustafa Kemal'in yapıtı Türkiye çapında değerlendirildi... Söz konusu yapıt 1945'ten bu yana bir örnek

değeri kazandı. Atatürkçülük (Kemalizm) Türkiye tarihinin bir sayfası olmaktan çıkıp politik bir dizgeye önderlik etmeye başladı. Çünkü yeryüzünde henüz Moskova ya da *Pekin tumarına girmemiş olan üçüncü çeşit devletlere yol göstermektedir* (Duverger, 1961, s.7).

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Atatürk'ün kendisinin ve eserinin Türkiye dışında değerlendirilmediğini söylemek, burada sıraladığımız biyografik çalışmalar, anılar, gazete haberleri ve makaleler düşünüldüğünde pek doğru bir tespit olmasa da Atatürk'ün bir dünya lideri olarak değerinin anlaşılması anlamında İkinci Dünya Savaşı'nın önemli bir kırılma noktası olduğunu söyleyebiliriz. Asker kişiliğinin yanısıra, Atatürk'ün devlet adamlığının ve siyasi projesinin tam olarak anlaşılabilmesi için İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü gündeminden sıyrılmak ve ardından gelen uluslararası gelişmeleri takip etmek gerekiyordu. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürge devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları, daha 1920'lerde emperyalizme karşı başarılı bir mücadele veren Atatürk'ün siyasi projesini daha da anlamlı kılıyordu. Ayrıca, Atatürk'ün bağımsız ve barışçıl dış politika anlayışı, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden Soğuk Savaş döneminde bağımsızlığını yeni kazanmış bazı ülkeler açısından liberal ya da sosyalist bloğa üye olmak gibi bir dayatmaya karşılık üçüncü bir alternatif sunuyordu. Dolayısıyla, Atatürk'ün eserinin kendi ülkesiyle sınırlı kalmadığı, uluslararası sistem açısından önemli sonuçlar doğurmuş olduğu görülüyordu. Atatürk'ün projesi bir yandan anti-emperyalist mücadeleye yeni bir bakış açısı kazandırırken, diğer yandan eski sömürge devletlere uluslararası sistemin kısılcacında nasıl ayakta kalabileceklerine dair bir yol gösteriyordu. Duverger Üçüncü Dünyacı tezlerin kaynağını Kemalizme dayandırırken, Glasneck Atatürk'ün kazandığı zaferin anti-emperyalist mücadele açısından ne anlama geldiğine dikkat çekiyordu. Glasneck, emperyalizme karşı askeri mücadelenin kural olarak başarıya götüremeyeceğini kabul

eden ve yalnızca zora başvurmaksızın direnmeyi öneren bütün ulusal kurtuluş teoriklerini Atatürk'ün yalanlamış olduğunu dile getiriyordu (Glasneck, 1976, s.105). Bu çerçeveden bakıldığında, Mikush'un deyimiyile, *Atatürk sadece ölümünden sonra değil, yaşarken de mazlum milletlere örnek olmuştur* (Mikush, 2000, s.38). *Atatürk Türkiye'sinin mazlum milletler içindeki yerini ise, Alman tarihçi Melzig şu sözlerle dile getiriyordu: Irak'ın Şarkında iki devlet vardır ki, garbın zan ve tahmin ettiğiinden fazla modernleşmiştir; İran ve Afganistan. Bunların orta elçi değil, büyükelçi bulundurdıkları tek hükümet merkezi Ankara'dır* (Melzig, 2011, s.72).

4. *Bir Dünya Lideri: Atatürk*

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Atatürk'ün lider imajının Batı'da artık bir dünya lideri olarak tescillendiğini söylemek mümkündür. Bunda, yukarıda Duverger ve Glasneck gibi bazı örneklerini sunduğumuz analitik gözlemcilerin yanı sıra, UNESCO gibi uluslararası örgütlerin de payı vardır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO her ulusun yetiştirdiği insanlığa mal olmuş tarihsel bir kişiliği doğum ya da ölümünün 100. yılında anma programı düzenlemiştir. UNESCO bu kişiler arasında yalnız birini 25. ölüm yıl dönümünde anma kararı alır: Mustafa Kemal Atatürk. 1981 yılında Atatürk'ün 100. Doğum gününü kutlama kararı alan, UNESCO Genel Konferans kararında Atatürk için şunları söyler:

Özellikle sömürgecilik emperyalizm karşı açılan savaşların ilk önderi olduğu inancı ile,

Dünya ulusları arasında karşılıklı anlayışın, sürekli barışın değerli öncülüğünü yapmış olduğunu; tüm yaşamı boyunca insanlar arasında hiçbir renk, din, ırk ayrımı gözetmeyen bir uyum ve işbirliği çağının doğacağına inancı unutmadan, Genel Konferans;

Eylemi her zaman barış, uluslararası anlayış ve insan haklarına saygı yönünde gerçekleşen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün kişiliğini ve eserinin çeşitli yanlarını belirtmek amacıyla... düzenlenecek uluslararası bilimsel toplantı konusunda düşünsel ve teknik planda UNESCO'nun iş birliği etmesine karar verir (İnan, 1983, s.8).

Günümüzde Atatürk'ün evrensel kişiliğini ve dünya lideri konumunu ortaya koyan başka emareler de vardır. Dünyada Atatürk'ün isminin verildiği, cadde, sokak, park, bahçe ve tesisler, onun fikirleriyle farklı coğrafyalardan, farklı kültürlerden çeşitli halklara ulaşabilmiş bir dünya lideri olduğunu ortaya koymaktadır. Dünyada Atatürk'ün adının verildiği cadde, bulvar, park ve diğer yapıları tam ve eksiksiz olarak tespit edebilmek oldukça kapsamlı ve uzun erimli bir çalışmayı gerektirse de, Akyüz'ün öncü çalışmasından birkaç örnek dahi Atatürk'ün bir lider olarak dünya üzerinde bıraktığı izleri anlamamızı kolaylaştırmaktadır.

Mustafa Kemal bundan tam yüz yıl önce 1917 yılında, resmi bir heyetle Almanya'ya gitiği zaman, Bad Kreuznach kentinde kaldığı Park Hotel'de, kendisi için özel olarak yapılan bir mekânda halen anılmaktadır. Atatürk 1918 senesinde henüz hiçbir resmi ve siyasi kimliği olmayan genç bir subay iken, böbrek rahatsızlığı nedeniyle kaplıca tedavisi görmek için o dönem Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde bulunan Carlsbad'da (Karlovy Vary) termal tesislerine gider. Kendisine ayrılan büyük ve pahalı bir otel yerine pansiyonda kalır. Daha sonra bu pansiyon büyük ve lüks bir konaklama tesisi haline gelir ve tesisin kapısında da “Mustafa Kemal'in 1918 yılında burada kaldığını gösteren bir plaket, önündeki caddede “Atatürk Caddesi” levhası vardır. Dominik Cumhuriyeti'nde “Mustafa Kemal Street” isimli büyük bir cadde bulunmaktadır. ABD'de New Jersey Eyaletinin Paterson kentinde bulunan en büyük parklardan biri “Atatürk Parkı” adını

taşırken, Peru'nun başkenti Lima'da bir park adı ve levhasında şu ibare yer almaktadır: *Paz En Casa, Paz En El Mundo*, yani *Yurtta Barış, Dünyada Barış Parkı*. Bu örnekleri Belçika'dan Bangladeş'e, Makedonya'dan Hollanda'ya genişletmek mümkündür. Bu tablonun bize gösterdiği gerçek ise, daha önce de bahsedildiği üzere Atatürk emperyalistlere karşı verdiği mücadeleyle mazlum halkların sevgisini ve hayranlığını kazanmaktan öte, saygıdeğer bir lider olarak Büyük Güçlerin de takdirini kazanmıştır. Bu da Atatürk'ün evrensel yönünü ortaya koymaktadır (Akyüz, 2017, s.29-33).

Bugün adı dünyanın pek çok yerinde anılan Atatürk'ün sürekli yurtdışı gezilerine çıktığı düşünülebilir. Fakat Atatürk 1917 yılında Alman askeri karargâhına yaptığı ziyaretten beri memleketten dışarıya adım atmamıştır. Buna karşılık, dünyanın çeşitli yerlerinden çok sayıda devlet adamı kendisine diplomatik ziyaretlerde bulunmuştur. Bu devlet adamları arasında, Irak Kralı, İran Şahı, İngiliz Kralı, Yunan Kral ve Kraliçesi bulunmaktadır. 22 Eylül 1937 tarihli Belçika gazetesi *l'indépendance Belge*, bu durumu şöyle yorumlar: *Bir vakitler can çekişen Türkiye'ye bugün en büyük devletler kur yapmaktadırlar* (Akt. Uğurlu, 2003, s.273).

Daha önce de ifade edildiği üzere, Atatürk'ün gerek Batı gerekse dünya kamuoyu üzerinde bıraktığı etki, kendi yaşam süresiyle sınırlı değildir. Bu sebeple, bu çalışmanın dönemsel sınırları da 1938'i aşmaktadır. Ancak, Atatürk'ün cenaze törenine bizzat katılan ve gözlemlerini Atatürk'ü konu alan eserinde bize aktaran Glasneck'e kulak vermek, Atatürk'ün Batı kamuoyundaki lider imajının dönüşümünü oldukça çarpıcı bir şekilde özetlemektedir.

Cenaze alayı Chopin'in cenaze marşının melodilerine göre etkileyici bir sessizlik içinde Etnografya Müzesi'ne geldi. Ölü için burada geçici bir dinlenme yeri hazırlanmıştı. Cenazeye eşlik eden askeri birlikler, yalnızca Türk Silahlı Kuvvetleri'nin her çeşit kolundan gelmiş askerler

değildi. Hemen bütün Avrupa devletleri, büyük devlet adamına ve ordu komutanına son saygı görevini yerine getirmek için cenaze heyetleri ve askeri birlikler yollamışlardı. Bunların arasında vaktiyle hükümetleri Mustafa Kemal'e "haydut" ve "haydut başı" diye bağırın ülkelerin heyetleri de vardı (Glasneck III, 1976, s.103).

Sonuç

Kamuoyuna yön veren siyasi, diplomat, gazeteci, araştırmacı ve çeşitli kesimlerden entellektüellerin Atatürk'le ilgili görüşlerine yer veren bu çalışma, bir asker ve bir siyasi lider olarak Atatürk'e Batı kamuoyunda atfedilen özelliklerin oldukça çelişik ve istikrarsız bir yapı sergilediğine dikkat çekmektedir. Dâhi askerden, çete liderine; milli kahramandan diktatöre uzanan çizgide Atatürk'e atfedilen özellikler Batı kamuoyunda oluşan çelişkili tutumu ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal'in bir asker ve bir siyasi lider olarak sergilediği başarılar şüphesiz ki, Batı kamuoyunun değerlendirmelerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Daha doğrusu, Çanakkale'de ya da Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kalkınma hamlelerinde görüldüğü üzere, Atatürk'ün sergilediği bir kısım başarılar yadsınamaz niteliktedir. Ancak, uluslararası ilişkiler perspektifinden bakıldığında, devletlerarası ilişkilerin ve konjonktürün kamuoyunda oluşan fikirleri doğrudan etkilediği sonucu da ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Batı dünyası içinde Kurtuluş Savaşı'na taraf olan ve olmayan devletlerin Atatürk ile ilgili tutumlarının farklılaştığı görülmektedir. Ayrıca, İki Savaş arası dönemin gergin ortamının da yine Batı'daki Atatürk algısını büyük ölçüde şekillendirdiği saptanmıştır. Bununla birlikte, Atatürk'le ilgili değer yargılarının oluşmasında uluslararası ortam kadar, Batı dünyasının dünyanın geri kalanını kendi gündemi ve kendi parametreleri çerçevesinde anlamlandırma çabasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Akyüz, Erdem. (2017). Atatürk ve Ülke Dışında Adını Taşıyan Yerler, *Bütün Dünya* (8): 29-33.
- Arsan, N. (1997). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt III, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çulfalı, M. (1999). Çanakkale Krizi ve Lord George'un İktidardan Düşmesi: Eylül-Ekim 1922, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (44): 15-45.
- Del Testa, D. W. (2014). *Government Leaders, Military Rulers and Political Activists*, Londra: Routledge.
- Dumont, Paul. (1993). *Mustafa Kemal*, çev: Zeki Çelikkol, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erickson, E. J. (2013). *Mustafa Kemal Atatürk*, Oxford: Osprey Publishing.
- Gawrych, W.G. (2013). *The Young Atatürk: From Ottoman Soldier to Statesman of Turkey*, Londra: IB Tauris.
- Glasneck, J. (1976). *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, çev: Arif Gelen, Ankara: Onur Yayınları.
- Görgülü, İ. (2000). *Çanakkale Bir Günde Biterdi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İnan, M. R. (1983). *Atatürk'ün Evrenselliği, Önder Kişiliği, Eğitimci Kişiliği ve Amaçları*, Ankara: UNESCO, 1983.
- Kinross, L. (1964). *Atatürk: Rebirth of a Nation*, Londra: K.R.and Brothers.
- Maurice, D. (1961). *Le Kémalisme, le pays d'Ataturk*, *Le Monde* (27): 6-8.
- Melzig, H. (2011). *Kemal Atatürk: Osmanlı'nın çöküşü Türkiye'nin dirilişi*, çev: Ahmet Arpad, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Moorehead, A. (2015). *Gallipoli*, Londra: Aurum Press.
- Newyork Times*. (26 Haziran 2016)
- Özçelik, M.H. ve Güneş, M. (2017). *Türklerin Atasından Fazlası*, Saarbrücken: Lambert.

Piccirilli, S.P. (2016). *Mustafa Kemal at Gallipoli: A Leadership Analysis and Terrain Walk*, Alabama: U.S. Air Command and Staff College.

Sperco, W. (2001). *Mustafa Kemal Atatürk*, çev: Zeki Çelikkol, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Sunday Times. (14 Ocak 1938).

The Guardian. (23 Nisan 2015).

Time. (21 Şubat 1927).

Toynbee, A. (2009 Birinci basım 1922). *The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilizations*, Eastford: Martino Fine Books.

Tunaya, T.Z. (1997). *Devrim Hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.

Tuygun, M. (ed.) (1983). *Ben diktatör değilim çünkü...* İstanbul: y.y.

Türkmen, Z. (1999). *Hareket Ordusu ve Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal*, Ankara: Genelkurmay Basım Evi.

Uğurlu, Ö. A. (ed.) (2003 Birinci basım 1938). *Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi*, İstanbul: Örgün Yayınevi.

Villalta, J. G. B. (1999). *Kemal Atatürk*, çev: William Campbell, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Von Mikusch, D. (2000). *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam: Gazi Mustafa Kemal I*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.

Von Mikusch, D. (2000). *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam: Gazi Mustafa Kemal III*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.

Von Mikusch, D. (2000). *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam: Gazi Mustafa Kemal III*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.

Kültürel Diplomasi ve Uluslararası Halkla İlişkiler Çerçevesinde Cumhuriyetin İlk Yıllarında (1923-1938) Türk Kültürü ve Sanatının Uluslararası Alanda Tanıtımı

Gonca YILDIRIM*

Özet

Atatürk, büyük savaşlardan çıkmış, dağılmış bir ülkeyi yeniden bir araya getirmek, ortak bir ülküde buluşan bir ulus inşa etmek için olağanüstü çabalar göstermiştir. Ulus inşası o coğrafyanın ortak dili, dini, tarihi, geçmişi ve kültürel birikiminin harmanlanması sonucu başarılabilir. Bu sebeptendir ki Atatürk yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini kültüre dayanarak oluşturmuş ve medeni milletler seviyesine ulaşabilmek için kültürel politikalara büyük önem vermiştir.

Yeni Türkiye'nin gelişmiş ve ileriye dönük yüzünü, politikalarını gösterebilmek için gerek yurt içinde gerekse yurt dışında zamanın koşullarına göre üstün gayretler sarf edilmiştir. Bu çalışmada, Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplumun sosyal yaşantısı ve kültürel gelişimi, değişimi için yapılan tüm girişimlere, özünde karşılıklı iletişim ve diyalog ortamı barındıran kültürel diplomasi ve halkla ilişkiler perspektifinden yaklaşılmaya ve incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Kültürel Diplomasi, Uluslararası Halkla İlişkiler, Cumhuriyet, Kültür-Sanat*

* (Yrd. Doç. Dr.) İstanbul Aydın Üniversitesi, ABMYO Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı/İletişim Fakültesi Reklamcılık Bölümü, Florya Yerleşkesi, goncayildirim@aydin.edu.tr

International Publicity In The Early Republican Period On The Turkish Culture And Art From The Cultural Diplomacy And Public Relations Perspective

Gonca YILDIRIM*

Abstract

Atatürk made extraordinary efforts to reintegrate a nation that fought great wars, suffered from disintegration and to bring them together over a common ideal. Nation building can only be achieved as an outcome of immingling the common language, religion, history and cultural accumulation of a specific geography. That is why Atatürk constituted the foundations the young Turkish Republic on culture and highly valued cultural policies to attain the level of civilized nations.

Tremendous efforts were made both domestically and internationally by the young Turkey in order to display the developed and future oriented face of the country. This study tries to examine the social life and cultural development of the society and all initiatives taken to improve the cultural life of people in the early years of the Republican period from cultural diplomacy and public relations perspective that contains mutual communication and dialog environment in itself.

Key words: *Cultural Diplomacy, International Public Relations, Republic, Culture-Art*

* (Asst. Prof.) Istanbul Aydin University, ABVSHE Public Relations and Publicity Program/ Faculty of Communication Advertisement Department, Florya Campus, goncayildirim@aydin.edu.tr

Giriş

1. *Kültürel Diplomasi ve Uluslararası Halkla İlişkiler Çerçevesinde Kültür ve Sanat*

Bir ülkenin yumuşak güç unsurlarını kullanarak başka bir ülke ve toplum karşısında tanıtımının yapılması, onların kalplerinin ve zihinlerinin kazanılması, ilişkilerin güçlendirilmesi, karşılıklı anlayış, hoşgörü, birliktelik, iş birliklerin inşa edilmesi kamu diplomasi olarak tanımlanmaktadır. Farklı toplumlarla diyalog ortamlarının yaratılması, ortak çıkarlar ve iyi niyetler çerçevesinde karşılıklı olarak bir sempatinin oluşturulması, olumlu imaj ve algı yaratılması noktasında birleşen kamu diplomasisi ve uluslararası halkla ilişkiler, silahların ve savaşların kullanılmadığı barış ortamlarının kurulması ve devamlılığı için çok önemli iki stratejik ilişki ve yönetim anlayışıdır. Devlet-hükümet temelli olmakla birlikte kamu diplomasisi, özellikle sivil inisiyatif ve yapılarla daha etkin olarak hareket eden bir strateji sanatıdır.

Edmund Gullion tarafından 1965 yılında ilk kez tanımı yapılan ‘kamu diplomasisi’nin temeli, Joseph Nye’in ‘Bound to Lead’ (1990) kitabında ilk kez bahsettiği ‘yumuşak güce’ dayanmaktadır. Yumuşak gücün üzerinde durduğu üç ayak ise *kültür, siyasi değerler ve dış politikadır* (Nye, 2005). Bu görüş ekonomi, kültür-sanat, medya, tanıtım, eğitim, spor, stratejik iletişim, diplomatik pratikler gibi yumuşak güç araçları vasıtasıyla kurulacak uluslararası ilişkilerin, askeri müdahaleler, ambargolar gibi sert güç unsurlarından daha kalıcı ve barışçıl olacağına dayanmaktadır.

Kamu diplomasisi çerçevesinde başarılı bir dış politika, dış tanıtım ve uluslararası halkla ilişkiler için, kültürel diplomasi en önemli ayakların başında gelmektedir. Kültürü, bir toplum için anlamı olan değerlerin ve uygulamaların bütünü olarak tanımlayan Nye’ a (2005, s.20) göre, bir

ülkenin kültürü, evrensel değerler içerdiğinde ve politikaları başkalarının da paylaştığı değerlere ve çıkarlara hizmet ettiğinde, yarattığı sorumluluk ve çekicilik ilişkileri sebebiyle, istediği sonuçları elde etme olasılığını artırmaktadır.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın 1959'daki tanımına göre kültürel diplomasi, "daha iyi bir uluslararası güven iklimi yaratılabilmesi ve resmi ilişkilerin anlaşılabilirliğinin sağlanması amacıyla, farklı ulusların halkları arasında doğrudan ve sürekli bir ilişki kurulmasıdır" (Gienow-Hech ve Donfried, 2010, s.13). Grincheva'ya (2010, s.171) göre kültürel diplomasi insanları etkileşimli, interaktif iletişim içine sokar, değer ve inançların paylaşımını sağlar. Özellikle sanat ve sanatçılar, insanları bir araya getirebilme ve bir köprü kurabilme gücüne sahiptirler. Cull (2008, s.32-35) kültürel diplomasiyi, bir ülkenin kendi kültürünü dışarıya ihraç etmeye yönelik politikalar şeklinde ifade etmektedir.

Kültürel diplomasi, uluslararası politik, sosyal ve ekonomik etkileşim yaratılması adına kültür ve kültürel etkinliklerin yönetilmesidir. Kültürel diplomasi için dâhil olan sanat da uluslararası olumlu bir sosyal değişim için duygusal ve mantıksal bir zemin yaratan temel öğelerden birisidir (Roberta Lovitow'dan aktaran, Banks, 2011: 111). Derin etkileri olan ve itibar yönetiminin diğer çeşitlerine göre daha inandırıcı olan kültürel ilişkiler, olumsuz ve yanlış stereotipleri değiştirmenin en iyi yoludur (Szondi, 2009, s.302). Bir ülkenin hükümeti ve dış politika amaçları ile yakından ilişkili olan kültürel diplomasi, diplomatik işlerin bütününi kolaylaştıran olumlu imajın tanıtımını yapma çabasıdır (H. Chartrand'dan aktaran Szondi, 2009, s.302).

Szondi'nin (2009, s.302) vurguladığı üzere kültürel diplomasi, bir ülkenin dış politika hedeflerinin başarılmasında önemli bir role sahiptir. Bu anlamda politize edilen kültür, başarılı dış politikanın bir aracı olarak hizmet eder. Edebiyat, filmler, radyo ve televizyon programları, sanat,

bilim, müzik, dil gibi kültürel ürünlerin yurt dışına tanıtılmasını kapsayan kültürel ilişkiler ile amaç yabancı toplumları bir diğer ulusla yakınlaştırmak, insanlarını, kültürünü, dilini tanıtmak, o ülke hakkında kültür aracılığıyla olumlu bir imaj, fikir yaratmaktır. Kültürel ilişkiler aynı zamanda olumsuz veya yanlış yargıların değiştirilmesinde en iyi yol olduğu gibi, diğer itibar yönetimi formlarından da daha derin etki ve güven yaratır.

Kültürel diplomasının ve uluslararası halka ilişkilerin kapsamına baktığımızda, çok sayıda ve çeşitlilikte faaliyet karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; kültürel-egitimsel değişim programları, lider ziyaretleri, kültür ve dil enstitüleri, kalkınma yardım projeleri, kardeş şehir/ülke anlaşmaları, sivil toplum kuruluşlarının iş birlikleri, popüler ve ulusal edebi eserlerin çevirileri, haber ve kültürel program yayınları, tüm sanat faaliyetleri, sergiler, fuarlar, yurtdışı kütüphaneleri, spor faaliyetleri, turizm, uluslararası akademik/bilimsel projeler gibi faaliyetler, oluşumlar kültürel bilgi aktarımlarının, uluslararası iletişim ve diyalogların gerçekleşebileceği girişimlerdir. Diebels ve Roberts (1976) (Signitzer ve Wamser, 2009), Peisert (1978) (Signitzer ve Coombs, 1992), Zaharna (2009), Cull (2008) gibi birçok uzman; kültürü, günümüz dünyasında farklı uluslara, farklı ulus ve ülkelerin tanıtılması, onların zihinlerinde saygın ve olumlu bir algı yaratılması, kalplerin kazanılması için etkin ve etkili bir unsur olarak kabul etmekte, kültürel iletişim ve kültürel diplomasiyi farklı uluslararası ortak paydaların yaratılabilmesi ve kamu diplomasisinin sürekliliği için temel unsur olarak ele almaktadırlar.

Sadece bugün değil yakın geçmişte de örneğin Soğuk Savaş yıllarında, farklı değerler ve inançlar arasında iletişim kurabilme noktasında, kültür-sanatın en “güvenilir ve korunaklı” yol olduğu düşünülmüştür. Tarihsel örnekler, bu yıllarda kültür-sanat dünyasında yaşanan değiş-tokuş etkinliklerin olumlu bir hava oluşturduğunu, karşılıklı anlayış ve sempati yarattığını göstermektedir. Örneğin, Amerikan jazz ve rock, Rus

Bolshoy and Kirov Bale gruplarının karşılıklı turları belirli bir sempatinin yaratılmasında, kültürlerarası tanınırlığın oluşturulmasında etkili olmuştur. Amerikan rock müziğinin Sovyet kültürel yaşamında etkisi, elbette ki rejimin yıkılmasını sağlamamıştır ancak Sovyet dinleyicilere özgürlük ve demokrasi fikirlerini tanıtmada etkin olmuştur (Grincheva, 2010, s.175).

Kültürel diplomasi ve uluslararası halkla ilişkiler uygulamaları karşı toplumda istenen algıyı, etkiyi yaratmada kısa vadede etkin olmasa da Amerika-Sovyetler, Doğu Bloku örneklerinde olduğu gibi zaman içinde yarattığı etkiyle rejim değişikliklerine değin uzanan bir süreci destekleme gücüne sahiptir. Bu da şunu göstermektedir. Kültürel politikalar istenildiğinde ülkelerin ikili ilişkilerini güçlendirmenin yanı sıra yayılmacı emperyalizm için de önemli bir araç olabilmektedir. Sonuçta çıkılan uluslararası yolda kültürel diplomasiyi şekillendirmek ülkelerin niyetleri doğrultusunda olabilmektedir.

Öte yandan ulusal itibarın ve imajın yönetilmesi bütünsel bir yönetim anlayışını ve kurumsallaşmayı gerektirmektedir. Kültürel diplomasi ve stratejik uluslararası halkla ilişkiler, başta devlete bağlı kurumlar ve birimler olmak üzere çeşitli kamu kuruluşlarıyla, özel organizasyonlarla, sivil toplum kuruluşlarıyla, kanaat liderleriyle koordineli yürütülmesini gerektirmektedir. Bu kurumların yanı sıra medya ve iletişim organlarının kullanılması, ülkelere ait fikirlerin yayılması ve benimsetilmesinde, itibar yönetiminde, tanıtımında vazgeçilmez taktiksel unsurlardır.

Örneğin; hem Fransız kolonilerine hem de diğer ülkelere Fransızca'yı öğretmek ve yaymak adına 1883 yılında kurulan Fransız Birliği (Alliance Française) çalışmalarıyla kültürel bağların kuvvetlendirilmesi, Fransa'nın yabancı topluluklar içinde prestijinin yükseltilmesi hedeflenmiş, bu da Fransa'nın daha sonraki hedeflerine ulaşmada büyük kolaylıklar sağlamıştır (Roberts, 2007, s.37-38). 2. Dünya Savaşı'nın ardından Batı

Almanya, hem Nazi Almanyası'ndan farklı olduğunu anlatabilmek hem de yüksek kültürünü sergileyebilmek ve Almanca dilini yayabilmek için Goethe Enstitüleri'ni kullanmıştır (Isar, 2012, s.119). Özellikle Soğuk Savaş yıllarında ciddi bir kültürel altyapı oluşumuna ve ihracına girişen ABD, Amerikan kamu diplomasisi tarihinde uzun yıllar boyunca ayrıcalıklı bir yere sahip olan USIA (United States Information Agency / Birleşik Devletler Enformasyon Ajansı) faaliyetleri aracılığıyla Amerikan kültürünü etkin biçimde yaymayı başarmıştır (Fitzpark, 2008, s.4). İngiltere'nin temel kamu diplomasisi faaliyetleri ise diplomatik iletişimi yürüten İngiliz Dışişleri Bakanlığı, kültürel iletişimi yürüten British Council ve medya iletişimini yürüten BBC Dünya Servisi olmak üzere temelde üç kurum tarafından sürdürülmektedir (Fisher, 2009, s.254).

Kültürel diplomasi ve uluslararası halkla ilişkiler, uyum ve birleşimi ile itibar-ımağ yönetimi, stratejik iletişim, tanıtım hususlarında devlet ve yabancı halklar arasında karşılıklı çıkarlara hizmet eden ilişkiler geliştirilmesine destek vermede etkindirler. Bir ülkenin kültürel, siyasi, coğrafi, tarihsel, ekonomik çekim gücü, uluslararası platformda o ülkenin ulusal itibarını besleyen önemli kaynaklardır.

Halkla ilişkiler kapsamında bireysel itibar ve kurumsal itibar ne denli önemliyse, kamu diplomasisinde ulusal itibar da o derecede önem taşımaktadır. Bir güç kaynağı olan ulusal itibar yönetimi, dış politika ve kamu diplomasisinin önemli bir parçasıdır. Bir ulusun kültür, siyaset ve ahlak yapılarının diğer uluslar üzerindeki etkisi ile ilgili olan ulusal itibar, yumuşak güç olarak uluslararası ilişkilerde askeri ve ekonomik kaynaklar kadar önemlidir. Bir ulusun güçlü itibarı, güvenilir maddi varlığı, ülkenin uluslararası siyasi hedeflerini başarımında işbirliğine girmesini ve birliklere dâhil olmasını etkileyebilir, yabancı yatırımları cezbedebilir ya da turizme katkısını artırabilir. Ulusal itibar yönetimi, sadece ulusal imaj tasarlamak değil aynı zamanda, dış kamularla karşılıklı anlayışı müzakere etmektir (Wang, 2006, s.91-96).

Kamu diplomasisi tek bir elden yürütülecek bir çalışma olmamakla birlikte, toplumun geneliyle, toplumdaki çeşitli kişi, birim, kurum ve kuruluşlarla entegre yürütüldüğü taktirde başarı şansı yakalar. Yani hem iç, hem dış kamuyla, kurumlarla, kuruluşlarla işbirliği, ortaklık, iletişim kamu diplomasisinin dolayısıyla kültürel diplomasinin gerekliliğidir. Öte yandan genel anlamda kamu diplomasisi ve alt unsurları olan dış politikanın, kültürel diplomasinin ana amacı farklı toplumları olumlu anlamda etkileyebilmek, onların kalplerini ve zihinlerini kazanmak olsa da öncelikle o ülkenin vatandaşlarına kamu diplomasisini ve gereklerini anlatmak, öğretmek benimsetmek gereklidir. İç kamunun desteklemediği bir kamu diplomasisinin, kültürel diplomasinin ve toplumlar arası ilişkinin sağlıklı yürümesi, yürütülmesi mümkün değildir.

Bunun bilincinde olan Atatürk de çeşitli kurumları harekete geçirmiş, Cumhuriyet döneminde bütün devrimler sürecine Türkiye Büyük Millt Meclisi (TBMM), Halk Fırkası, ordu, eğitim ve hukuk sistemi resmi kurumlar olarak öncülük etmesine; özellikle Türk Ocakları, Halkevleri ve basın ise devrimleri savunan, tanıtan kültürel kurumlar olarak Türk modernleşmesine destek vermişlerdir (Akseki, 2014, s.981). Atatürk, Türk Ocakları'ndan Türk tarihine, kültürüne sahip çıkmalarını isterken; Halkevi şubelerinde eğitime, sanata yer verilerek vatandaşların yetiştirilmesine çalışılmıştır. Belli bir süre Türk Ocakları ve ardından Halkevleri, devletin halkla bütünleşmesi, kaynaşması, devrimlerin halka tanıtılması noktasında önemli kültür kurumları olmuşlardır (Bayındır, 2010, s.20). Benzer şekilde Hakimiyet-i Milliye, İrade-i Milliye ve Anadolu Ajansı da basın gücü olarak yurt içinde-yurt dışında hem verilen mücadelenin ifade edilmesinde, hem başka bölgelerde yaşayan Müslümanların Türklere maddi ve manevi desteğinde, hem de Cumhuriyet sonrasında inkılapların toplumun geneline anlatılmasına, yaygınlaştırılmasına destek olmuşlardır.

Mustafa Kemal Atatürk milli mücadele sürerken, gerek ekonomik, sanayi, tarımsal, sağlık gerekse kültür sanat alanlarında reformlarını

hazırlayarak her şeyiyle güçlenmiş, yenilenmiş yeni bir ülke inşa etme çabaları içindeydi. Yıkılmış, parçalanmış bir imparatorluğun küllerinden birçok yenilikler ve devrimlerle yeniden yeşertmeye çalıştığı Türkiye'nin itibarını geri kazanmak için de hem yurt içinde hem de yurt dışında yoğun çalışmalar yürütülmüştür.

2. *Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Kültür-Sanat Politikaları*

Kültür politikaları, geçmiş kültürel yapının değerlerinin, içinde olunan zamana aktarılması, var olan kültürün korunması, gelecek kuşaklara aktarılması hususundaki çalışmaları kapsar. Kültür politikaları toplumun değerleri üzerine inşa edilir.

Günümüz ve geleceğin kültür yapısının belirlenmesinde, kültürel mirasın korunması ve tanıtılmasında kültür politikaları etkin bir rol oynar. Bilimsel çalışmalarla akılcı ve gerçekçi olarak saptanan kültür politikalarının ilkeleri, toplumun gerçeklerine maddi ve manevi değerlere uygun esaslara dayandırılır. Eğitim ve kültür politikaları millidir. Kültür politikaları evrensellikten kopmadan kültürel değişim ve gelişimle sağlıklı, ilkeli politikalarla sürer (Artun, t.y.). Atatürk de yaptırdığı araştırmalar, kurduğu kurumlarla gerçek milli Türk kültürünü ortaya çıkarıp bunun üzerine öz Türk kültürü ile evrensel kültürü birleştirmek üzere çalışmalar yürütmüştür.

Cumhuriyetin kurulmasıyla kültür politikalarını millilik üzerine kuran Atatürk, Milli Mücadele'yi de milli maddi ve manevi güçlerle başarmıştır. Daima milleti ön planda tutan Atatürk, bunun için ilk önce irade-i milliyeyi yani millet iradesini harekete geçirmiş, daha sonra da hakimiyet-i milliyeyi yani milletin kendi kendini idaresi prensibini yerleştirmiştir. Onun medeniyet-kültür savaşı da yine millet için ve

milli olmuştur. Gerçek Türk kimliğini, kültürünü ortaya çıkarmak için Cumhuriyet nesillerine yeni, orijinal bir kültür zemini bırakmak için gayret sarf etmiştir (Süslü, 1995, s.23).

Atatürk yaptığı inkılaplar ve yeniliklerle bir kültür ve medeniyet değişimine imza atmıştır. Bu değişim, Türk Milleti için bir dönüm noktası olmuştur. *“Değişme yeteneğini yitirmiş sosyal sistemler hayatta kalma imkanını da kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirler.”* diyen Atatürk, Türk Milletini muasır medeniyetler seviyesine çıkarma niyetiyle çıktığı yolda toplumun siyasi yapısından, idari kurumlarına, inanç ve düşünce yapısından, terbiyesine, kanunlarına, kültür-sanatına, ekonomisinden sağlık sistemine kadar bütünsel bir sosyal değişimin kapılarını açmıştır (Bayındır, 2010, s.12).

Kültür ve uygarlığı birbirinden ayırmayan Atatürk, kültürü *“Bir toplumun devlet hayatında, düşün hayatında (bilim, toplumbilim ve güzel sanatlar) ve ekonomik hayatta (tarım, ticaret, kara-deniz-hava ulaştırmacılığı) yapabildiği şeylerin bileşkesidir.”* şeklinde tanımlamıştır. Atatürk ulusların, evrensel düzeyde ancak kendi öz kültürlerinin o düzeye ulaşmış olması ile yer alabileceklerine ve uluslararası ilişkilerde kültürün en etkili bağı oluşturabileceğine inanmaktadır (Turan, 2010, s.32-34).

Değişim konusunda ısrarlı ve radikal bir tutum sergileyen Atatürk, en başta eğitime çok önem vermiş ve toplantılarda, meclis konuşmalarında her zaman her yerde eğitim ve kültür meselelerini bir arada ele almıştır. Kültür, medeniyet ve eğitim üçgeni, hayatının vazgeçilmez ana konuları olmuştur. Atatürk, Meclisin açılış konuşmalarında eğitim ve kültür meselelerini bazen bir arada, bazen de ayrı ayrı ele alarak gündeme getirmiştir. Fakat eğitim konusu sürekli tartışılırken, 1923-31 yılları arasında kültür meselelerinin hiç gündeme getirilmemesi ancak 1932 sonrası kültürel sorunların tartışılması dikkat çekicidir. 1936 ve 1937,

Atatürk'ün kültür meselelerine en fazla ağırlık verdiği yıllar olmuştur. Örneğin, 1936 Meclis konuşmasında güzel sanatlardan tarihe, dilden arkeolojiye kadar birçok çalışmadan söz etmiştir (Bayındır, 2010, s.21-22).

Eğitimi; gelişmenin, değişimin ve medenileşmenin dinamosu olarak gören Atatürk, çocukların, gençlerin ve tüm diğer vatandaşların eğitim alabileceği mektepler, yüksekokullar, üniversiteler, sanat enstitüleri, teknik eğitim okulları, öğretmen okulları, Halkevleri, konservatuarlar gibi çeşitli eğitim kurumlarının hızla hayata geçmesi ile çağdaşlaşarak tam bağımsızlık mücadelesini kazanacağına inanmıştır.

Kültür ve dil sorunlarına verdiği önem doğrultusunda Maarif Vekâleti'nin resmi adının Kültür Bakanlığı olarak değiştirilmesini isteyen Atatürk, kültürü, bir yandan ulusal ve evrensel değerlerin toplamı yani hem “hars” hem de “uygarlık” olarak yorumlarken, diğer yandan insanoğlunun kendine özgü nitelik ve yeteneklerine ilişkin bir olgu, bir üstün birikim olarak değerlendirmektedir. Ulusal kültürün, ulusun kendi öz kaynaklarından ve yaşam biçiminden doğup, beslenen kültür olduğunu çok iyi bilen Atatürk de “*Ulusal kültür, en yüksekte göz diktiğimiz idealdir*” sözüyle kültürümüzün ulusallığını ilke edinmiştir (Özdenoğlu, 2009, s.656, 660).

Bu nedenledir ki Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim ve kültür, hükümet programlarında ilk sıralarda yer almıştır. Kültürü, Cumhuriyet rejiminin temeline yerleştiren Atatürk, Türk kültürünün ulusallaşarak, evrensel boyutlara ulaşması için savaş vermiştir. Atatürk'ün bilime, araştırmaya dayalı yeni anayasa, medeni kanun, kadınlara sosyal-kültürel-siyasal-ekonomik hakların tanınması, alfabe, dil, güzel sanatlar, saat, takvim, giyim-kuşam, edebiyat, müzik, plastik sanatlar gibi kültür politikaları ile Türk toplumu çağdaş devrimlerle tanışmıştır. Hilafetin kaldırılması,

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında başlayan Tevhid-i Tedrisat kanunu ile eğitim-öğretimin birleştirilmesi, dil kurultayları, tarih kurultayları, dil-tarih araştırmaları, Türkçe'nin ulusal olduğu kadar kültür ve bilim dili haline gelmesi, 1924'te kurulan Milli Eğitim Bakanlığı öğretmen okullarının yaygınlaştırılması, yurtdışına öğrenci gönderilmesi, halk eğitimi, Millet Mektepleri, ilköğretimin zorunlu kılınması, köy enstitüleri, gün ışığına çıkarılan Türk-İslam klasikleri, Hasan Âli Yücel bakanlığı döneminde Türk kültür hayatına kazandırılan çeviri, dünya klasikleri, Devlet Resim Heykel Müzesi, devlet tiyatroları, UNESCO kurucu üyeliği ile ulusal kültürün geliştirilmesi, şekillenmesi hedeflenmiştir (Kongar, 2008, s.50-54).

Atatürk, Cumhuriyet'in ilanının ardından başlattığı inkılapları bizzat “ilham ve kuvvet kaynağı” olarak gördüğü Türk Milletine anlatmak, gelen tepkiler ışığında inkılaplar zincirine yeni halkalar eklemek amacıyla sık sık yurt içi gezilerine çıkmıştır. Bu yurt gezilerinde başta gençler olmak üzere halkla iç içe olmaya özen göstermiş, gezileri esnasında mesajlarını millete iletecek kurum ve kuruluşlara önem vermiş, belediye, okul gibi resmi kurumlara, Türk Ocağı/Halkevi, İdman Yurdu gibi sivil kuruluşlara özellikle uğramış, halkla yüz yüze görüşmüş, faaliyetlerini övmüştür. Bu sayede milletiyle birebir, samimi görüşmeler yapan Atatürk, halkın tepkilerini, şikâyetlerini yerinde dinlemiş, kimi zaman o anda kimi zaman da Ankara'da meclis veya hükümet aracılığıyla çözümler üretmiştir. Atatürk, herhangi bir yenilik getirmeyi düşündüğünde bunu ilk kez yurt gezilerinde halka hitaben yaptığı konuşmalarında dile getirmiş, halkın tepkisini ölçmüş ve gelen tepkilere göre de inkılapları şekillendirmiştir (Küpeli, 2007, s.124, 134).

Atatürk özellikle Türk milli kültürüne, diline, tarihine fazlasıyla önem vermiş, bir yandan bilimde, fende, sanayide, teknikte, eğitim ve kültürde ilerleyen, yükselen Batı'nın çalışmalarını yakından takip etmiş;

diğer yandan, kendi milli kültürümüzü, sanatımızı koruyup geliştirerek, çağdaş medeniyete önce ulaşmak, sonra da onun üzerine çıkma gerektiği inancını çeşitli vesilelerle dile getirmiştir. Atatürk'e göre; edebiyat, resim, heykel, müzik, tiyatro, mimari gibi bütün güzel sanatları, kültürün oluşumu içinde ele almak ve değerlendirmek gerekir. Bu inançla, *“Bir milleti yaşatmak için bir takım temeller lazımdır ve bilirsiniz ki, bu temellerin en mühimlerinden biri sanattır. Bir millet sanat ve sanatkârdan mahrumsa, tam bir hayata malik olamaz.”* diyerek kültür platformunda, sanata ve sanatkâra verdiği üstün değeri, veciz bir şekilde dile getirmiştir (Göçkün, 2006).

Edebiyat başta olmak üzere heykel, resim, musiki gibi konularına ayrı bir değer ve önem veren Atatürk, bütün güzel sanatları milli kültürün öz, ayrılmaz bir parçası kabul etmiştir. Sanatta da Batı'ya yönelmek gereği inancı ile *“Bizler alaturka musikiye alışmışız, ama yeni nesiller alafranga musikiye çalışmalıdırlar. Çocuklarımızın, gelecek nesillerin musikisi, Garb medeniyetinin musikisidir.”* demiştir. Bununla birlikte, bir gün Çankaya Köşkü'ndeki İncesaz Heyeti şefi Emekli Binbaşı Hafız Yaşar Okur'a: *“Biz Garb'inkini hürmetle dinlediğimiz gibi, bizim musikimiz de bütün dünyada hürmetle dinlenecek bir halde olmalıdır.”* diyerek, sentezci tavrını da ortaya koymuştur (Göçkün, 2006). Atatürk, Türk milli kültürünün yükselmesini, güçlenmesini ne kadar arzulamışsa, bir o kadar da gelişmiş milletler seviyesine ulaşmasını, onlarla yarışır konumda olmasını hedeflemiştir. Gelişmiş, ileri ülkeler sınıfına dâhil bir Türkiye'nin inşası için Atatürk, yaptığı tüm inkılaplarda toplumsal, sosyal, bilimsel, ticari, sanatsal, kültürel alışverişleri desteklemiş ve bu doğrultuda değişim stratejilerini geliştirmiştir.

Atatürk bu görüşleriyle *muasır medeniyetler seviyesine* ulaşmanın yolunun birebir Batıyı taklit etmekten ziyade, Batı'nın gelişmesini sağlayan akılcı, bilimsel yolların ulusal değerlerle kesişerek

harmanlanması gerektiğinin altını çizmektedir. Özdenoğlu da (2009, s.661) Atatürk'ün kültür politikalarında hem ulusal ve hem uluslararası değerlere benzer şekilde önem verdiğini, tüm ulusların birbirlerinden yararlanma hakları olduğunu çünkü kültür, sanat ve bilimin insanlığın ortak malı olduğunu, bu düşüncenin de dünya barışını getireceğini vurgulamaktadır. Özdenoğlu'nun da belirttiği üzere, Atatürkçü kültür felsefesi Yunus'u sevmemize, Beethoven'dan zevk almamıza engel değildir. Karacaođlan, Dadalođlu ya da Pir Sultan'la bir senfoni yaratmak, ulusal değerlerimizi tüm dünyaya sevdirmenin bir başka akılcı yolu olacaktır.

Tüm bu söylemler, demeçler ve izlenen Atatürkçü kültür politikaları, kültürel diplomasinin ve uluslararası halkla ilişkilerin amaç ve hedefleri ile birebir örtüşmektedir. Bir akıl, bilim, felsefe adamı olan Atatürk aldığı hemen her kararla, başlattığı her yenilikle ve bunlara çizdiği strateji ile hem ulusal hem de uluslararası diplomasi konusunda bir deha olduğunu defalarca ispatlamıştır.

Atatürk, Türk milli kültürünün canlanması, geliştirilmesi arzusunun yanı sıra kültürel mirasımızın uluslararası boyutlara taşınması, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası tanınırlığının, saygınlığının artırılmasına büyük önem vermiştir. Bu amaçla çok yoğun çalışmalar sonucunda kültür ve sanatı güçlendirecek, besleyecek birçok kurum hayata geçirilmiştir.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra, her alanda olduğu gibi güzel sanatlar alanında da çalışmalar bir disipline bağlanmıştır. Osmanlı'dan, intikal eden Darü'l Elhan, Darü'l Bedâyi, Muzıka-i Hümayun ve Sanayi-i Nefise Mekteb-i Ali'si yeniden yapılandırılmış, adları değiştirilmiştir (Tan, 2001). Sanat alanındaki çalışmaları yönlendirmek ve yeni sanatçıların yetişmesini sağlamak amacıyla

Ankara'da 1924'de bir *Musiki Muallim Mektebi* kurulmuş ve okul 1936'da *Devlet Konservatuarı* haline getirilmiştir. Buradan mezun olan sanatçıların oluşturduğu *Devlet Tiyatrosu*, *Devlet Operası* ve *Balesi* ve ardından *Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası* kurulmuştur. Ayrıca Cumhuriyetin ilk yıllarında açılan *Gazi Terbiye Enstitüsü*'nde Resim-İş, Müzik bölümleri ile de çalışmalara öğretmen yetiştirmek yolunda hız verilirken, *Devlet Resim ve Heykel sergilerinin* açılması girişimleri başlamıştır. Bütün sanat dallarında, uluslararası çapta değer taşıyan sanatçılar, Türkiye'ye davet edilirken, her alanda yurtdışına gönderilen sanatçılarla da, Türk kültür ve sanatının uluslararası boyuta ulaşması hususunda çok ciddi ve önemli adımlar atılmıştır (Göçgün, 2006).

3. *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Kültürü ve Sanatının Uluslararası Platformda Tanıtımı*

Milli mücadelenin kazanılmasının ardından adeta kültürel bir savaş başlatan Atatürk, toplumsal, kültürel, siyasi, ticari değişimlerle Türkiye'nin tekrar ayakları üstüne kalkmasını ve evrensel platformda tekrar söz sahibi, saygın, itibarlı bir ülke olmasını hedeflemişti. Ancak yapılan inkılapların o güne kadar birçok şeyden habersiz yaşayan halk arasında yayılması, benimsenmesi kolay olmamıştır. Bu sebeptendir ki 1930'lu yıllar hem inkılapların hayata geçirilmesi hem de halka aktarılması konusunda tarihsel bir geçiş dönemi olarak kabul edilmektedir. Harekât üssü Ankara olan bir kültürel mücadele başlatan Atatürk'ün yaptığı, yapacağı inkılapları halka tanıtması, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus kurma çabaları, Türkiye'de halkla ilişkiler kavramı ve içeriğini, o dönemki örneğin Amerika ve Avrupa'nın kullandığı halkla ilişkilerden farklı olarak şekillendirmiştir. Atatürk'ün gezilerinde yaptığı tanıtımlar, anlatımlar, söylevler yeni Cumhuriyet'in

ve Atatürk'ün en önemli halkla ilişkiler faaliyetleridir.

Cumhuriyetin ilanı sonrası hızla bir değişim, gelişim, yenilik sürecine giren Türkiye ve Atatürk inkılapları tüm dünyanın beğenisini, ilgisini ve takdirini toplamıştır. Bu süreci merak eden birçok yabancı lider Atatürk'ü, Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bilgi almıştır. Kültürel diplomasi noktasında baktığımızda elbette hem ekonomik hem de yetişmiş kişi noktasında henüz emeklleme aşamasında olan yeni bir ulus için yurt dışında kültürel, ekonomik, sanatsal temsiliyet göstermesi çok zor olmakla birlikte kısıtlı bütçelerle yine de yurt dışına her alanda eğitim görmeye gençler gönderilmiş, ekonomik, kültürel iş birlikleri gerçekleştirilmiştir. Türkiye'deki bu değişim ve gelişim rüzgârına dâhil olan yabancı uzmanlar, bilim adamları da toplumsal olarak karşılıklı diyalogların kurulması, ilişkilerin güçlendirilmesi adına önemli roller oynamışlardır.

Kültür politikalarına eğitim, eğitim ordusu ve kültür üçgeninde bakıldığında, 1933 yılı ayrı bir öneme sahiptir. *İstanbul Darülfünun* yerine kurulan İstanbul Üniversitesi bu değişim sürecinde önemli kültür kurumlarından birisi olarak varlığını korumuştur. Bu yıllarda Almanya'daki Nazi iktidarı nedeniyle ülkelerini terk eden bilim adamlarına Atatürk kapılarını açmış ve onların yardımıyla hem üniversitelerin hem de kültürel yaşamın şekillenmesini hızlandırmıştır. Alman bilim adamları, Atatürk'ün onlara sundukları özgürlükçü kültür ortamından yararlanarak Türkiye'de çalışmışlar, Türk gençlerini yetiştirmeye ve bilimi yaymaya çalışmışlardır (Bayındır, 2010, s.19).

Kültürel diplomasi kapsamında bugünkü anlamıyla eğitim-değişim programları olarak değerlendirebileceğimiz kapsamda örneğin Selim Sırrı Tarcan, İsveç'te; Vildan Aşır Savaşan, Çekoslovakya'da halk eğitimi konusunda çalışmalar ve araştırmalar yapmak üzere Avrupa'ya

gönderilmişlerdir (Çakan, 2004, s.36-37). Öğrenilen halkevleri, halk eğitimi modelleri Türk toplumunun ihtiyaç ve beklentilerine göre uyarlanarak faaliyete geçirilmiştir. Dil, tarih, edebiyat, güzel sanatlar, temsil, spor, içtimai yardım, halk kursları, kütüphane, köycüler şubesi, müze ve sergiler olmak üzere çeşitli kol ve şubelerden oluşan ve hızla yayılan bu halkevlerine yabancı temsilciler de ilgi göstermekteydi. Özellikle Ankara Halkevi, yabancı devlet adamlarının uğrak yeri olmuştur. 1935'te güzel sanatlar şubesinin düzenlediği sergi ve konserlerde sadece Türk sanatçılar değil, çok sayıda yabancı ressam ve müzisyenin de eserleri sergilenmiştir (Bayındır, 2010, s.53-54).

Benzer şekilde 1917'de öğrenim için Almanya'ya gönderilen Türk öğrenciler, orada bir Türk Öğrenci Dernekleri Birliği kurmuş ve Türkçülük alanında çalışmalar yürütmüşlerdir. Başlarında Bekir Sıtkı Oransay'ın bulunduğu bu gençler, 1924'te Latin kökenli yeni Türk alfabesini geliştirmişler ve bu alfabeyi tanıtmak için Berlin'de Yeni Yazı adlı bir dergi çıkarmışlardır. 1926'da Bakü'de toplanan *Birinci Türkoloji Kongresi'nde* de Rusya Türkleri için Latince'den alınan yeni alfabenin kabulüne karar verilmiştir (Turan, 2010, s.94).

Atatürk tarafından ilk milli enstitüsü olarak kurulan *Türkiyat Enstitüsü'nün* de amacı hem Batının Türk tarihi, kültürü ve dünyasına bakış açısını değiştirmek, var olan yanlış bilgileri silmek hem de Türkoloji sahasında ulusal birliği sağlamak, uluslararası ilişkileri geliştirmek bu sahalardaki araştırmalarda başka araştırma kurumlarına önderlik yapmaktır (<http://turkiyat.istanbul.edu.tr/?p=6372>, 2017).

Birçok alanda olduğu gibi ülkenin tarihine, geçmişine büyük önem veren Atatürk'ün direktifleriyle arkeoloji eğitimi için de çok sayıda genç Avrupa'ya eğitime gönderilmiş ve bu araştırmaların başında Türk uzmanların da olmasıyla tarihi eserlerin korunması sağlanmış, yabancı

uzman ve kurumlar tarafından yurt dışına kaçırılması engellenmeye çalışılmıştır.

Yabancı uzmanların yaptığı kazılarda çok sayıda tarihi eser gün yüzüne çıkarılmıştır. Çeşitli bölgelerde yabancı uzmanlar Hükümetin verdiği izin ve onay çerçevesinde kazılarını yapmış, hatta içlerinden Türk ve Bizans sanat eserleri uzmanı mimar Alexandre Raymond, Eylül 1933'te Paris'te açtığı Şark Sanatları Sergisi'nde Türk ve Bizans mimarisine ve tezmini (süsleme) sanatlarına ait eserleri teşhir etmiştir.

Öte yandan Türkiye'deki arkeoloji çalışmalarını ve müzelerini yakından incelemek için de gelen yabancı uzmanlar olmuştur (Bayındır, 2010, s.275-276).

Bu dönemde her fırsatta yurt dışındaki toplantılara katılım sağlanmaya çalışılmış ve Türkiye'nin değerleri, zenginlikleri gösterilmeye gayret gösterilmiştir. Bayındır'ın (2010, s.279, 292) aktardığı üzere, 1935'te Türk Tarih Kurumu As Başkanı Afet İnan, *Cenevre Tarih Arkeoloji Cemiyeti Konferans Salonu*'nda Alacahöyük'te yapılan kazılar hakkında Fransızca bir konferans vermiş; 1938'de de Prof. Dr. Fuat Köprülü, Zürih'teki *Tarihi İlimler Sekizinci Arsuulusal Kongresi ve Arsuulusal Yirminci Müsteşrikler Kongresi*'nde yeni Türkiye'yi temsil etmiştir. 1937'de Bükreş'te *17. Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi*'ne Afet İnan başkanlığında bir heyet ile katılım gösterilmiştir. Kongrede, Türkiye'deki arkeolojik ve antropolojik çalışmalar anlatılmıştır. Romanya'daki arkeoloji kongresine katılan Afet İnan, Türkiye'nin arkeoloji ve antropolojiye verdiği önemi aktarmıştır. 1938 yılında Kopenhag'taki *Antropoloji ve Etnoloji Milletlerarası Kongresi*'ne katılan antropolog Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu ve arkeolog Remzi Oğuz Arık, Türkiye'deki alanla ilgili çalışmaları tanıtmışlardır. Bayındır (2010), Cumhuriyet'in ilk yıllarında

uluslararası toplantılara, kongrelere katılıma büyük önem verildiğinin, hatta Maarif Vekâleti bütçesinden konferanslar ve uluslararası sergiler için özel bir hesap açıldığının altını çizmektedir.

O dönemde hem tarihi eserlerimizi korumak, Türk topraklarının birçok medeniyete vatanlık yaptığını göstermek hem de mimari ve sanatsal eserlerimizi yurt dışına tanıtmak amacıyla çok sayıda müze ve kurum açılmıştır. Atatürk'ün üstün çabaları sayesinde ülke genelinde Aspendos, Bergama, İznik, Alacahöyük gibi değerli kazılar yapılmış; Topkapı Sarayı, Konya Mevlana Dergâhı, Ayasofya, Kariye müze kapsamına alınmış; İstanbul Resim ve Heykel, Ankara Etnografya, Anadolu Medeniyetleri Müzeleri açılmıştır. Hepsini başlı başına ayrı bir değer içeren bu eserler ve kurumlar, sadece Türk kültürünün değil aynı zamanda dünyanın kıymetli hazineleri arasına girmiştir.

Atatürk'ün “*en zor inkılap*” olarak tanımladığı müzik alanında da çok değerli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Hem milli Türk müziğinin yükseltilmesi hem de çok sesli Batı müziği ile Türk müziğinin sentezlenerek çeşitlenmesi denenmiştir. Batı müziği tekniğinin getirilmesi ve halkın müzik zevkinin geliştirilmesi konusunda Atatürk çok ısrarla çalışmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında halkın müzikteki yenilikleri kavraması, bir müzik anlayışının gelişmesi ve yayılması çok zor ve ağır ilerlemekteydi. Bu zorluk sadece Batı müziğine karşı değil, Türk müziğinin gelişiminde ve yayılımında da vardır.

Atatürk, 1934 Kasım ayında TBMM'nin açılış töreninde “*Ulusal ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir an önce genel son müzik kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu düzeyde Türk ulusal müziği yükselir, evrensel müzikte yerini alabilir.*” şeklinde konuşmuştur. Bu amaçla Musiki Muallim Mektebi içinde bir Milli Musiki ve Temsil Akademisi

ve ardından Ankara Konservatuvarı kurulmuştur. Konservatuvarın açılmasında ve gelişiminde Alman Paul Hindemith ve sonrasında Carl Ebet çok etkin olmuştur. Avrupa’da öğrenim görmüş Türk gençleri de görev aldıkları Ankara ve İstanbul Konservatuvarlarında çoksesli müziğin yaygınlaşmasında etkin olmuşlardır. Türkiye’ye çağrılan Macar besteci Bela Bartok ve Adnan Saygun, birlikte Anadolu’da yaptıkları araştırma ile Halk Müziği ile ilgili pek çok derleme yapmış ve bir Halk Müziği arşivi kurulmuştur (Turan, 2010, s.301).

Müzik alanında bir diğer gelişme de yine Atatürk’ün öncülüğünde kurulan Türk operasıdır. Türkiye’de ilk operalar ülkeye gelen yabancı topluluklar tarafından sergilenmiştir. 1930’da bir Opera Derneği kurulmuş ve ilk özgün Türk operası “Özsoy *Destanı*” da 19 Haziran 1934’te İran Şahı Rıza Pehlevi’nin ziyareti sırasında Ankara Halkevi’nde oynanmıştır. (Turan, 2010, s.303). İran Şahı Rıza Pehlevi adına hazırlanan opera ve geceyle Türkiye-İran dostluğunun kurulması konusunda önemli adımlar atılmıştır. Ankara ziyareti sırasında İran Şahı Rıza Pehlevi müzeleri, Kız Enstitüsü’nü, Ankara Barajı’nı, Ziraat Enstitüsü’nü, Askeri fabrikaları, Musiki Muallim Mektebi’ni gezmiştir. Aynı yenilikleri kendi ülkesinde yapmak isteyen İran Şahı, Ankara ziyaretinden sonra Atatürk’le birlikte 20 Haziran - 6 Temmuz 1934 tarihine kadar, Eskişehir, Afyon, Balıkesir, İzmir, Çanakkale ve İstanbul’u kapsayan bir inceleme gezisine çıkmışlardır (Çetinsaya, 1999, s.168). Atatürk hem Özsoy, Taşbebek, Bayönder gibi yapıtlarla, müzik ve opera alanına eserler eklenmesinde öncülük etmiş hem de çağdaş Türk eserlerinin yazılıp yurt içinde ve yurt dışında oynanmasına vesile olmuştur.

Bale de yine Atatürk’ün çabası ile Türkiye’de hayat bulmuştur. Atatürk’ün davetiyle Türkiye’ye gelen Rus Lydia Krassa Arzumanova’nın başında bulunduğu bir bale okulu açılmıştır. Öğrencileri ile ilk

gösterilerini 1931’de Casa d’Italia’da yapan Arzumanova, Türkiye’de bale eğitiminin gelişimi konusunda önemli katkılar sunmuştur. Ancak 1945’lere kadar bale konusunda çok ciddi adımlar atılamamıştır.

Modern Batı müziklerini icra edecek Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası da yine başta Alman ve Rus müzisyenlerin desteği ile kurulmuştur. Dr. Praetorius yönetimindeki Orkestra, ilk konserini 1935 yılında Cumhuriyet Bayramı’nda Mecliste vermiş ve ardından çok sayıda konser vermeye devam etmiştir (Bayındır, 2010, s.326). Ancak müzikte yapılan inkılap ve çalışmalar sıklıkla da eleştirilere ve direnişe maruz kalmıştır. Oysaki Atatürk’ün amacı Türk halkına, gençlerine müzik, resim, tiyatro gibi sanat dalları ile yeni ufuklar açmaktı. Bunun için de çok sayıda genç eğitim almak için Avrupa’nın çeşitli ülkelerine gönderilirken, bir o kadar da yabancı şef, besteci, uzman, kadroları ve konservatuarları kurmak ve gençleri eğitmek üzere Türkiye’ye davet edilmekteydi.

Kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel diplomasının sürdürülebilmesi için uluslararası çaptaki etkinlikler çok önemlidir. Buna örnek olarak da Alpan (1989, s.2206) 1935’te İstanbul’da düzenlenen *Uluslararası Balkan Folklor Festivali’ni* vermektedir. Beylerbeyi Sarayı’nda yapılan bu ilk uluslararası halk oyunları festivaline Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan gibi ülkeler katılmışlardır.

1930’ların başı itibarı ile Yeni Türkiye, yabancı sanatçılar ve topluluklar için müthiş bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Çok sayıda sanatçı Türkiye’nin hem yeni yüzünü tanıyabilmek hem de ikili ilişkileri geliştirmek adına Türkiye’ye ziyaretlerde bulunmuşlardır. Ankara ve İstanbul’da pek çok konser, gösteri sergilenmeye başlamıştır. 28 Temmuz 1930’da Bulgaristan’ın Stara-Zagora şehri korusu ile

Sofya Opera sanatkârlarından oluşan bir musiki heyeti İstanbul'da hem Bulgarca hem de Türkçe parçalardan oluşan bir konser vermiştir. Ankara Türk Ocağı salonunda da Alman sanatçıların katıldığı bir konser düzenlenmiştir (Bayındır, 2010, s.380).

Dönemin Sovyetler Birliği'nde kendi kültürel ideolojisini yaymak üzere VOKS (Sovyetler Birliği Kültürel Temaslar Cemiyeti) adlı bir teşkilat kurmuştur. Kültürel ilişkileri siyasi ilişkilerin bir parçası olarak gören Sovyetler, VOKS yardımıyla Türkiye'nin kuruluşunun onuncu yılı şerefine Moskova Devlet Konservatuvarı'nda 29 Ekim 1933'te bir konser vermiştir. Konser radyo aracılığıyla Türkiye'de de yayınlanmış, konserde Ulvi Cemal Erkin ve Ekrem Zeki Üngör'ün de eserleri seslendirilmiştir. VOKS, iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirebilmek için 19 Şubat 1934'te bir Çağdaş Türk Müzik Gecesi düzenlemiş ve konseri radyodan yayınlamıştır. Konserde hem Türk hem de Sovyet bestelerine yer verilmiştir. Bahar 1934'te de Ankara Konservatuvarı Müdürü Zeki Bey ve viyolonist Ekrem Zeki Bey, müzik alanındaki gelişmeleri, müzeleri, sergileri göstermek amacıyla Moskova'ya davet edilmişlerdir. Karşılıklı bilgi alışverişini artırabilmek adına Türk sanatçılar da Moskova'da üç konser vermişlerdir. Hatta VOKS, Muhsin Ertuğrul'u 1925 yılında Moskova'ya davet etmiş ve Ertuğrul sayesinde Rus edebiyatını ve tiyatro eserlerini Türk okur ve izleyicilerine tanıtmaya çalışmıştır. 1935 yılında ise GABT (Devlet Akademi Bale ve Tiyatro) Ankara, İstanbul ve İzmir de bedava halk konserleri vermişlerdir. 1936 yılında da Ahmet Adnan Saygun, Cemal Reşit Rey, Ulvi Cemal Erkin gibi Türk besteciler bir müzik festivali için Moskova'ya gitmişlerdir (Tacibayev, 2004, s.205-209).

1930 ve 1931 yıllarında sıkça gerçekleşen uluslararası etkinliklerde Türk sanatçıları yurt dışında turnelere çıkmış ve büyük beğeni toplamışlardır. Bu turnelerin asıl amacı, Türk musikisini yabancı,

komşu ülkelere tanıtmak idi. 1931 sonlarında Hüdadat Hanım, Fahir Hanım, Cennet Hanım, Tanburi Refik gibi sanatçılardan oluşan kalabalık bir müzik grubu Atina'dan başlayan bir Balkan Turnesi'ne çıkmış ve ilgiyle karşılanmıştır. Atina'da verilen konser, özellikle ikili ilişkilerini düzeltme yolunda olan iki ülke için bir yakınlaşma vesilesi yaratmıştır. 1930 yılında Fransız Sinema Kumpanyasının "Milletler Şarkısı" isimli filmde şarkı söyleyecek kişileri seçebilmek için Paris'te düzenlediği ses yarışmasına katılan Hüdadat Hanım altıncı olmuştur. Çekilen bu film mevsim sonunda İstanbul'da da gösterime girmiştir. Bu döneme damgasını vuran popüler etkinliklerden biri de güzellik yarışmalarıdır. 1928'deki yarışmayı Feriha Tevfik kazanırken, dünya çapında yapılan yarışmalara katılan Türk kızları çoğu kez ülkeye derece ile dönmeyi başarmışlardır. Hatta 1932 yılındaki dünya güzellik yarışmasında Keriman Halis Hanım dünya güzeli seçilmiş ve Ankara'dan büyük takdir toplamıştır (Bayındır, 2010, s.385-386).

Halkı eğitmek, kültür ve görgü düzeyini yükseltmek yenilenme, değişim hedeflerinden biriydi. Cumhuriyet döneminde tiyatro da kültürel gelişimin önemli basamaklarından birisi olmuştur. Tanzimat döneminde başlayan Batı tipi tiyatro çalışmaları 1923 sonrası gelişimini hızlandırmış ve Türk tiyatrosuna çok sayıda sanatçı kazandırmıştır. Atatürk'ün destekleriyle özellikle Türk kadınlarının sahnelerde yer alması gerçekleşmiştir. Afife Jale'nin ardından Bedia Muvahhit sahnelerdeki ilk Müslüman kadın sanatçı olurken; Neyyire Neyir, Nazire Sedat ve arkalarından çok sayıda sanatçı sahnelerde rol almışlardır.

1914'te kurulan ilk tiyatro Dârülbedâyi'nin ardından Cumhuriyet sonrası, tiyatroyu ülke geneline yayma konusunda Türk Güzel Sanatlar Birliği, Halkevlerinin tiyatro kolları, Tiyatro Meslek Mektebi, Türk Akademi Tiyatrosu, Yeni Türk Ocağı Tiyatrosu, Milli Sahne, Türk Tiyatrosunu Himaye Cemiyeti, Türk Sanayi-i Nefise Birliği, İstanbul

Şehir Tiyatroları gibi birçok önemli girişimde bulunulmuştur. Atatürk tiyatronun gelişimini ve bu yolla halkın eğitiminin, görgüsünün yükseltilmesini fazlasıyla önemsemekteydi.

1930'dan itibaren Darülbedayi oyuncularının hem yurt içinde hem de yurt dışında turnelere çıktıkları, temsiller verdikleri bilinmektedir. Yunan tiyatro heyeti ile sıkı diyalogları olan Darülbedayi sanatçılarının yurt dışında özellikle Yunanistan'ı tercih ettikleri ve ortak projeler geliştirdikleri görülmektedir. Othello oyununu birlikte oynayan Türk ve Yunan sanatçılar büyük beğeni toplamış, özellikle Desdemona'yı Yunanca oynayan Bedia Muvahhit, sahnesiyle çok beğenilmiş ve ünü Yunanistan'a yayılmıştır. Muvahhit'in Yunanistan ziyareti Yunan gazetelerinde çok önemli haber olarak geçmiş, Yunan sanat camiası ve diplomasisi tarafından bir kabul resmi yapılmıştır. Benzer şekilde Yunanistan'ın o dönemki iyi oyuncularından Matmazel Aliki de Ekler Tiyatrosu'nda bir oyunda oynamıştır. Bu karşılıklı sanat alışverişleri Türk-Yunan yakınlaşmasında önemli adımlar atılmasına neden olmuştur (Bayındır, 2010, s.439-440).

Türkiye'deki tiyatronun başarıları yurtdışında da dikkat çekmiş ve Avrupa'da bu konuda bazı konferanslar düzenlenmiştir. Brüksel'de Liege Darülfünun profesörlerinden M. Bricteux *Türk Halk Tiyatrosu'na Dair* konulu bir konferans vermiştir. Benzer şekilde bu yükseliş İtalyan Giornale d'Italia (1928), New York Times (1930) gibi yabancı basının konuları arasına girmeyi başarmıştır (Bayındır, 2010, s.441).

Osmanlı döneminde önemli bir kültür ve sanat merkezi olan Sanayi-i Nefise Mektebi, 1927'de *Güzel Sanatlar Akademisi*'ne dönüştürülmesiyle aynı misyonuna devam etmiş ve çok sayıda değerli sanatçı yetiştirmiştir. Dönemin sanatçıları İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Hikmet Onat'ın akademinin güçlendirilmesi çalışmalarının yanı

sıra her bölümü için de Avrupa'dan uzmanlar getirilmiştir (Katoğlu, 1997, s.453-454). Yeni Resim Cemiyeti, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti (Türk Ressamlar Cemiyeti), Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği, D Grubu gibi oluşumlar altında toplanan, çoğunluğu Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde eğitim alarak ülkeye dönen resim sanatçıları, Türkiye'de çağdaş sanatın öncüleri olmuşlardır. Çeşitli dönemlerde açılan Ankara Sergileri, İnkılap Sergileri, Yurt Gezileri, Devlet Resim ve Heykel Sergileri, Galatasaray Sergileri hem çağdaş sanatın gelişiminin devamlılığı hem de yeni Cumhuriyet'in ideallerini yansıtmaya görevini üstlenmiştir. Sadece Türk sanatçıların değil Macar, İtalyan ve ağırlıklı olarak Sovyet sanatçıların olmak üzere çok sayıda yabancı sanatçının eserleri de Türkiye'de sergilenmiştir.

SSCB'de 31 Aralık 1935'te *Modern Türk Resimleri Sergisi* açılmıştır. Sergi açılışından iki hafta önce düzenlenen toplantıda İbrahim Çallı Türkiye'deki resim sanatının durumu ve güzel sanatlar eğitimi ile bilgiler aktarmıştır. Sergiye katılan Türk sanatçılar Moskova'daki atölyeleri, sanat müzelerini, sinema stüdyolarını, sanat akademilerini ziyaret etmişlerdir. Yaklaşık bir ay açık kalan sergiyi toplam 13 bin kişi ziyaret etmiştir. Ayrıca 1933'te Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. Kuruluş yılı dolayısıyla Moskova'daki Doğa Kültürleri Müzesi'nde Türk halkının Milli Mücadelesi'ne dair Türk pankart ve afişleri sergilenmiştir (Kolesnikov, 2010, s.90-91).

Moskova'da açılan Modern Türk Resimleri Sergisi'ne ilişkin SSCB Kültür Bakanı Bubnova'nın sanat işlerini idare eden karısı Olga Bubnova Journal de Moscou gazetesinde yayınlanan yazısında; sergilenen eserlerin Türk mücadelesini, uyanan yenilikleri, ilerlemeyi gösterdiğini, bu ressamların yeni Cumhuriyetçi Türkiye'nin yeni unsurlarını ifade ettiğini belirtmektedir. Bubnova yazısında "*teşhir edilen Türk ressamlarının sanatı yeni Türkiye'nin destani tarihine ve*

bugünkü hayatına sıkıca bağlıdır ve diyebiliriz ki, Türk ressamları gelecek yıllar zarfında büyük milletlerine layık bir şeref mevkiini fethetmesini bileceklerdir.” (Uğurlu, 2003, s.293) diyerek hem yeni Cumhuriyeti hem de onun sanatçıları takdir etmektedir.

Sovyetler kendi ideolojilerini yayabilme kaygısıyla özellikle Türkiye’ye ayrı bir önem vererek ilişkilerini geliştirme çabasındaydı. VOKS aracılığıyla gerçekleşen yakınlaşma geceleri, sergiler, film gösterimleri, tiyatrodaki Rus eserlerinin oynanması, Türk tiyatro ve müzik sanatçılarının SSCB’yi ziyaretleri, Türkiye ile ilgili filmlerin çekimi gibi çalışmalarla iki ülke arasında ortak çalışmalar yürütülmüştür. 1932’de Cumhuriyet’in 10. Yılı nedeniyle Sovyet-Türk ortaklığında bir film yapılması kararlaştırılmıştır. Sovyet yönetmen Sergey Yutkeviç’in başında olduğu ekiple çekilen *Türkiye’nin Kalbi Ankara* sadece Türkiye’de değil, Moskova, Leningrad (St.Petersburg), Harkov, Gorky gibi Rus şehirlerinde de gösterilmiştir. Bu film iki ülke arasındaki dostluğun ve iyi ilişkilerin geliştirilmesine önemli bir araç olmuştur. Hatta sonrasında Sovyet sinemacılar sayesinde Türkiye’de küçük bir film stüdyosu kurulmuştur (Kolesnikov, 2010, s.80-84).

Resim ve karikatür sergileri kültür ve sanat hayatının önemli etkinliklerinden biri olmuştu. 1937’de Paris’te Salon des Humoristes adlı karikatürcüler sergisine katılan Muvaffak Toyar’ın yirmi üç eseri jüri tarafından onaylanmış, eserleri ilgiyle karşılanmıştı. Dresden’de okuyan ve orada, *Altay Türk Talebe Birliği* adıyla bir kulüp kurmuş olan genç ressam Türk öğrencilerin katıldığı Dresden Sergisi’nde de benzer şekilde Türk eserleri çok beğenilmişti (Cumhuriyet, 1938).

Yeni Türkiye’nin ticari, siyasi gelişmelerinin yanı sıra sosyo-kültürel değişimlerinin dünya ülkelerine anlatılması, harap olmuş bir imparatorluğun ardından nasıl genç ve dinamik bir ülke kurulduğunun

gösterilmesi konusunda başta Atatürk ve yeni yetişen sanatçılar, bilim adamları, aydınlar büyük gayret göstermişlerdir.

Sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi olarak yenilenen Türkiye Cumhuriyeti'ne batının bakışı Osmanlı Devleti'ne bakışından pek farklı değildi. Atatürk batının bu düşüncelerini kırmak, yeni Türk Devleti'ni tanıtmak ve uluslararası ekonomik ilişkileri artırmak amacıyla bir proje sunmuştur. 1926'da Atatürk, *“Bir gemi hazırlayın, içine ürettiğimiz malları koyun. Türk insanı binsin gemiye, uygar, güzel görünümlü, kadınlı, erkekli gemide Türk bayrağını dalgalandırın; Avrupa'nın belli başlı ülkelerine, şehirlerin, limanlarına uğrayın, Avrupalı'ya Türkiye'nin yeni yüzünü gösterin.”* diye talimat vermiştir (Özçelik ve Güneş, 2017, s.233).

Seyr-i Sefain İdaresi'nin Hollanda'dan aldığı Wilis adlı posta gemisi 'Karadeniz Vapuru' olarak yeni adıyla önce beyaza boyanmış, Naci Bey'in (Meltem) yönetiminde iç dekorasyonu yapılmıştır. Gemi için özel bir logo hazırlanmış ve bu logo afişlerin, mönü ve yolcu kartlarının, karton kutuların, ambalaj kağıtlarının, dokuz dilde basılan broşürlerin üzerine işlenmiştir. Olayın geçtiği döneme göre logonun dışında, yeni sayılacak hayret verici ayrıntılar tasarlanmıştır. Örneğin ziyaretçilere gösterilmek üzere belgeseller hazırlanmış, hatıra pulları bastırılmıştır. Tüm harcamalar, Ticaret Bakanlığı ve İstanbul Ticaret Odası (ITO) tarafından üstlenilmiştir (Kayar, 2005).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tanıtılmasına karar verilen her şey vapurun içine yerleştirilmiştir. Türk mavisi sırlı Kütahya çinileri; nakışlı, renkli Osmanlı, Yörük, Selçuklu, Acem halıları; gül, tarçın, sakız kokulu Hacıbekir'in lokumları; çeşmibülbül, laledan, gülabdan gibi cam ürünleri, Sümerbank kumaşları, Beykoz Kundura'nın ayakkabıları, Pertev kremleri, Sanayii Nefise'nin resimleri hatta Ankara tiftik keçileri bile stantlara konmuştur (Özçelik ve Güneş, 2017, s.234).

Türkiye'nin modern yüzünü göstermek için hazırlanan bu gemi, yeni Türkiye'nin bir uluslararası halkla ilişkiler başarısı olarak tarihte yerini almıştır. Özçelik ve Güneş'in (2017, s.235) vurguladığı üzere bu vapurun en önemli yolcuları Türk insanları olmuştur. Vapur mimarlar, ressamlar, sanatçılar, milletvekilleri, öğretmenler, yazarlar, besteciler, Riyaseti Cumhur Orkestrası üyeleri, genç tercümanlar gibi pek çok meslekten Türk insanını tanıtacak ve gururlandıracak kişilerden oluşan toplam 185 yolcu ve 105 mürettebat ile 12 Haziran 1926 sabahı hareket etmiştir.

Bone (Cezair), Barcelona (İspanya), Le Havre (Fransa), Londra (İngiltere), Amsterdam (Hollanda), Hamburg (Almanya), Stockholm (İsveç), Helsinki (Finlandiya), Leningrad (SSCB), Gdansk-Gydanıa (Polonya), Kopenhag (Danimarka), Anvers (Belçika), Marsilya (Fransa), Cenova-Napoli (İtalya) limanlarına uğrayan Karadeniz Vapuru, ziyaretçi akınına uğramıştır. Sergilenenlerin gezilmesinden sonra, seçkin konuklara davetler verilip, gemide balolar düzenlenmiştir. Modern Türk insanı, özellikle kadını ile karşılaşan Avrupalılar, hayretler içinde Türkiye'nin çağdaş yüzüne tanık olmuşlardır (Kayar, 2005). Karadeniz Vapuru, 86 günde, 12 ülkede 16 şehir ziyaret ederek 5 Eylül 1926'da yurda dönmüştür. Bu sergi seferinin yeni Türk Devleti'nin tanıtılmasında çok büyük payı olmuştur. Geminin gittiği her ülkenin basınında Atatürk Türkiye'si hakkında çok değerli haberler, yazılar yayımlanmıştır (Özçelik ve Güneş, 2017, s.238).

Atatürk, sadece savaş meydanlarında üstün yetenekli bir asker, komutan değil aynı zamanda siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel bir mimar olduğunu Cumhuriyet ve sonrasında ortaya koyduğu inkılapları, düşünceleri ve hedefleri ile fazlasıyla ispatlamıştır. Bir ülkeyi askeri dehasıyla emperyalist ülkelerin istilasından kurtaran Atatürk, savaş meydanlarında çalıştığı projelerini zafer sonrasında mümkün olduğunca

hızlı bir şekilde hayata geçirerek uzun yıllardır yokluk, yoksulluk, cehalet içinde bırakılan Türkiye'yi parlayan bir ülke yapma konusunda olağanüstü çaba sarf etmiştir. Yeni Türkiye'de yapılan tüm çalışmaların sadece yurt içinde kalmaması, bir zamanların '*hasta adamı*'nın ölmediğini aksine daha sağlıklı, genç, dinamik bir ülke olarak küllerinden yeniden doğduğunu gösterebilmek için de farklı ülkelerle ticari, kültürel ilişkiler kurarak tüm dünyaya ispatlama çabası güdülmüştür.

Sonuç

Savaşlardan büyük bir zaferle çıkan ama bir o kadar da yorgun, hırpalanmış bir ulusun, ülkenin yeniden ayağa kalkması için Mustafa Kemal Atatürk, insanüstü bir çaba göstermiştir. Yeni bir "*ulus*" inşa ederken Atatürk; ticari, siyasi, teknolojik, sosyo-kültürel olmak üzere her alandaki gelişmenin harcını, yıllardır üzerinde çalıştığı bilim ve akla dayanarak karmıştır. Bir ulus kimliği yaratabilmek için ortak bir dil, tarih, eğitim, din, coğrafya ve kültürde birleşmek gereklidir. Bu sebeptir ki Atatürk çağdaş, modern ülkeler seviyesine çıkabilmek ve dünyada saygın, sözü geçer devletlerden biri olmak için başlangıç noktasını kültür-sanat politikaları olarak seçmiştir.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri ile başlayan modernleşme hareketleri Cumhuriyet sonrası özellikle siyasi, ekonomik sorunların kısmen aşılmasıyla 1930'lardan sonra hız kazanmış, kültür-sanat alanındaki gelişmelerle hem dünyada adını duyuran bir ülke olmak hem de kültürlü, medeni bir toplum yaratmak amacı güdülmüştür. Milli bir kültür oluşturmanın yanı sıra, bu milli kültürel değerleri gelişmiş batı değerleri ile sentezleyerek medeni ülkelerle aynı safta yer alma ülküsü hedeflenmiştir. Atatürk'ün çağdaşlaşma stratejisi, batı medeniyetinin birebir taklitçiliği değil, iyi, doğru ve kendi

bünyemize uygun olanları almak ve onları kendi kültürümüze entegre etmektir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri kültür üzerine kurulmuştur. *“Bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüce bir toplum halinde yaşatan veya bir milleti esaret ve sefalete terk eden eğitimidir.”* diyen ve kalkınmanın, güçlenmenin eğitimden geçtiğine inanan Atatürk'ün; kültürel politikaları çerçevesinde laik, bilimsel bir çerçevede, çocukların ilk eğitimlerinden, gençlerin mesleki eğitimlerine, yetişkinlerin okuma-yazma öğrenmelerinden günlük yaşamdaki işlerini, tarlasını, dikişini nasıl yapacağına, sosyal ortamlarda nasıl davranacağına kadar yaş, cinsiyet gözetmeksizin tüm milleti kapsayan bir eğitim politikası hayata geçirilmiştir. Sonrasında Atatürk'ün teşvikleri ile özellikle Türk dilinin, Türk tarihinin gelişiminde, yeni kanunlarda, çok zor olsa da antropoloji, arkeoloji, müzik, resim, heykel, tiyatro, opera, sinema gibi sanat alanlarının toplum içinde bilinmesi, yerleşmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır. Özellikle bazı inkılapların toplum tarafından kabulü kolay olmamakla birlikte bunun farkına varan Atatürk, 1930'lardan sonra çok sayıda yurt gezisine çıkarak kendisi bizzat bunları tanıtmış, halkla birebir görüşerek, onlarla daha yakından temas kurarak anlatmıştır.

Cumhuriyet sonrası başlatılan kapsamlı kalkınma ve çağdaşlaşma hareketlerinin yerleşimi için yurt içinde; ülkenin gelişen, değişen yüzünü göstermek için de yurt dışında büyük çabalar sarf edilmiştir. Kültürel diplomasi ve uluslararası halkla ilişkiler bakış açısıyla yaklaştığımızda o günün koşullarına göre yurt içinde ve yurt dışında daimi olarak bir iletişim, diyalog, işbirliği ve yoğun bir tanıtım çalışması gerçekleştiği görülmektedir. Bir yandan ekonomik, ticari, siyasi anlamda ayağa kalkmaya, öte yandan uluslararası platformda itibarını ve saygınlığını geri kazanmaya çalışan bir ülke olabilmenin

gayreti içinde, özellikle eğitimli bireyler yetiştirmek için çok sayıda gencin yurt dışına eğitime göndermek, çeşitli alanlarda yabancı uzmanlardan destek almak kültürel diplomasinin eğitimsel-mesleki değişim programı çerçevesinde oldukça başarıyla yürütülmüştür.

Uluslararasıda politik, sosyal ve ekonomik etkileşim yaratılması, ilişkilerin artırılması, dış politikanın ve dış tanıtımın yönetilmesi, yanlış yargıların değiştirilmesinde etkili bir “*yumuşak güç*” olan kültür ve kültürel etkinlikler, genç Cumhuriyet’in de sıkça başvurduğu kültürel diplomasi ve uluslararası halkla ilişkiler yöntemleri olmuştur. Bu doğrultuda yapılan edebi çalışmalar, konserler, eğitim programları, bilimsel toplantılara katılım, sergiler, Karadeniz Vapuru ve çeşitli kültür-sanat girişimleri, yeni Türkiye’nin ilk uluslararası halkla ilişkiler çalışmaları olarak amacına ve hedefine ulaşmış çalışmalar olmuştur.

Genç Türkiye, farklı ülkelere yenileşme, modernleşme yolundaki kültürünü çeşitli yetersizliklerden dolayı çok sık taşıyamasa da bu mucizevi değişimi bizzat görmeye, paylaşmaya çok sayıda ülke liderinin, sanatçının, yazarın, gazetecinin, elçinin ziyarete geldiği, bizzat yerinde öğrendiği ve hayranlık duydukları bilinmektedir. Bu değişim bugün bile her ne kadar bazı çevrelerce şiddetli bir şekilde eleştiri oklarına hedef olsa da o dönemin yıkılmış, harap olmuş bir ülkesinden, çaresiz insanlarından örnek gösterilen bir ülke yaratmak, bugüne getirmek, gelişmiş ülkeler sınıfında yer alabilmek birçok konuda alınan radikal kararlarla mümkün olabilmektedir.

Kaynakça

Akseki, C. (2014). *Atatürk Devrimlerinde Yöntem III: Kurumlar Ve Araçlar; Belgi*, 8, Yaz/II.

Alpan, N. P. (1989). Atatürk'ün Milli Müzik Devrimi, 9. *Türk Tarih Kongresi, Bildiriler (21-25 Eylül 1981) C.III*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, ss.2203-2210.

Artun, E (t.y.). *Halk Kültürü ve Folklorun Türk Kültüründeki Yerine Kültürel Değişim ve Gelişim Açısından Bakış*, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, <http://turkoloji.cu.edu.tr/Halkbilim/10.php>, (21.09. 2017).

Banks, D. (2011). *The Ouestionions of Cultural Diplomacy: Acting Ethically*,

Theatre Topics, Vol. 21, No.2, September, pp. 109-123, <http://muse.jhu.edu/journals/tt/summary/v021/21.2.banks.html>. (10.09.2017)

Bayındır Uluskan, S. (2010). *Atatürk'ün Sosyo-Kültürel Politikaları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Cumhuriyet, 11 Mart 1938, s.5.

Cull, N. J. (2008). Public Diplomacy: Taxonomies and Histories, *The Annals of American Academy of Political and Social Science*, Vol. 616, No.10, pp.31-54.

Çakan, I. (2004). *Konuşunuz, Konuşturunuz*, İstanbul:Otopsi Yayınları.

Çetinsaya, G. (1999). Atatürk Dönemi Türkiye-İran İlişkileri (1926- 1938), *Avrasya Dosyası: İran Özel, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırma Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 3, Ankara.

Fisher, A (2009). Four Seasons in One Day: The Crowded House of Public Diplomacy in the UK, *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Ed. Nancy Snow ve Philip M. Taylor, Newyork: Taylor&Francis, pp.251-261.

Fitzpatrick, K. (2008). *The Collapse of American Public Diplomacy, USA*: School of Communications Quinnipiac University Press.

Gienow-Hecht J. C. E. and Donfried M. C. (2010). The Model of Cultural Diplomacy: Power, Distance, and the Promise of Civil Society, *Searching for a Cultural Diplomacy*, New York: Berghahn Books, pp. 13-30.

Grincheva, Natalia (2010). U.S. Arts and Cultural Diplomacy: Post-Cold War Decline and the Twenty-First Century Debate, *The Journal of Arts Management Law and Society*, Vol.40, Washington DC: Routledge, pp.169-183.

Göçgün, Ö. (2006). *Atatürk ve Türk Kültürü*, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi. http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/ataturk_aras..php. (18.09.2017).

Isar, Y. R. (2012). *Kültür Diplomasisi: Şişirilmiş Bir İtiraf Peşinde mi? Kamu Diplomasisi*, Çev. Tuğçe Ersoy Öztürk, Ed. Abdullah Özkan ve Tuğçe Ersoy Öztürk, İstanbul: Tasam Yayınları, ss.111-126.

Katoğlu, M. (1997) *Cumhuriyet Türkiye'si'nde Eğitim, Kültür, Sanat, Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C.IV, İstanbul: Cem Yayınları, ss.393-502.

Kayar, A. (2005). Avrupa, Türkiye Cumhuriyeti'yle Bu Geminin Güvertesinde Tanıştı, Hürriyet Pazar eki, 24 Nisan, s.17.

Kongar, E (2008). *Kültür Üzerine*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kolesnikov, A. (2010). *Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Küveli, Ö.(2007). *Atatürk'ün Bursa Gezileri ve Halkla İlişkileri. Az Bilinen Yönleriyle Atatürk*, Ed. Necmi Ülker, İzmir: Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

“Misyon-Vizyon / Mission-Vision” <http://turkiyat.istanbul.edu.tr/?p=6372> (20.09.2017).

Nye, J. S. (2005). *Yumuşak Güç*, Ankara: Elips Kitap.

Roberts, W. R.(2007). What Is Public Diplomacy? Past Practices, Present Conduct, Possible Future, Mediterranean Quarterly, *Duke University Press, Vol. 18, No. 4*, Fall, pp. 36-52.

Özçelik, M.H. ve Güneş, M. (2017). *Türklerin Atasından Fazlası: Mustafa'dan Atatürk'e*, Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.

Özdenoğlu, Ş.(2009). Atatürkçü Bir Kültür Politikasının Niteliği ve Amaçları, *Türk Dili*, 657-662 http://www.tdk.gov.tr/images/css/TDD/2007s670/2007s670_05_S_OZDENOGLU.pdf (19.09.2017).

Signitzer, B.H. and Coombs, T. (1992). Public Relations and Public Diplomacy: Conceptual Covergences, *Public Relations Review, Vol.18, No.2*, pp.137-147.

Signitzer, B. H.and Wamser, C. (2009). *Public Diplomacy: A Specific Governmental Public Relations Function Public Relations Theory II*, Ed. Carl Botan and Vincent Hazelton, New York:Taylor & Francis, pp.382-411.

Süslü, Azmi (1995).Cumhuriyet Döneminin Türk Kültürüne Bakışı ve Kültür Politikaları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt XI / Mart, (31)*, ss 21-42.

Szondi, G. (2009). Central and Eastern European Public Diplomacy: A Transnational Perspective on National Reputation Management. *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Newyork: Taylor&Francis, pp.292-313.

Şakiroğlu, Mahmut (2008). *Atatürk Döneminde Kültür Çalışmaları*, http://www.tdk.gov.tr/images/css/TDD/1985s407/1985s407_21_M_SAKIROGLU.pdf. (19.09.2017).

Tacibayev, R. (2004). *Kızıl Meydan'dan Taksim'e Siyasette, Kültürde ve Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri (1925-1945)*, İstanbul: Truva Yayınları.

Tan, N. (2001). Atatürk Dönemi Tiyatro ve Opera Çalışmalarında Türk Halk Kültüründen Nasıl Yararlanıldı? *I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78670/ataturk-donemi-tiyatro-ve-opera-calismalarinda-turk-hal-.html> (20.09.2017).

Turan, Ş. (2010). *Türk Kültür Tarihi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Uğurlu, N. (2003). *Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi (1923-1938)*, İstanbul: Örgün Yayınevi.

Wang, J. (2006). Managing National Reputation and International Relations in the Global Era: Public Diplomacy Revisited, *Public Relations Review*, Vol. 32, No. 2, pp. 91-96.

Zaharna, R.S. (2009). Mapping Out a Spectrum of Public Diplomacy Initiatives. Information and Relational Communication Frameworks, *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Newyork:Taylor&Francis, pp.86-100.